

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Аксьонова І. В.

РЕГІОНАЛЬНА СТАТИСТИКА

Конспект лекцій

Харків. Вид. ХНЕУ, 2008

БК60.6я73
А42
УДК332.14 (042.4)

Рецензент — канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії Харківського національного економічного університету *Бріль М. С.*

Затверджено на засіданні кафедри економічної статистики.
Протокол №2 від 20.09.2007 р.

Аксьонова І. В.

А42   Регіональна статистика. Конспект лекцій. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. — 128 с. (Укр. мов.)

Розглянуто предмет і завдання навчальної дисципліни, систему показників, методи комплексного регіонального та міжрегіонального аналізу соціально-економічних явищ і процесів, принципи моніторингу регіонального розвитку.

Рекомендовано для студентів економічних спеціальностей.

БК 60.6я73

© Харківський національний економічний університет, 2008
© Аксьонова І. В.
2008

Вступ

Суттєві зміни в суспільному та економічному житті України, що відбуваються у зв'язку з введенням країни в процес інтеграції на європейському та світовому ринках, викликали потребу істотного реформування регіональної статистики.

Регіональні дослідження соціально-економічного розвитку донедавна проводились переважно з метою забезпечення інформацією загальнодержавних органів управління для обґрунтування та прийняття ними директивних рішень. У сучасних умовах розширюється коло споживачів результатів даних досліджень. Вони використовуються суб'єктами підприємництва, населенням, органами державної статистики, науковими установами. У зв'язку з цим необхідно трансформувати методологію регіональної статистики, ставити нові вимоги до їх організації.

Формування основ регіональної статистики відбувається з урахуванням таких закономірностей, як відповідність розміщення виробництва характеру і рівню розвитку продуктивних сил; територіальний поділ праці; економія витрат праці на подолання просторового розриву між елементами виробництва; територіальна концентрація та комплексність виробництва, формування агломерації населених пунктів.

В дисципліні "Регіональна статистика" обґрунтовуються основні завдання та показники соціально-економічного розвитку регіонів, методи оцінки економічного, соціального та екологічного становища, розглядаються методики комплексного аналізу явищ та процесів, міжрегіональних порівнянь, проведення моніторингу.

Таким чином, економічне районування є науковим методом територіальної організації народного господарства, а регіональна статистика – інструментом аналізу соціально-економічного розвитку.

Даний конспект лекцій, присвячений для студентів спеціальності 8.050110, висвітлює теми дисципліни "Регіональна статистика", передбачені програмою.

МОДУЛЬ I. СТАТИСТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНУ

Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни

1.1. Предмет та методи регіональної статистики

Предметом регіональної статистики є:

вивчення соціально-економічного розвитку регіональних систем у відповідності до законів розширеного відтворення;

розгляд економіки регіонів через систему взаємодіючих суб'єктів – підприємств і організацій різних форм власності, між якими існують матеріальні, фінансові та інформаційні зв'язки;

дослідження закономірностей, принципів, усіх елементів продуктивних сил і соціальної інфраструктури;

вивчення економіки регіонів і міжрегіональних економічних зв'язків, а також територіальної організації господарства;

визначення та дослідження регіональних пропорцій (співвідношень) між різними видами економічної діяльності;

оцінка ефективності функціонування суб'єктів господарювання на даній території та визначення шляхів її підвищення;

обґрунтування методів та організаційних засобів дослідження регіональної економіки.

У регіональній статистиці використовуються наступні методи: балансовий, картографічний, системний аналіз, економіко-статистичне моделювання, статистичні методи, методи міжнародних зіставлень, експертні оцінки та ін.

1.2. Напрями вдосконалення структури та змісту статистики регіонів

Подальший розвиток регіональної статистики в Україні здійснюватиметься шляхом вдосконалення структури та змісту статистичних показників, методології збору, обробки й публікації інформації, властивих існуючій статистиці адміністративно-територіальних одиниць.

Основні напрями вдосконалення структури та змісту регіональної

статистики:

збільшення ролі статистичних методів в обробці та оцінці масових соціально-економічних явищ, що відбуваються в регіонах;

покращення інформаційно-статистичного обслуговування користувачів;

удосконалення статистичної методології оцінки соціально-економічних явищ у регіонах;

удосконалення методології та технології збору первинної інформації;

удосконалення технології статистичного та програмного сервісу;

удосконалення структури фінансування статистичних робіт, що виконуються територіальними органами Держкомстату України;

удосконалення організації виконавського забезпечення у регіональній статистиці;

перехід до дворівневої системи збору, обробки та передачі статистичної інформації "обласний рівень – державний рівень";

поширення вибірових методів при проведенні державних статистичних обстежень;

створення інтегрованих комплексів електронної обробки інформації, адаптованих до широкого спектру статистичних спостережень.

З метою збільшення обсягу порівнювальності статистичної інформації для потреб розробки і реалізації регіональної соціально-економічної політики необхідно:

розширити перелік об'єктів статистичного порівнювання соціально-економічного стану в регіонах усіх рівнів, зокрема щодо оцінювання рівня життя населення; економічної активності населення; ефективності використання місцевих ресурсів; міграції населення; соціальної сфери регіонів; транскордонної діяльності; діяльності у євро регіонах та ін;

запровадити статистичні оцінювання і порівняння соціально-економічного стану регіонів України за критеріями, що визначають пріоритети виробничої діяльності: промисловий розвиток; розвиток туризму; рекреаційне забезпечення; культуру; науково-освітню діяльність; фінансову діяльність тощо;

запровадити аналітичні статистичні оцінювання тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів як основи розробки стратегії їх розвитку;

запровадити статистичні оцінювання і порівняння соціально-економічного розвитку регіонів за критеріями, що визначають рівень відсталості регіону і, відповідно, рівень допомоги, що потрібна йому для вирів-

нювання умов життєдіяльності в регіоні, в тому числі за євростатівськими критеріями;

здійснення входження регіональної статистики України у спеціальну базу даних REGIO, яка створена для оцінювання економічного життя країн Європейського Союзу на регіональному рівні.

У 1975 році була створена спеціальна база даних REGIO – домен основної бази даних New Gronos, що стосується основних аспектів економічного життя країн ЄС на регіональному рівні.

REGIO структурується нині з 12 масивів даних, відомих як окремі підбірки (сільське господарство, демографічна статистика, економічні рахунки, статистика освіти, обстеження сфери робочої сили, дослідження та розвиток і патенти, статистика комерційних структур, медична статистика, статистика туризму, статистика транспорту та енергетики, безробіття тощо). Кожна підбірка складається з груп, котрі містять в собі таблиці (група також може розбиватись на різні підгрупи, які, в свою чергу, містять таблиці).

Регіональні економічні рахунки є основою регіональної статистики Співтовариства. Вони є джерелом деяких найбільш вживаних показників (ВВП, зайнятість) у регіональній політиці управління. Рахунки сформовані відповідно до Європейської системи інтегрованих економічних рахунків (ESA).

За галузями виміряють продуктивну структуру регіонів, і це робить можливим розрахунок ВВП за регіонами.

Методологічна робота з регіональними секторними рахунками (домогосподарство і загальне управління) сприяє доступності інформації на регіональному рівні, наприклад, за чистим доходом домогосподарств і функції громадських інвестицій. Це відбиває регіональні розбіжності не лише продуктивного потенціалу (ВВП), а й добробуту домогосподарств (їх доходів).

Соціальна статистика також є ключовим індикатором регіональної політики. Гармонізовані рівні безробіття доповнюються демографічними даними, регіональними результатами обстежень трудових ресурсів і деякими соціальними індикаторами.

Що стосується сільського господарства, поточної статистики землекористування і виробництва продукції, то регіональні результати за чисельністю поголів'я худоби в країнах Співдружності, форми обстеження структури фермерських господарств разом з регіональними рахунками з

сільського господарства складають єдину базу даних, що характеризує сільське господарство в кожному регіоні.

Поряд із трьома основами регіональної статистики Співдружності (регіональні рахунки, соціальна та сільськогосподарська статистика на регіональному рівні) формуються інші домени, в яких регіональний вимір також є першорядним: статистика транспорту (обстеження доріг Співдружності, залізниць, водного транспорту країни), енергії, промисловості, дослідження і розвитку (переважно витрат і трудових ресурсів), муніципальна статистика.

Провідні фахівці в галузі організації міжнародної статистики відзначають особливі труднощі у розвитку одного з напрямків регіональної статистики – статистики міст. Широке співробітництво між великими містами потребує подальшого розвитку методології порівняння їх статистичних даних.

Статистична діяльність – це діяльність, пов'язана з обґрунтуванням виконання службових завдань, кількісною оцінкою будь-яких масових подій та явищ, встановлення тенденцій і закономірностей їх розвитку. Дану діяльність здійснюють усі суб'єкти управління, господарювання і життєдіяльності взагалі.

Умовно всі суб'єкти статистичної діяльності можна розділити на чотири групи.

До першої групи відносять такі, які здійснюють статистичну діяльність для себе і для статистичних органів (населення, суб'єкти підприємництва). Проблемами у здійсненні цієї діяльності є розбіжності в методології податкового, бухгалтерського та статистичного обліків; обмеження масштабів діяльності лише потребами податкової і статистичної звітності. У майбутньому необхідне переконання громадян і підприємців у доцільності проведення статистичної діяльності для власних потреб з метою аналізу, планування доходів, ефективності менеджменту підприємства.

До другої групи відносять суб'єкти, що здійснюють статистичну діяльність для всіх користувачів – органи державної статистики.

До третьої групи відносять суб'єктів, котрі здійснюють статистичну діяльність для дослідження тенденцій та закономірностей розвитку масових подій і явищ у державі, регіонах, у галузях економіки та соціальної сфери. До них відносять Адміністрацію Президента України, Кабінет Міністрів України, державні адміністрації і органи самоврядування.

Четверту групу складають суб'єкти, що займаються розробкою

методології оцінювання нових масових подій та явищ – наукові установи, наукові центри та агентства.

У комплексі статистичної діяльності виділяється діяльність органів державної статистики, до яких відносять:

спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі статистики – Державний комітет статистики України;

територіальні органи державної статистики, що утворюються в областях, районах та містах;

функціональні органи державної статистики – підприємства, установи та організації, що утворюються Держкомстатом України і знаходяться у сфері його управління.

1.3. Основні недоліки сучасної регіональної статистики в Україні

Сучасна регіональна статистика є багатоаспектною, відносно добре організованою інформаційною системою про події, явища, процеси, що відбуваються в регіонах. Разом з тим є недоліки, які можна об'єднати в наступні три групи:

1) недоліки, що накопичувались роками під час розвитку регіональної статистики: недотримання єдиного методологічного стандарту на статистичні публікації, недотримання вимоги конфіденційності статистичної інформації; неналежне виконання функцій прогнозування; недосконале комп'ютерне забезпечення процесів збору, обробки й передачі статистичної інформації;

2) недоліки, пов'язані з неадаптованістю статистичної служби в Україні до ринкових відносин, входження України у світове співтовариство;

3) недоліки, які пов'язані з відсутністю в Україні державної статистики регіонів вторинного територіального поділу.

Як зауважують спеціалісти [30], не розробленими та інформаційно не забезпеченими стосовно комплексного аналізу діяльності регіону є:

методологія побудови системи показників оцінки економічної ефективності регіону;

факторний аналіз динаміки ефекту та ефективності;

методологія оцінки структурної політики, пропорційності, збалансованості та інтенсифікації розвитку;

інтегральна оцінка економічної ефективності.

1.4. Завдання регіональної статистики

Основними завданнями регіональної статистики є:

вивчення процесів суспільного відтворення;

комплексне відображення та аналіз соціально-економічних процесів;

характеристика динаміки матеріального та культурного рівня життя населення;

інформаційне забезпечення органів управління;

інформування населення країни про виконання управлінських рішень;

виробка вимог до статистики галузей економіки, виконання яких необхідно для отримання зіставлених та вірогідних даних з метою розрахунку та аналізу макроекономічних показників;

виявлення основних пропорцій та співвідношень між виробництвом, споживанням, накопиченням; наявністю ресурсів та їх використанням; галузями і секторами економіки;

розробка методичних підходів до моделювання та аналізу міжгалузевих зв'язків, попиту й пропозиції;

розробка методики розрахунку та порівняльного аналізу показників економічного й соціального розвитку регіонів.

У цілому подальший розвиток національної регіональної статистики повинен відбуватись у наступних напрямках:

подальший розвиток субрегіональної статистики (тобто традиційної статистики в розрізі адміністративних областей та регіонів України);

створення сучасної статистики міст, населених пунктів та приміських територій;

розробка теоретичних засад та інструментарію муніципальної статистики й статистики для місцевих громад;

розробка методології транскордонної статистики і статистики між-регіонального співробітництва;

розробка та вдосконалення статистичних методів оцінки і стану розвитку окремих територій (вільних економічних зон);

розробка та вдосконалення методів статистичних порівнянь окремих територій і регіонів (у тому числі міжнародних порівнянь).

Література: [1, 9, 10, 14, 21, 27, 33].

Контрольні запитання

1. Що є предметом регіональної статистики?
2. Які статистичні методи використовуються в регіональній статистиці?
3. Чи є різниця між регіональною статистикою та регіональними статистичними дослідженнями, і якщо є, то в чому вона полягає?
4. Охарактеризувати напрями вдосконалення структури та змісту регіональної статистики.
5. З чим пов'язані недоліки розвитку регіональної статистики в Україні?
6. У чому полягають завдання регіональної статистики?

Тема 2. Основні поняття та історія розвитку регіональної статистики

2.1. Деякі підходи до вивчення регіону

У центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників у галузі регіональних економічних відносин перебуває поняття регіону.

Зарубіжні вчені-економісти (зокрема, американці) під регіоном розуміють і частину штату, і окремий штат, і декілька штатів в їх сукупності. Французький вчений С. Буасьє розглядає регіони як квазікомпанії, відносно яких необхідно застосовувати корпоративні методи управління. Вітчизняні науковці часто ототожнюють категорії "район" та "регіон", багато авторів до регіону відносять і адміністративну одиницю, і міжадміністративну територію, що виділяється за визначеною ознакою для вирішення конкретних проблем [24].

Вагомий внесок у розвиток теорії економіки регіонів, економіки галузей народного господарства та розміщення продуктивних сил був зроблений радянським економістом, академіком АН СРСР М. М. Некрасовим, який безпосередньо ввів у наукову лексику поняття "регіон", розглядаючи його як велику територію країни з більш-менш однотипними природними умовами та характерним напрямом розвитку продуктивних сил на основі співвідношення комплексу природних ресурсів з відповідною матеріально-технічною базою (наявною чи перспективною), виробничою та соціальною інфраструктурами [24].

Радянська економічна наука пропонувала декілька підходів до категоріальної характеристики регіонів та регіональної політики, впровадження яких мало глибокі наслідки на практику економічного районування. З одного боку, регіон розглядався як цілісна частина народного

господарства країни з певною територією, що характеризується власною спеціалізацією, а з іншого – поняття регіональної економіки вивчалось окремо від продуктивних сил. Регіон трактувався як виробнича підсистема країни з розвинутими внутрішніми зв'язками, яка має свою спеціалізацію в загальносоюзному масштабі [25]. У Радянському Союзі ще в 60-х рр. XX ст. була закладена та науково обґрунтована таксономічна сітка економічного районування, згідно з якою проводилось планування розвитку народного господарства за територіальною ознакою. УРСР радянські вчені розділяли на три економічні райони: Донецько-Придніпровський, Південно-Західний і Південний.

Українська наукова школа обґрунтувала дещо іншу концепцію економічного районування, згідно з якою було визначено таку таксономічну сітку з елементами територіальної структури: Карпатський, Поліський, Східний, Донецький, Придніпровський, Центральний та Причорноморський економічні райони.

За умов трансформації економіки соціально-економічне районування доцільно вивчати не лише в системі внутрішніх змін, як це робилось за командно-адміністративного режиму СРСР, але й у напрямку глобалізації, включення в систему світогосподарських зв'язків. У світовій науці суттєво змінюється тлумачення поняття "регіон". В Європейському Союзі регіон розглядається як квазі-корпорація, як квазі-держава. При цьому регулювання регіонів здійснюється не тільки за допомогою їх внутрішнього саморозвитку, національних інституцій, але й наднаціональних структур.

Дослідження економіки регіонів у сучасних умовах ставить актуальні завдання вбудови кожного регіону в загальну ринкову модель держави. У цьому ракурсі варто звернути увагу на концепцію засновника "просторової економіки" А. Льоша та його послідовників (І. Тюнеча, А. Вебера, В. Кристалера), а також на теорію М. Яснопольського – засновника наукової школи "просторової фінансової економетрії".

Згідно з теорією А. Льоша, основним районоутворюючим фактором вважається не виробництво чи його розміщення, а ринки збуту різної сегментної спеціалізації. У відповідності з власною концептуальною ідеєю він визначив три типи економічних районів: прості ринкові зони; сітки районів (сукупність зон збуту одного і того ж товару) та районні системи (система районних сіток економіки, різних ринків). Останній тип економічних районів (районів як систем) А. Льош назвав економічним ландшафтом.

Узагальнюючи численні теоретизовані підходи та конкретизуючи

просторові межі наукового дослідження, під регіоном будемо розуміти господарську територію, яка виділяється всередині країни своїм економіко-географічним розташуванням, природними та трудовими ресурсами, структурою і спеціалізацією господарства, екологічними, соціальними, культурними та економіко-технічними проблемами, своєю роллю в міжнародному поділі праці. Задля зручності та об'єктивності аналізу регіон будемо розглядати як адміністративно-територіальну одиницю (область), найбільш замкнену відтворювальну систему з чіткою управлінською структурою.

Основними ознаками регіону, спираючись на які можна досліджувати розвиток об'єкта у чітко окреслених просторових межах, є:

однорідні природно-кліматичні умови;

наявність (відносна забезпеченість) власних природних ресурсів та детальна інформація про їх розміщення, обсяги тощо;

розвиток багатогалузевого та поліфункціонального господарства зі складними взаємозв'язками та взаємовідносинами;

відносна економічна і просторова відокремленість, завершеність відтворювального циклу;

єдність державної адміністративної влади, заснованої на історичних традиціях територіального поділу.

При цьому слід враховувати, що в системі національної статистики України терміном "регіон" ідентифікується адміністративно-територіальна одиниця України – область, район, територія сільради, населений пункт, а також об'єднання або частка адміністративно-територіальних одиниць:

яка вивчається за спільними ознаками (економічними, соціальними, політичними, екологічними, промисловими та ін.);

на якій здійснюється (може здійснюватися) статистичний облік подій, явищ і процесів;

для якої проводиться (може проводитися) планування її розвитку.

За способом утворення в українській статистиці, а отже, і в тих галузях діяльності, що використовують статистичну інформацію, слід розрізняти два класи регіонів (рис. 2.1) [21]:

адміністративно-територіальні – регіони базового первинного поділу;
регіони вторинного територіального поділу.

В українській національній статистиці немає офіційно визначених регіонів вторинного територіального поділу. В основному такі терміни використовуються в наукових дослідженнях для позначення територій, які є територіально пов'язаними і для яких характерні певні ознаки: природні,

етнічні, управлінські тощо (рис. 2.2) [21]. В аспекті побудови статистичної оцінки регіони вторинного територіального поділу – це об'єднання або частка адміністративно-територіальних одиниць.

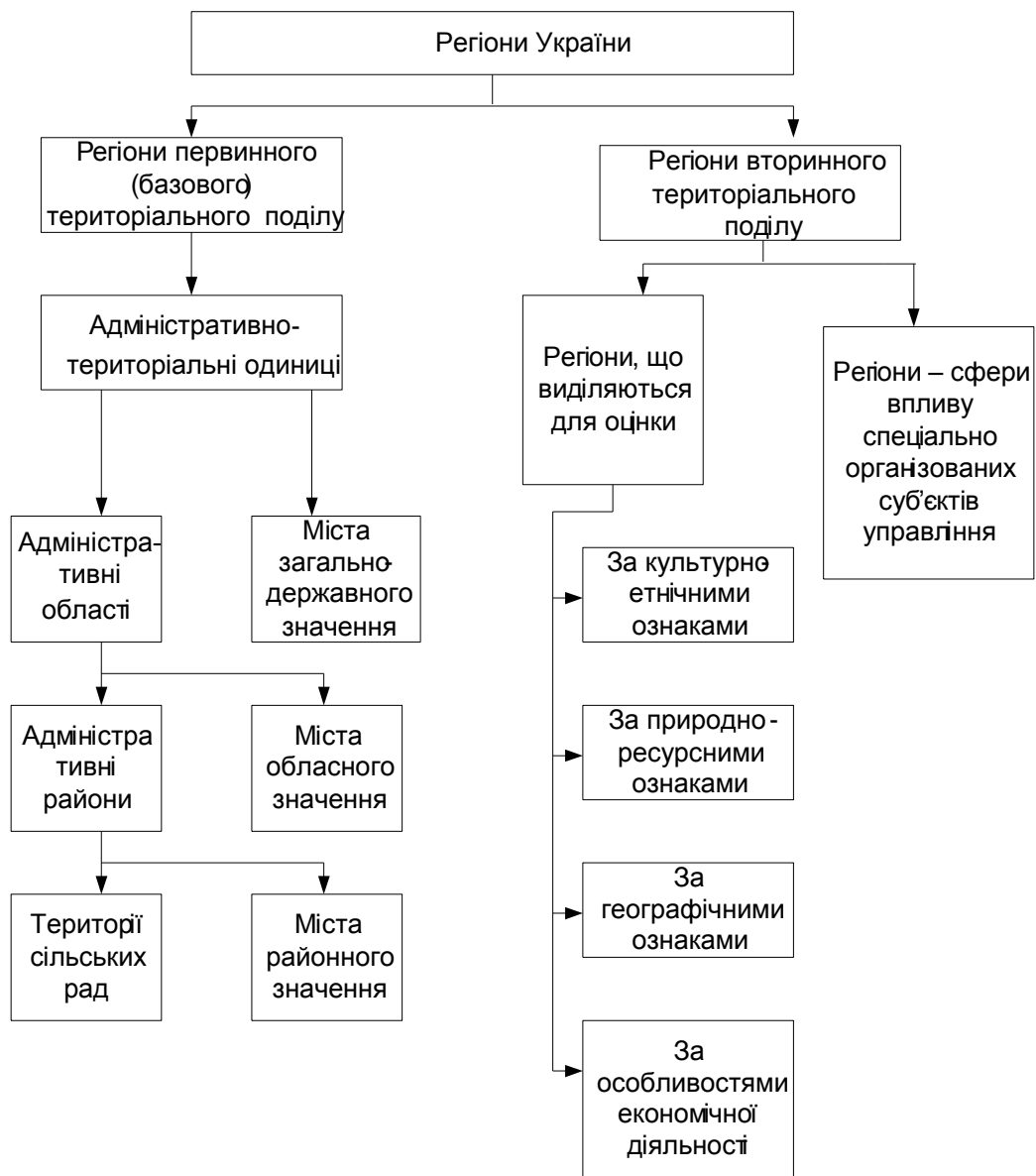
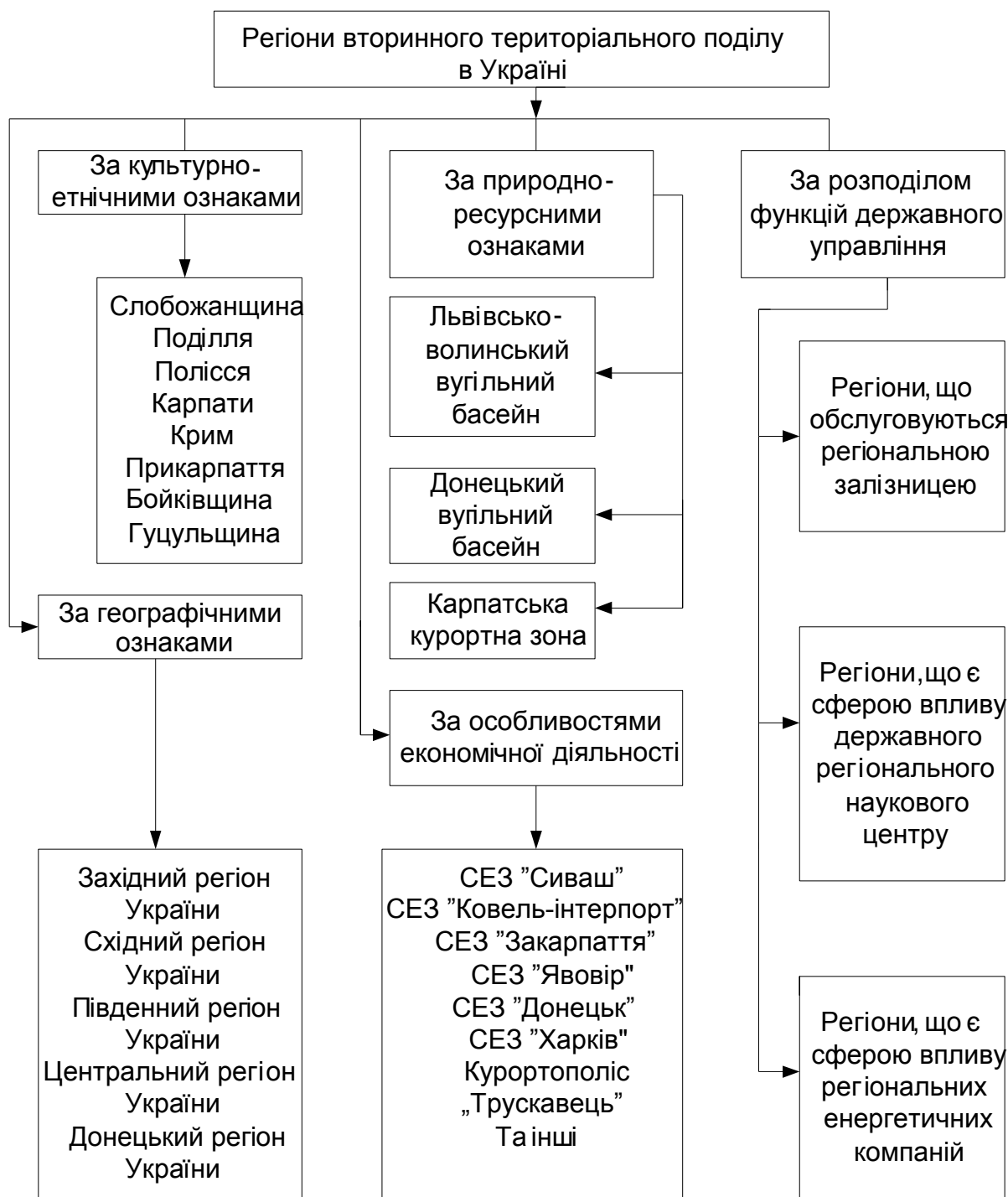

Рис. 2.1. Класифікація регіонів України

Рис. 2.2. Регіони вторинного територіального поділу, що найбільш широко представлені в Україні

Регіони вторинного територіального поділу, зокрема, включають природно (етнічно, економічно, культурно та ін.) орієнтовані території, а також програмно-орієнтовані території.

До природно(етнічно) орієнтованих відносяться території, що мають певні природні (етнічні) чи інші особливості. Прикладом природно орієнтованих територій є регіони України: Карпати, Полісся, Поділля, Чорноморський регіон, Регіон басейну ріки Дніпра, Сиваш, Донбас та ін.

До програмно-орієнтованих відносяться території, де виробнича, економічна, соціальна та інша діяльність здійснюється на основі спеціальних законодавчих чи адміністративних рішень та програм. Такими територіям є спеціальні економічні зони, приміські зони, міські агломерації, прикордонні території, тощо.

Для координації наукових досліджень в областях Національна академія наук України та Міністерство освіти і науки України делегували частину своїх повноважень своїм державним регіональним науковим центрам. Створено сім державних наукових центрів, кожен із яких координує наукову діяльність у своєму регіоні. Таким чином, територія України поділяється на сім регіонів:

1. Західний регіон України – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області (центр – м. Львів);

2. Донецький – Луганська, Донецька області (центр – м. Донецьк);

3. Північно-Західний – Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області (центр – м. Київ);

4. Північно-Східний – Полтавська, Сумська, Харківська області (центр – м. Харків);

5. Південний – Автономна республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області (центр – м. Одеса);

6. Придніпровський – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області (центр – м. Дніпропетровськ);

7. м. Київ.

Термін "регіон" широко використовується в сучасній літературі з питань регіонального розвитку в Україні. Так, Долішній М., Шевчук Л., Шаблій О. [7, 33] вважають, що за ознакою "спільні закономірності соціально-економічного розвитку" Україну слід поділити на шість регіонів, а саме:

1. Центральний (Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області) (Київ).

2. Донеччина (Донецька, Луганська області) (Донецьк).

3. Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) (Львів).

4. Придніпров'я (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області) (Дніпропетровськ).

5. Причорномор'я (Автономна республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області) (Одеса).

6. Харківщина (Полтавська, Сумська, Харківська області) (Харків).

Симоненко В. К. [21] пропонує здійснювати соціально-економічне районування, тобто виділення регіонів в Україні, за схемою:

1. Центральний (Київська, Черкаська, Кіровоградські області).
2. Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька області).
3. Донецький (Донецька, Луганська області).
4. Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська області).
5. Подільський (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області).
6. Поліський (Волинська, Рівненська, Житомирська, Чернігівська області).
7. Кримський (Автономна республіка Крим).
8. Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області).
9. Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області).

Співробітники Ради по вивченню продуктивних сил України (Дорогунцов С., Федорищева А.), досліджуючи структуру інвестицій в основний капітал за регіонами України, ділять територію України на 8 регіонів [21]:

1. Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області).
2. Подільський (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Чернівецька області).
3. Поліський (Волинська, Рівненська, Житомирська, Чернігівська області).
4. Східний (Харківська, Полтавська, Сумська області).
5. Донецький (Донецька, Луганська області).
6. Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька області).
7. Центральний (Київська, м. Київ, Кіровоградська, Черкаська області).
8. Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, Крим, м. Севастополь).

Як бачимо, термін "регіон" – багатозначний. Він може застосовуватись для позначення будь-яких територій за розміром і з будь-яких дослідницьких позицій, – етнічних, демографічних, військових, економічних тощо.

У загальному випадку для пояснення відносин між регіонами "район-область", "населений пункт-район" і т. д. можуть бути використані терміни "гіперрегіон", "регіон", "субрегіон".

Відповідно, Україна є гіперрегіоном для регіонів базового (адміністративно-територіального) поділу й регіонів вторинного територіального поділу. Адміністративна область є гіперрегіоном для районів.

У свою чергу, адміністративні регіони є субрегіонами для адміністративної області.

Тому при визначенні терміна "регіон" слід погодитись з Топчієвим О. [28], який вважає, що дане поняття слід використовувати у трьох різних вимірах:

макрорегіон – група сусідніх областей, об'єднаних спільним географічним положенням, однаковими природними умовами і ресурсами, єдиних за історико-географічними передумовами, за розселенням населення, за структурою та спеціалізацією господарства, за переліком природоохоронних і екологічних проблем;

мезорегіон – обласний регіон, тобто область;

мікрорегіон – це регіон, що становить частину області за природно-економічними, етнонаціональними або іншими ознаками.

На європейському просторі також активно розвиваються процеси створення та співпраці нових територіальних об'єднань, так званих "єврорегіонів".

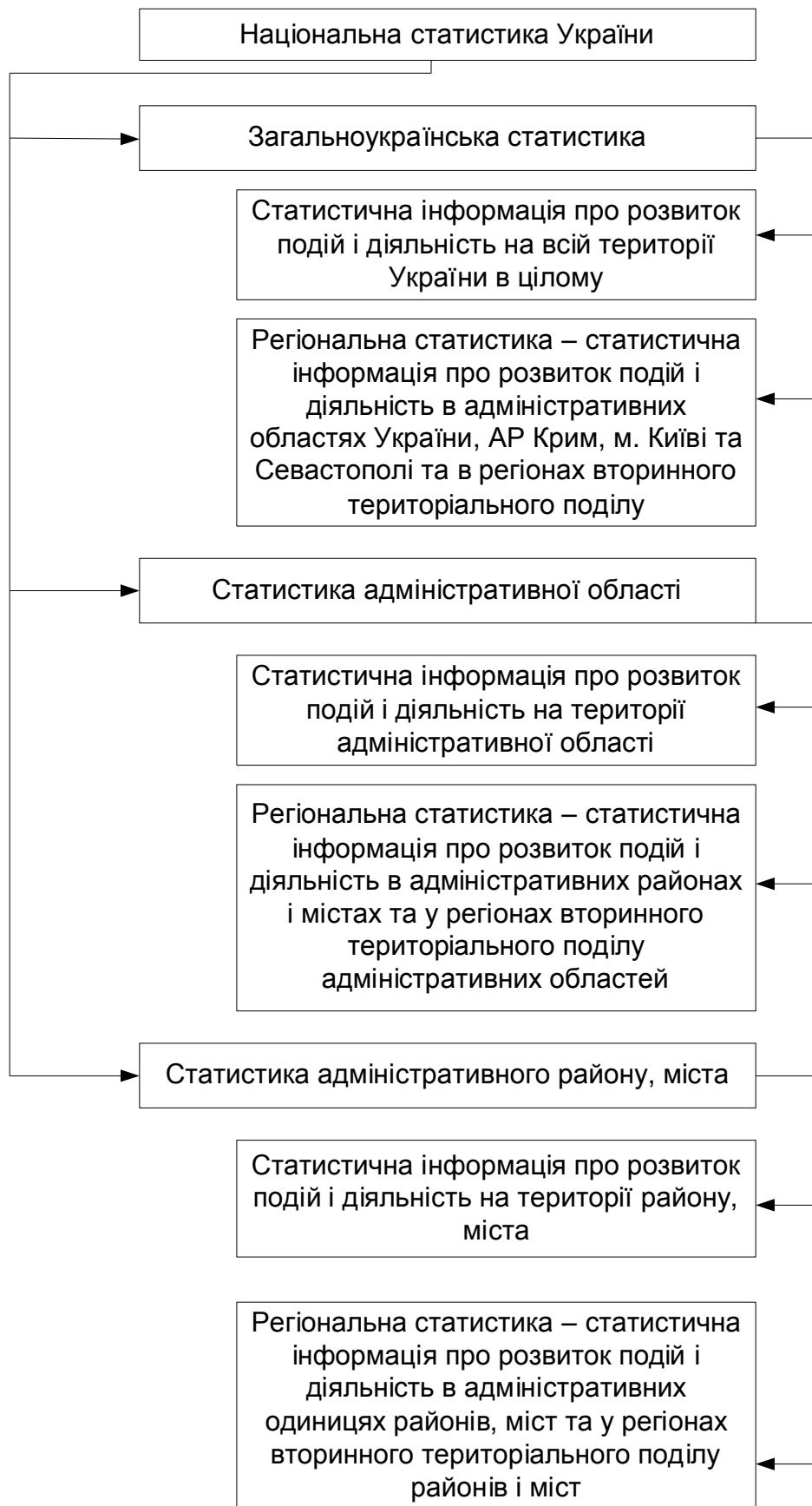
На сьогоднішній день такі регіони України, як Закарпатський, Львівський, Івано-Франківський, Чернівецький, Волинський, Одеський співпрацюють з регіонами Польщі, Румунії, Молдови, Словаччини, Угорщини, Білорусі в рамках єврорегіонів "Буг", "Нижній Дунай", "Карпатський".

Згідно з методологією Європейської регіональної політики, при аналізі соціально-економічного розвитку регіону необхідно, в першу чергу, визначити, до якого типу областей слід відносити об'єкти дослідження.

2.2. Ієрархія побудови регіональної статистики

Регіональна статистика за особливостями її територіального використання є підсистемою національної статистики, що є сукупністю статистичної інформації про об'єкти, явища, процеси, кількісне вираження яких визначає соціальний та економічний стан країни (рис. 2.3) [21].

Підсистемою національної статистики є загальноукраїнська статистика, яка охоплює сукупність статистичної інформації, що використовується (може використовуватися) для потреб загально-державного управління соціальними, політичними, демографічними та іншими процесами.

Рис. 2.3. Структура системи національної статистики України за ознакою її територіального утворення
Регіональна статистика – частина національної статистики про

події та діяльність, що мають місце на території адміністративно-територіальних одиниць (область, район, територія сільради, населений пункт) або на території, яка об'єднує декілька адміністративно-територіальних одиниць (у регіонах вторинного територіального поділу).

Якщо територіальна статистика – це сукупність дій щодо формування інформації про стан і розвиток подій і явищ соціального, економічного, політичного, правового характеру, що мають місце на даній території (на всій сукупності регіонів), то регіональна статистика – це сукупність дій щодо формування такої ж інформації, але в межах кожного регіону окремо.

Регіональна статистика в Україні організовується на чотирьох адміністративних рівнях, а саме:

на рівні загальноукраїнської статистики – дані про події та діяльність в адміністративних областях та регіонах вторинного територіального поділу, що містять декілька адміністративних областей;

на рівні статистики адміністративної області – дані про події та діяльність в адміністративних областях і регіонах вторинного територіального поділу, що містять декілька адміністративних районів;

на рівні статистики адміністративного району – дані про події та діяльність в населених пунктах і регіонах вторинного територіального поділу, що знаходяться на території району;

на рівні статистики населених пунктів – дані про події та діяльність у населеному пункті.

На початку 70-х років Євростат вперше запровадив Номенклатуру статистичних територіальних одиниць (NUTS) як єдину узгоджену систему для розподілу територіальної статистики для Європейського Співтовариства.

NUTS створена та розвинута відповідно до певних принципів і надає перевагу інституціональним секторам.

Рекомендується використовувати два типи регіональних диференціацій:

нормативні (адміністративні) регіони, які відображають політичний статус; їх кордони встановлюються, виходячи з повноважень місцевої влади та чисельності працездатного населення регіону, історичних факторів;

аналітичні (функціональні) регіони, які визначаються, виходячи з аналітичних потреб; вони класифікують території відповідно до географічних, соціальних або економічних критеріїв.

Зі статистичної точки зору обидва типи регіонального розподілу мають свої сильні та слабкі сторони. До сильних слід віднести такі: нор-

мативні регіони існують в законному порядку, чітко визначаються їх межі, вони відносно стабільні. Це, в свою чергу, приводить до того, що нормативні регіони приймаються національними статистичними службами як найбільш придатні одиниці для збору інформації, її обробки та розповсюдження.

Недоліком такого підходу є те, що адміністративне та історичне підґрунтя для виділення регіонів відрізняється у кожній країні, а тому необхідно розробляти єдину методологію міжнародного зіставлення таких регіонів.

Аналітичні регіони використовуються для економічного аналізу, тому що їх класифікація дозволяє проводити міжнародні зіставлення, але недоліком є те, що не існує єдиної методології визначення таких регіонів, існує стільки видів розподілу, скільки й тем для аналізу.

Для практичних цілей NUTS базується на нормативних регіонах.

NUTS підрозділяє кожну державу – члена ЄС на загальну кількість регіонів на першому рівні NUTS. Кожен з них підрозділяється на регіони другого рівня NUTS, які, в свою чергу, виділяють регіони третього рівня NUTS.

Встановлені наступні (мінімальний та максимальний) пороги для середнього розміру регіонів NUTS у відповідності з чисельністю населення регіону [11]:

Рівень	Мінімальний	Максимальний
NUTS 1	3 000 000	7 000 000
NUTS 2	800 000	3 000 000
NUTS 3	150 000	800 000

Вищенаведена методика розподілу регіонів NUTS несумісна з громадською політикою в тих регіонах, які не можуть розподілитись у відповідності з NUTS. Тому Євростат розробив інфра-регіональну інформаційну систему, сумісною з NUTS, що стало першим кроком до створення класифікації ЄС місцевих одиниць.

Слід зазначити, що при розробці концепції соціально-економічного розвитку регіону доцільно враховувати не тільки вищенаведену методологію Європейської регіональної політики, але й використовувати інші види групувань в залежності від мети дослідження і рівня регіону (макро-, мезо- чи мікро- регіон) [29].

2.3. Взаємозв'язок регіональної політики, економіки та статистичних досліджень

Україна, поряд зі здійсненням політики розвитку ринкових відносин, має визначити нову, науково обґрунтовану регіональну політику. Ця політика передбачає активізацію державного сприяння демократичному самоврядуванню та управлінню кожним регіоном в його органічних інтеграційних зв'язках з іншими регіонами по горизонталі і з державою в цілому по вертикалі; поглиблення територіального поділу праці та спеціалізації; здійснення регіональної НТП; забезпечення відкритості української економіки.

У сучасних регіональних дослідженнях європейських фахівців виділяються, перш за все, три аспекти регіональної політики:

дослідження взаємовідносин між органами центральної влади та регіонами;

дослідження механізмів й відпрацювання регламентів державного втручання у розвиток окремих територій з метою подолання суттєвих відмінностей умов життя населення цих територій;

розробка методів оцінки (в тому числі порівняльної) стану та розвитку окремих регіонів країн Європи.

Обґрунтуванням державного втручання у розвиток регіонів (основ регіональної політики) можна вважати теоретичні роботи Кейнса у 20-ті роки. Неокейнсіанський підхід до теорії управління базувався на ідеях вибіркової підтримки менш конкурентоспроможних галузей шляхом фінансування державою прямих продуктивних інвестицій, заохочення багатих інвесторів у фінансуванні окремих регіональних інфраструктур. Цим самим обґрунтовувався підхід щодо доцільності створення умов для росту менш розвинених регіонів, що, через збільшення економічної активності і прискореного розвитку депресивних територій, повинно було сприяти розвитку в цілому окремих країн.

Такі підходи до регіональної політики домінували в Європі до настання глобальної кризи початку 70-х років, що стимулювало розробку нових концепцій регіонального розвитку, заснованих на ідеях та можливостях ендогенного зростання (інколи цей підхід називали створенням територіальних продуктивних систем).

В Україні, як і в інших країнах Європи, простежується зародження нового типу регіональної політики – такої, яка одночасно має працювати

над розв'язанням двох проблем – структурних і регіональних, яка б пов'язувала посилення національної і регіональної конкурентоздатності зі зменшенням просторових диспропорцій рівня розвитку. Структура основних завдань такої політики показана на рис. 2.4. [21].

Рис. 2.4. Структуризація завдань статистичного обґрунтування державної регіональної політики

Основною проблемою вирішення завдань, що зазначені на рис. 2.4, є вибір сукупності критеріїв оцінювання економічного, соціального, екологічного стану регіону та здійснення комплексного оцінювання.

Однією з найважливіших концепцій побудови регіональної статистики є концепція обґрунтування політики і програми соціально-економічного розвитку регіонів. У зв'язку з цим великого значення набуває з'ясування суті політики розвитку регіонів, що прийнята в державі, і, відповідно, з'ясування вимог, що пред'являються до інформаційно-статистичного забезпечення її розробки і реалізації.

Сучасна політика соціально-економічного розвитку регіону визначається поєднанням чотирьох чинників:

- а) сукупності критеріїв оцінювання розвитку регіону;
- б) сукупності цілей розвитку регіону;
- в) сукупності важелів та засобів досягнення цілей розвитку;
- г) сукупності можливостей участі будь-кого в реалізації цілей розвитку регіону та використанні задекларованих важелів і засобів їх досягнення.

Побудова статистичного забезпечення політики соціально-економічного розвитку, яка б відповідала ринковим відносинам, вимагає структуризації за певними функціональними напрямками, об'єктами управління та іншими ознаками (рис. 2.5) [21].

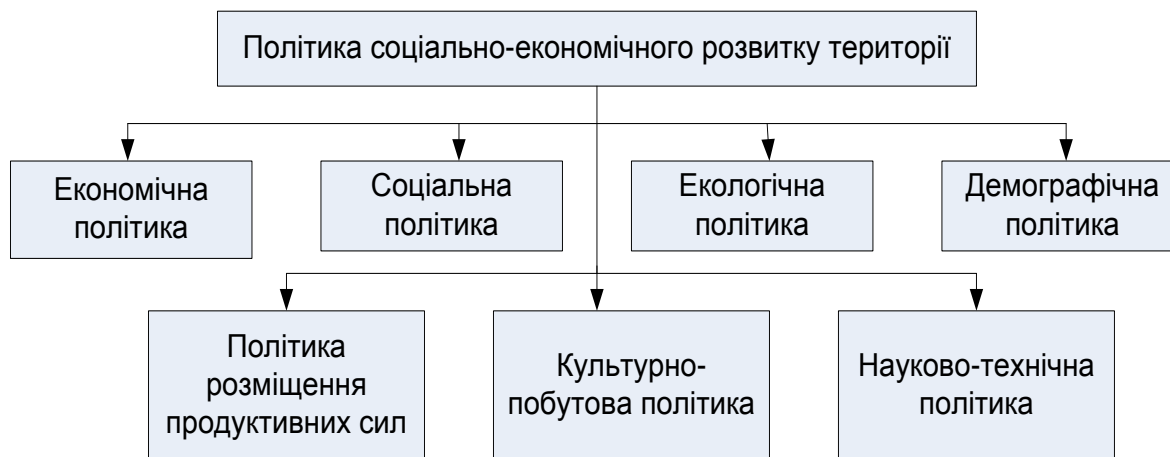

Рис. 2. 5. Структуризація політики соціально-економічного розвитку території за ознакою "вид (галузь) діяльності"

Розглянемо деякі особливості впливу окремих видів політики на формування їх інформаційно-статистичного забезпечення.

Статистичне забезпечення економічної політики спрямоване на оцінку ефективності використання економічних важелів стимулювання розвитку економіки. Механізми реалізації цих методів вельми розвинені і включають державну фінансову допомогу, залучення місцевих асигнувань, у тому числі приватного капіталу (шляхом надання інвесторам різного роду пільг і відстрочок виплат), законодавчі заходи, фінансові обмеження, штрафні санкції і т. ін.

Статистичне забезпечення соціальної та культурно-побутової політики полягає в обґрунтуванні пошуків шляхів вирівнювання (згладжування) рівнів життя між різними регіонами і типами поселень (особливо між містом і селом), а також загального покращення якості соціального середовища, що складає сутність регіональної соціальної політики. Таким чином, об'єктом статистичного забезпечення соціальної політики є процеси і форми організації життя людей і суспільного виробництва з точки зору умов праці, побуту й відпочинку людини і розвитку особистості.

Статистичне забезпечення демографічної політики полягає в

наданні інформації, яка б різносторонньо оцінювала природний та механічний рух населення, процеси відтворення.

Статистичне забезпечення політики розміщення продуктивних сил повинно надавати інформацію, на основі якої створювалися б умови ефективного використання ресурсів конкретного регіону шляхом оптимального розміщення виробництв, комунікацій і місць розселення з урахуванням природних, економічних, архітектурно-будівельних та інженерно-технічних чинників і умов.

Статистичне забезпечення екологічної політики здійснюється через своєчасне продукування інформації про шкідливі викиди в атмосферу, воду, концентрацію виробництва, урбанізацію населення, його щільність, застосування синтетичних матеріалів, які не можуть бути трансформовані природою.

Статистичне забезпечення науково-технічної політики здійснюється через інформацію про результати умов і чинників діяльності центрів наукових досліджень, територіальні форми об'єднання науки і виробництва (у тому числі технополіси і технопарки), регіональні переміщення наукових кадрів тощо.

Таким чином, для прийняття обґрунтованих рішень в регіональній політиці необхідно використовувати статистичну інформацію, яку подають регіональні статистичні дослідження. При цьому статистика за допомогою статистичних показників та методів характеризує стан регіональної економіки і подає вже оброблену інформацію.

Напрями регіональної політики пов'язані з регіональною економікою, яка являє систему суспільних відносин, що історично склалися, у межах областей держави. У широкому значенні це система не тільки виробничих відносин, а й форм і методів організації виробництва та комплексного управління регіоном.

Таким чином, регіональна політика проводиться з урахуванням рівня розвитку та особливостей регіональної економіки, які, в свою чергу, досліджуються регіональною статистикою.

2.4. Принципи регіональної статистики

Суть регіональної статистики виявляється в реалізації наступних принципів [27]:

1. Принцип історизму. Він має універсальне методологічне значення, дає змогу об'єктивно оцінити відносну цілісність, завершеність того чи іншого етапу економічного та соціального розвитку регіонів країни.

2. Принцип єдності регіональної політики суспільства і господарського будівництва орієнтує на комплексний підхід до врахування природно-господарських особливостей кожного регіону, завдань його економічного і соціального розвитку; передбачає поєднання економічних методів управління та місцевої ініціативи, відповідальність місцевих органів управління за комплексний розвиток відповідних регіонів.

В обґрунтуванні рішень соціально-економічного розвитку регіону мають враховуватися економічні, соціальні, екологічні, організаційні та технічні чинники.

3. Принцип комплексності відображує об'єктивні процеси суспільного поділу праці та регіональної інтеграції виробництва, орієнтує на забезпечення комплексно-пропорційного розвитку господарства регіонів.

4. Принцип природно-господарської збалансованості та оптимальності означає дотримання обґрунтованої економічної відповідності між нарощуванням виробничого потенціалу галузей господарства країни та розробкою й реалізацією заходів щодо охорони природного середовища, орієнтує на забезпечення найбільш раціонального регіонального розвитку з використанням прогресивних норм і нормативів, диференційованих за районами.

5. Принцип пріоритетності сприяє ранжируванню цілей і завдань соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до просторової стратегії його комплексного розвитку та реальних виробничо-економічних і ресурсних можливостей, орієнтує на дотримання соціальної спрямованості використання рекреаційних, матеріальних та фінансових ресурсів, а також засобів подальшого розвитку соціальної інфраструктури.

6. Принцип варіантності передбачає необхідність вибору шляхів досягнення цілей і розв'язання завдань управління регіональним розвитком, певні зрушення в галузевій і територіальній структурах господарства регіону, використання його природних та економічних ресурсів.

7. Принцип узгодження інтересів місцевих органів управління з комплексним розвитком регіону, з інтересами підприємств на основі єдиної відомчо-територіальної системи стимулювання та відповідальності передбачає взаємну економічну відповідальність та взаємні зобов'язання щодо комплексного розвитку та функціонування адміністративно-територіальної одиниці.

8. Принцип пропорційності забезпечення фінансовими ресурсами за рівнями адміністративно-територіальної ієрархії та розширення фінан-

сово-економічної самостійності територіальних одиниць нижнього рівня ґрунтується на поєднанні територіального бюджету з позабюджетними фондами комплексного розвитку, що формуються за рахунок діяльності підприємств і коштів населення.

2.5. Значення регіональної статистики

Регіональна статистика забезпечує інформацією усі суб'єкти господарювання та органи управління для обґрунтування і прийняття ними оптимальних рішень.

З проголошенням незалежності України, розвитком ринкових відносин потреба в регіональній статистиці зросла. Регіональна інтеграція виробництва та праці стала визначальним напрямком розвитку сучасного господарства.

Забезпечення вірогідною й надійною статистичною інформацією органів державного управління вимагає підвищення наукового рівня статистичної методології, узгодженості її зі світовими стандартами. Саме на це спрямовані регіональні статистичні дослідження.

При цьому першочергове значення регіональної статистики полягає в розробці науково-методичних основ комплексного порівняльного аналізу соціально-економічного розвитку регіонів та їх взаємодії; в складанні наукових прогнозів економічного та соціального розвитку України в територіальному аспекті; в обґрунтуванні господарського механізму реалізації політики регіонального розвитку; в аналізі економічних аспектів і підготовки пропозицій щодо реалізації міжрегіональних та зовнішніх економічних зв'язків; в методичному забезпеченні досліджень, спрямованих на прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України та формування регіонального господарського механізму, регіональних ринків і вільних економічних зон.

Регіональні статистичні дослідження мають сприяти раціональному використанню природно-ресурсного, людського, виробничого, інвестиційно-інноваційного та інших потенціалів, створювати умови для врахування особливостей кожної території (природно-географічних, історичних, ресурсних, виробничих, соціальних, демографічних та інших) в контексті загальнодержавних інтересів.

Література: [3, 7, 9, 10, 21, 25, 27, 35]

Контрольні запитання

1. Які підходи до категоріальної характеристики регіону розрізняють?
2. У чому полягає концепція економічного районування української наукової школи?
3. Назвіть основні ознаки регіону.
4. Що розуміють під регіоном у системі національної статистики України?
5. Назвіть регіони первинного та вторинного поділу.
6. Що розуміють під регіональною статистикою?
7. Які виділяють адміністративні рівні регіональної статистики в Україні?
8. Охарактеризуйте принципи регіональної статистики.
9. У чому полягає значення регіональної статистики?

Тема 3. Система показників

3.1. Поняття, форми та види статистичних показників регіональної статистики

Статистичний показник – це кількісна характеристика соціально-економічних явищ та процесів в умовах якісної визначеності.

Система статистичних показників – це сукупність взаємозв'язаних показників, яка має однорівневу або багаторівневу структуру та націлена на вирішення конкретної статистичної задачі.

Основними формами статистичних показників є абсолютні, відносні та середні величини.

Основними групами (видами) показників у регіональних дослідженнях є:

1. Показники населення:
  - 1) показники чисельності населення, його структури;
  - 2) показники природного та механічного руху населення.
2. Економічні показники:
  - 1) показники економічних одиниць, їх групування за різноманітними ознаками;
  - 2) ресурсні показники;
  - 3) виробничі показники;
  - 4) показники доходів та їх розподілу;
  - 5) показники використання матеріальних благ;

б) грошові та фінансові показники.

3. Інші показники:

1) показники якості життя окремої людини;

2) показники якості життя суспільства.

Система статистичних показників соціально-економічного становища регіону будується у відповідності з положеннями СНР і може бути представлена у вигляді наступної схеми (рис. 3.1).

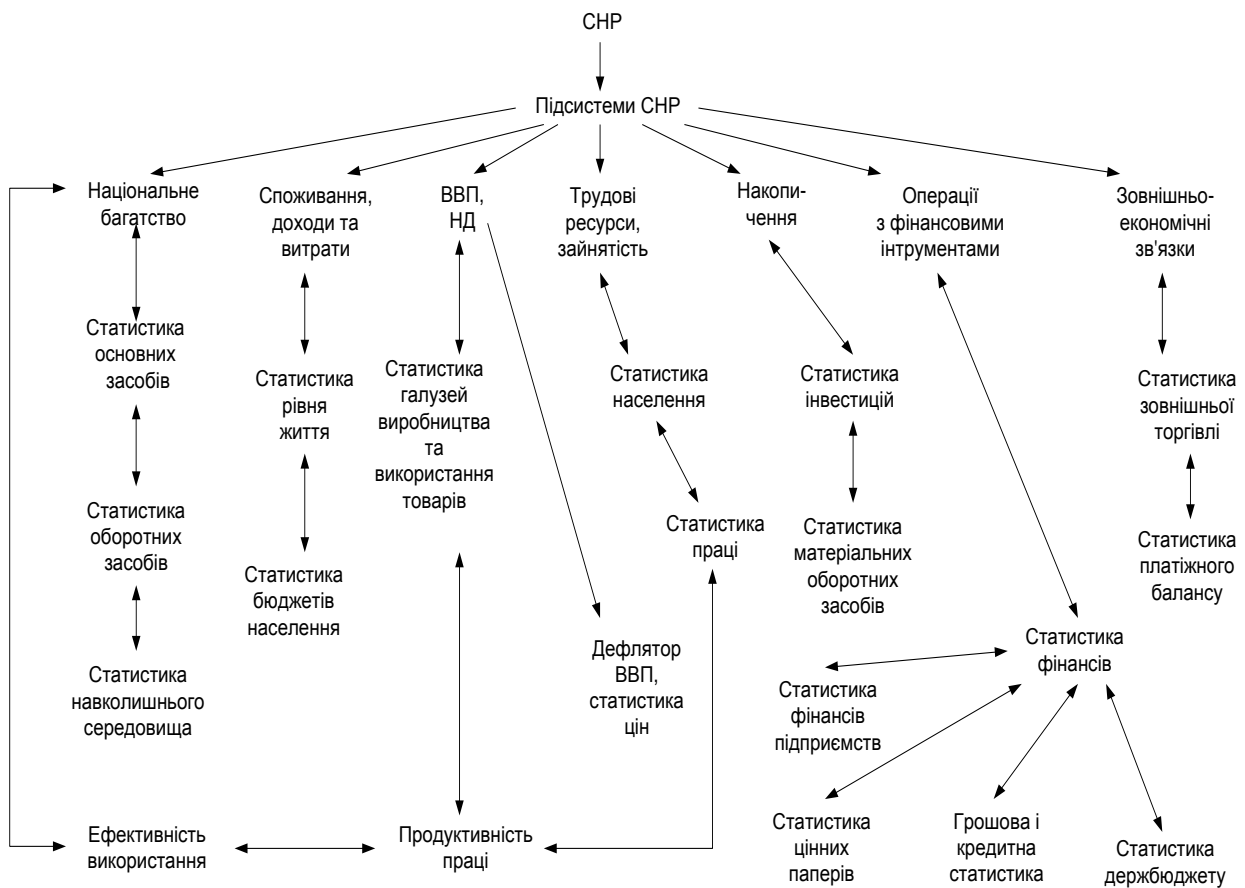
Для побудови інтегрального показника рівня розвитку, проведення міжрегіональних співставлень рівня соціально-економічного розвитку, виявлення "передових" та "відстаючих" регіонів, визначення рівня ефективності діяльності регіональних органів влади, моніторингу й аналізу соціально-економічного розвитку регіонів, виявлення закономірностей територіальної диференціації інтенсивності соціально-економічного розвитку необхідно будувати комплексну систему показників регіональних досліджень як цілісну сукупність найбільш вагомих індикаторів тенденції основних соціально-економічних процесів і явищ, що відбуваються в регіонах держави.

Комплексна система показників при здійсненні регіональних досліджень включає три блоки показників:

1. Соціальний розвиток (населення, зайнятість населення, доходи населення, освіта, культура, правопорушення та інше);

2. Економічний розвиток (промисловість, наука та інноваційна діяльність, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок, торгівля та платні послуги, споживчі ціни й тарифи, зовнішньоторговельні послуги, інвестиції, матеріальні ресурси та ін.);

3. Природно-ресурсний потенціал (природні ресурси та охорона навколишнього середовища).

Рис. 3.1. Система показників регіональної статистики

Кожному з видів показників, що формують блоки, відповідає окремий підблок показників.

3.2. Основні групування та класифікації

Класифікації в регіональній статистиці – це поділ об’єктів інформації за певною ознакою чи кількома ознаками. На відміну від групувань класифікації розглядаються як стандарт і затверджуються Держкомстатом України.

Головною національною класифікацією України є Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД), впровадження якої почалося з 1.07.1997 року на заміну Загального класифікатора галузей народного господарства (ЗКГНГ). Використовуючи КВЕД, можна проводити аналіз структури економіки країни та її регіонів за видами економічної діяльності, що відповідає міжнародним стандартам.

КВЕД побудована за ієрархічною структурою, має п’ять рівнів кла-

сифікацій, для кодування яких використовують літерно-цифровий код. На першому рівні однорідні за видами економічної діяльності галузі економіки об'єднуються в 17 секцій, які означені великими літерами латинської абетки від А до Q. На основі класифікації першого рівня відокремлюються галузі, що виробляють товари (А...F), і галузі, що надають послуги (G...Q). Добувні види економічної діяльності означені літерами А, В, С, обробні – літерами D, E, промисловість представляють секції С, D, E. Будівництво (F) відносять як до обробної сфери діяльності, так і до сфери діяльності, що надає послуги, в залежності від того, яку послугу чи товар воно виробляє.

Інші рівні класифікації (підсекції, групи і класи видів економічної діяльності) мають цифрову систему кодування.

Результати економічної діяльності у вигляді продукції та послуг виступають об'єктом класифікації в Державному класифікаторі продукції та послуг (ДКПП), який використовують в аналізі продукції на макроекономічному, галузевому й регіональному рівнях.

Товари, що мають обіг у зовнішній торгівлі, виступають об'єктом Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), на основі якої здійснюється регулювання експорту та імпорту товарів, вивчається кон'юнктура ринку.

Об'єктами класифікації у класифікації форм власності (КФМ) є форми власності, встановлені відповідним чинним законодавством України і, насамперед, Законом України "Про власність". КФМ виглядає наступним чином:

10 – Приватна власність.

20 – Колективна власність.

30 – Державна власність:

31 – загальнодержавна;

32 – комунальна.

40 – Власність інших держав.

50 – Власність міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав.

Класифікації слугують інформаційною базою аналізу структури і структурних зрушень в економіці регіону, вимірювання ступеня концентрації і диференціації соціально-економічних явищ, оцінювання збалансованості окремих складових.

Так, ступінь локалізації можна оцінити за формулою:

$$k_L = \frac{D_j}{d_j}, \quad (3.1)$$

де D_j, d_j – долі розподілів за двома ознаками, %.

У випадку концентрації значень ознаки в j -й складовій, $K_L > 1$, і навпаки. При рівномірному розподілі всі $K_L = 1$.

Чим більше k_L , тим вище концентрація вивчаємої ознаки (D_j) за певною класифікацією.

Коефіцієнт концентрації розраховують за формулою:

$$K_K = \frac{1}{2} \sum |D_j - d_j|. \quad (3.2)$$

Коефіцієнт концентрації показує рівень концентрації однієї ознаки в іншій, а коефіцієнти локалізації – де конкретно концентрується ознака D_j .

Галузева структура економіки динамічна. Для оцінки інтенсивності структурних зрушень використовують формулу:

$$\bar{I}_d = \frac{\sum_1^m |d_{j1} - d_{j0}|}{m}, \quad (3.3)$$

де d_{j1}, d_{j0} – долі розподілу у поточному та базисному періодах, %;
 m – число складових сукупності.

Лінійний коефіцієнт структурних зрушень ($\bar{I}_d$) вимірюються у відсоткових пунктах і показує, наскільки в середньому відрізняється структура розподілу у звітному році порівняно з базисним.

Для оцінювання подібності галузевих чи інших структур використовуються формула:

$$h = 1 - \frac{1}{2} \sum_1^m |d_{jk} - d_{js}|, \quad (3.4)$$

де d_{jk}, d_{js} – долі однойменних груп двох об'єктів, структури яких порівнюються.

Якщо структури однакові, то коефіцієнт подібності (h) дорівнює одиниці. Чим більше різняться структури, тим менше значення коефіцієнта h .

З метою дослідження потоків доходів та витрат, фінансових активів і пасивів проводиться групування економіки за секторами. Об'єктами класифікації або групування за секторами економіки є господарські одиниці національної економіки, що здійснюють операції у сфері виробництва, розподілу, перерозподілу і споживання.

Сектор – це сукупність інституціональних одиниць, тобто господарських одиниць, які мають схожі інтереси, функції і джерела фінансування, що зумовлюють їх схожу економічну поведінку.

Інституціональними одиницями є господарські одиниці, котрі можуть від свого імені володіти активами, приймати зобов'язання, здійснювати економічну діяльність та операції з іншими одиницями.

Інституціональні одиниці об'єднуються в наступні сектори економіки:

- а) нефінансові корпорації;
- б) фінансові корпорації;
- в) органи державного управління;
- г) домашні господарства;
- д) некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства;
- е) інший світ.

3.3. Характеристика класифікаційних одиниць СНР

Основними класифікаційними одиницями СНР є інституціональні одиниці, якими можуть бути юридичні, а також фізичні особи (або їх групи) у формі домашніх господарств.

До інституціональних одиниць відносять:

- а) корпорації та квазікорпорації;
- б) органи державного управління;
- в) домашні господарства;
- г) некомерційні установи.

В економічній статистиці розрізняють поняття внутрішньої та національної економіки. Для визначення їх меж в СНР використовують такі поняття, як економічна територія, резидент, нерезидент.

Під **економічною територією** країни розуміють територію, яка адміністративно керується її урядом і в межах якої фізичні особи, товари і гроші можуть вільно переміщуватися. На відміну від географічної території вона не охоплює територіальних анклавів інших держав (посольств, вій-

ськових баз, тощо), але включає відповідні анклавні своєї країни, розташовані на території інших держав.

Резидент – це інституціональні одиниці, центр економічних інтересів яких знаходиться на економічній території даної країни, а також особи, які мешкають на території даної країни не менше року.

Розрізняють такі ознаки віднесення інституціональних одиниць до числа резидентів: корпорації та некомерційні установи відносяться до резидентів тієї країни, на яку розповсюджується їх юрисдикція; домашні господарства відносяться до резидентів тієї країни, де вони розташовані або мають місце для сумісного мешкання їх членів.

Нерезиденти – це особи, які мають постійне місце проживання за кордоном, навіть якщо вони тимчасово знаходяться на території даної країни.

Використовуючи вищезазначені поняття, розрізняють показники національного та внутрішнього ринків, що дає можливість чіткого визначення обсягів територіальних (регіональних) ринків.

Література: [6, 15, 16, 26].

Контрольні запитання

1. Охарактеризувати основні види показників регіональної статистики.
2. Для чого необхідна комплексна система показників у регіональній статистиці?
3. Які показники характеризують соціальний розвиток регіону?
4. Які показники характеризують економічний розвиток регіону?
5. Які показники характеризують природно-ресурсний потенціал регіону?
6. Чим класифікації відрізняються від групувань?
7. У чому відмінність КВЕД від ЗКГНГ?
8. Які основні класифікації використовуються в Україні?
9. Яким чином класифікації слугують базою аналізу структурних зрушень?
10. У чому полягає суть групування за секторами економіки?
11. Що таке інституціональна одиниця?
12. Який взаємозв'язок між інституціональними одиницями та секторами економіки?
13. Яким чином пов'язані результати економічної діяльності країни,

Тема 4. Статистика регіонального розміщення продуктивних сил

4.1. Напрями системно-діагностичного аналізу регіонального розвитку продуктивних сил

Комплексний системно-діагностичний аналіз є фундаментом будь-якого регіонального дослідження. Основний акцент в аналітичній роботі ставлять, з одного боку, на вивченні характеристик населення та соціальних процесів, а з другого – на дослідженні економіки, її провідних галузей.

Дослідницька робота з оцінки регіонального розміщення продуктивних сил проводиться за п'ятьма напрямками:

1) морфологічний аналіз регіону: географічне положення, екологічна та географічна регіоналізація, поселенська та економіко-інфраструктурна карта регіону;

2) аналіз виробничого потенціалу регіону: розвиток промисловості та АПК, транспорту, зв'язку, торгівлі й обслуговування, фінансової системи, зовнішньоекономічних зв'язків;

3) розробка комп'ютерної макромоделі економіки регіону: зведення в систему наявних даних економічного моніторингу;

4) комплексний аналіз населення: соціально-демографічні характеристики, зайнятість, політична структура, рівень життя, якість розвитку соціальної сфери, стан суспільної думки;

5) аналіз інформаційних процесів: характер зв'язків державних структур управління і населення регіону, якість інформування населення про діяльність регіональних і місцевих адміністрацій, способи та ефективність поширення інформації в структурах самої адміністрації.

4.2. Метод економічного районування

Під **економічним районуванням** розуміють таке членування території країни, яке виходить з об'єктивних закономірностей територіального поділу праці, формування територіально-виробничих комплексів різних масштабів і структури, необхідності збереження екологічної рівноваги та

гармонійного розвитку економіки і культури національно-територіальних утворень і є найважливішою передумовою дійового регіонального програмування.

За даними досліджень доцільною є практика використання різноцільових мереж районування, а саме макро-, мезо-, і мікрорайонів.

Економічний район – це частина території країни, цілісна ланка суспільного господарства, що виділяється спеціалізацією, комплексністю, пропорційністю розвитку виробництв та інфраструктури.

Україна поділена на 25 адміністративно-територіальних одиниць (областей, регіонів), які групуються в наступні економічні райони: Донецький, Придніпровський, Північно-Східний, Центральний, Причорноморський, Карпатський, Подільський, Поліський. Слід також відзначити, що економісти-географи розрізняють від 5 до 9 групувань областей України. Наведене групування є найбільш прийнятним.

Для вивчення територіальної організації господарства, регіональних аспектів взаємодії суспільства і природи виключно важливе значення має мікрорайонування, одним із видів якого є внутрішньо обласне районування.

До головних критеріїв виділення внутрішньообласних районів відносять виробничу спеціалізацію, комплексність розвитку, густоту населення, локальні елементи інфраструктури (мережу шляхів, систему енергоспоживання, будівельну базу, місця обслуговування населення тощо). Отже, внутрішньообласний економічний район є цілісністю, що утворюється природно-господарським комплексом певної місцевості у системі соціально-економічних відносин. Так, наприклад, Харківська область поділена на 27 районів.

Окремо розрізняють галузеве економічне районування, яке проводиться за такими ознаками, як спеціалізація, концентрація, структура виробництва, система галузевих центрів, стійкість зв'язків цього виробництва з іншими галузями в межах певної території, особливості балансів сировини і готової продукції тощо. Отже, **галузевий економічний район** – це територія з певним поєднанням галузей і виробництв, яка має специфічні умови, структуру, проблеми і перспективи розвитку, територіальну організацію і географічне положення.

Різновидом галузевого економічного районування є виділення виробничо-збутових зон. Головний метод промислового і сільськогосподарського виробничо-збутового зонування – визначення економічних меж

рівнозначних виробничо-транспортних витрат по однойменній або взаємозамінюваній продукції з наступним корегуванням балансів виробництва і споживання.

4.3. Метод типології і класифікації

Наявність великої кількості територіальних одиниць зумовлює пошук типових і особливих рис, подібностей та відмінностей груп регіонів. Під **типологією** розуміють метод наукового пізнання, що ґрунтується на поділі сукупності об'єктів на групи за певними характерними властивостями.

У регіональних дослідженнях метод типології дає змогу складати як упорядковані описи множин однорідних об'єктів, так і вивчати будь-які закономірності на основі аналізу таких множин.

Типологія часто здійснюється на основі побудови деяких ідеальних моделей, на основі яких виявляються реальні об'єкти, що близькі до тієї чи іншої ідеальної моделі, способом ідентифікації. Для проведення типології можна застосувати методи класифікації, серед яких виділяють два головних – метод групування і метод багатомірної (автоматичної) класифікації (кластерного аналізу).

При визначенні типів районів важливою є характеристика їх за характерними ознаками. Багаточинниковість районів зумовлює множинність ознак, за якими їх можна класифікувати. Однак для визначення певних типів районів слід використовувати класифікаційні ознаки, які дають змогу розкрити економічну суть цих районів, найголовніші особливості їх формування.

4.4. Методи оцінки економіко-географічного положення та природно ресурсного потенціалу регіонів

Економіко-географічне положення регіону можна оцінювати за трьома основними ознаками:

1) *відносно елементів суспільного відтворення*. За цією ознакою розрізняють такі види економіко-географічного положення:

а) виробничо-географічне, тобто положення відносно баз матеріального виробництва, центрів тяжіння господарського життя або економічних ресурсів;

б) ринкове – відносно ринків збуту споживчих товарів виробничого призначення;

в) демографічне – відносно зосередження населення, трудових ре-

сурсів;

г) транспортно-географічне – відносно транспортної мережі з урахуванням її перевізної здатності, швидкості та вартості транспортування;

2) *відносно району, області, країни*. Це економіко-географічне положення поділяється на центральне, периферійне, ексцентричне і т. д.;

3) *в залежності від масштабів (або дистанційності) об'єктів*.

Особливості економіко-географічного положення окремих адміністративних областей можуть визначати науково-технічний потенціал, матеріально-виробничі зв'язки з іншими країнами, близькість до водних магістралей, тяжіння до центрів паливно-металургійного комплексу, близькість до центральноєвропейських країн та інші фактори.

Кожна адміністративна область як територія залежно від економіко-географічного положення, площі, рельєфу та інших чинників має багато характерних ознак.

Фонову характеристику регіону і базисним фактором, який визначає стартові умови розвитку, є природні умови та ресурси. Вони характеризують цінність регіону з точки зору можливостей подальшого економічного зростання й сприятливості для життєдіяльності населення. Якщо індикатори параметрів території регіону, його географічного положення та природно-кліматичних умов є практично незмінним у часі, можуть бути визначені єдиноразово і переглядатися лише у випадках зміни меж регіонів в результаті адміністративно-територіальних перетворень, то показники природних ресурсів змінюються в результаті господарської діяльності людей.

Існує ряд видів природних ресурсів: мінерально-сировинні, водні, земельні, лісові, фауністичні, рекреаційні. Кожному з цих видів ресурсів відповідає окремий підблок показників. До них відносять показники інтенсивності видобутку, інтенсивності використання, екологічного стану, забезпеченості даним видом ресурсів, якості даного виду ресурсів, вартісної оцінки ефективності використання, фінансування.

За даними показниками розраховується інтегральний показник природно-ресурсного потенціалу регіону. Він спирається на індикатори ефективності використання та стану природних ресурсів, забезпеченості населення ресурсами фізіологічно необхідних видів, а також фінансування заходів з охорони та раціонального використання природних ресурсів.

Контрольні запитання

1. Що розуміють під системно-діагностичним аналізом в регіональному дослідженні?
2. Охарактеризувати напрями комплексного соціально-економічного аналізу регіону.
3. Що таке економічне районування?
4. Чи відрізняється адміністративно-територіальне районування від економічного?
5. Чинники виділення економічних районів.
6. Охарактеризуйте процес мікрорайонування.
7. Що таке галузеве економічне районування?
8. У чому полягає метод типології?
9. Основні процедури кластерного аналізу.
10. Чим характеризується економіко-географічне положення регіону?
11. У чому полягає відмінність оцінки економіко-географічного положення від природно-ресурсного потенціалу?
12. З яких блоків складаються показники природно-ресурсного потенціалу регіону?

Література: [3, 8, 9, 20, 24, 27, 29].

Тема 5. Статистика виробничої сфери регіонів

5.1. Економічне районування регіональних ринків та їх типізація

Регіональний ринок – це територіальна організація сфери обігу, де відбувається узгодження інтересів виробників і споживачів.

У межах системного вивчення регіональних ринків отримали розповсюдження два підходи: системно-структурний та системно-динамічний.

Перший підхід передбачає аналіз товарних, фінансових і інформаційних потоків в регіональній економіці на базі даних про взаємодію суб'єктів регіональних ринків – підприємств сфери виробництва, торгівлі, фінансово-кредитної сфери, домашніх господарств, регіональних органів управління тощо.

Другий підхід передбачає вивчення взаємодії регіональних ринків товарів споживчого та виробничого призначення, ринку нерухомості, фінансового ринку, ринку праці на базі аналізу процесу кругообігу матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, що здійснюється через взаємодію

суб'єктів регіональних ринків.

У дослідженні системи регіональних ринків виділяють чотири під-системи:

- 1) ринок ресурсів;
- 2) ринок кінцевих товарів;
- 3) ринок проміжних товарів;
- 4) фінансовий ринок.

Регіональні ринки можна згрупувати за такими ознаками:

1) територіальний масштаб, або ареал:

локальні (на рівні міста, району);

регіональні (обласні);

зональні (міжрегіональні);

2) місце товарів і послуг у регіональному відтворювальному процесі:

споживчі ринки;

ринок засобів виробництва;

ринок капіталу і цінних паперів;

ринок праці;

ринки нематеріальних послуг та ін.;

3) споживчі властивості товарів:

ринки одягу;

ринки взуття;

ринки тканини;

ринки цукру тощо.

Узагальнюючи різноманітні підходи до класифікації регіональних ринків, можна виділити наступні ринки: споживчий ринок, ринок засобів виробництва, ринок нерухомості, фінансовий ринок, ринок інформації, ринок праці.

Більш детально розглянемо найважливіші з регіональних ринків продукції.

Ринок засобів виробництва являє територіальну організацію сфери обігу, яка забезпечує процес виробництва засобами та предметами праці. Даний ринок слід розглядати як відкриту систему зв'язків, ресурси цього ринку формуються переважно за рахунок міжрегіональних економічних зв'язків.

Регіональний ринок засобів виробництва залежить від спеціалізації даного регіону і характеризується такими ознаками:

реалізація основної маси однорідної продукції визначеного виду та

якості;

власна специфічна інфраструктура;

різноманітні засоби регулювання ринку (по обсягам продажу окремим виробникам, цінам, районам збуту);

специфічні засоби сертифікації товарів;

форми післяпродажного обслуговування.

Ці ознаки пояснюють наявність в різних регіонах як універсальних, так і вузькоспеціалізованих ринків.

До основних груп товарних ринків засобів виробництва відносять ринки нафти, газу, вугля, тепло- та електроенергії, металів і металопродукції, машинобудівельної продукції, лісу та лісоматеріалів, стройматеріалів.

Ринок нерухомості являє систему економічних відносин суб'єктів регіональної економіки, що забезпечують перерозподіл землі, виробничих та невиробничих споруд та інших об'єктів нерухомості між власниками.

У відповідності з функціональним призначенням об'єктів регіональний ринок нерухомості можна поділити на ринок землі та земельних ділянок, ринок житла, нежилых приміщень.

Новим явищем в економічних відносинах є **ринок житла та нежилых приміщень**. Він передбачає продаж квартир; розширення індивідуального житлового будівництва; створення спеціальних контор з продажу житла і нежилых приміщень і банків, які видають позики під житлове будівництво; продаж земельних ділянок; створення малих підприємств, що надають послуги по експлуатації санітарно-технічного устаткування, монтажу систем індивідуального енерго- і тепlopостачання тощо.

Місткість даного ринку визначається наявністю основних фондів житла і нежилых приміщень та їх структурою.

Споживчий ринок являє територіальну організацію сфери обігу, яка забезпечує на основі розвинених товарно-грошових відносин задоволення потреб населення з мінімальними витратами обігу.

Регіональний споживчий ринок включає три сегменти: ринок продовольчих товарів, ринок непродовольчих товарів, ринок споживчих послуг.

Регіональний ринок споживчих товарів характеризується:

наявністю промислового і сільськогосподарського виробництва з обсягом товарної продукції, достатнім для формування внутрішньо- та міжрегіональних балансів товарів народного споживання;

наявністю в регіоні економічно вигідних міжрегіональних та внутріш-

ньорегіональних зв'язків у забезпеченні населення товарами широкого вжитку;

значною місткістю ринку споживчих товарів, який безпосередньо залежить від платоспроможного попиту населення та рівня розвитку невиробничої сфери регіону.

Регіональний **риннок послуг** характеризується високим ступенем локалізації, оскільки більшість різних видів послуг стабільно "прив'язана" до території. Для прогнозування місткості ринку побутових послуг необхідно групувати їх за видами: послуги з ремонту предметів, послуги з виготовлення предметів тощо.

Збалансованість регіонального ринку товарів і послуг забезпечується дією закону попиту і пропозиції, динамічна відповідність яких досягається продуманою системою державного регулювання і маркетингу.

Розрізняють наступні концепції та підходи маркетингу, які по-різному трактують сутність регіонального споживчого ринку, закономірності його функціонування, фактори розвитку.

Так, теорія поведінки споживачів головну увагу приділяє формуванню попиту під впливом соціальних, економічних, психологічних факторів на основі вивчення механізмів прийняття покупцями рішень про покупку товарів. При цьому акцентується вплив регіональних факторів та особливості поведінки споживачів регіонального ринку.

У рамках концепції геомаркетингу регіональний споживчий ринок розглядається з позиції визначення розмірів ринкових зон та просторових характеристик попиту і пропозиції споживчих товарів і послуг. Автори даної концепції до головних проблем розвитку регіонального споживчого ринку відносять територіальну організацію роздрібної торгової системи.

Прихильники інституціонального підходу розглядають регіональний споживчий ринок як сукупність фірм, що здійснюють куплю-продаж споживчих товарів у межах визначеної ринкової зони.

У вітчизняній теорії та практиці розповсюдження отримала відтворювальна концепція регіонального споживчого ринку, у відповідності з якою цей ринок розглядається як територіальна організація сфери обігу у взаємозв'язку з регіональним виробництвом, розподілом та споживанням.

З огляду на територіальну організацію сфери товарного обігу і формування регіональних ринків області України можна поділити на три групи. Області першої групи мають найсприятливіші умови розвитку, тому ста-

ють центрами широкого міжрайонного обміну. До другої групи належать області, в яких товарно-грошові відносини та інтереси ринку обмежуються переважно забезпеченням внутрішньообласних потреб у слабкомобільних товарах широкого вжитку. Третю групу становлять області, де ринок формується за рахунок завезення значної кількості товарів з інших областей країни.

5.2. Формування інфраструктури регіональних ринків та механізму їх регулювання

Ринкова інфраструктура регіону – це складна організаційно-економічна система, основними елементами якої є галузі оптової та роздрібної торгівлі, матеріально-технічного постачання, кредитування ті страхування, інформаційного й правового обслуговування, що функціонують в соціально-економічному середовищі регіону.

Ринкова інфраструктура являє каркас, на якому будується система регіональних ринків.

Існують різні точки зору на склад ринкової інфраструктури. Одні автори включають до її складу лише торговельно-посередницькі організації, що робить надто вузьким поняття ринкової інфраструктури і зводить його до інфраструктури товарних ринків. Інші автори, навпаки, пропонують розширене трактування ринкової інфраструктури та відносять до неї усі ринкові інститути, навіть систему регіонального управління.

Аналіз досвіду зарубіжних країн та врахування специфіки регіонів дозволяє запропонувати наступні методологічні підходи до класифікації ринкової інфраструктури.

За функціональною ознакою виділяються: торговельно-посередницька інфраструктура (біржі, комерційні центри, посередницькі організації, торговельні дома), фінансово-кредитна інфраструктура (банки, валютні біржі, інвестиційні фонди та компанії, страхові компанії), економіко-інформаційна інфраструктура (маркетингові центри, засоби збору, обробки та передачі інформації, рекламні агентства, оптові ярмарки), економіко-правова інфраструктура (арбітражні суди, правові консультаційні центри), зовнішньоекономічна інфраструктура (спеціалізовані зовнішньоторговельні організації, торговельно-промислові палати, митні організації).

За галузевою ознакою виділяються: торговельна, збутова, закупі-

вельна, фінансова, кредитна, страхова, інформаційна, інфраструктура операцій з нерухомістю, інфраструктура загальної комерційної діяльності.

За ознакою обслуговування ринку інфраструктура може бути поділена на загальноринкову інфраструктуру універсального характеру, що обслуговує декілька ринків, та інфраструктуру, що обслуговує окремі ринки.

За просторовою ознакою ринкова інфраструктура поділяється на міжнародну, національну, міжрегіональну, регіональну (асоціації оптової торгівлі, посередницькі торгівельно-закупівельні організації, регіональні комерційні центри, комерційні банки регіонального значення, регіональні інвестиційні фонди, регіональні фінансові компанії, центри по вивченню попиту та ємності регіональних ринків, регіональні бізнес-центри, регіональні інформаційні центри та телекомунікаційні зв'язки, арбітражні суди), міську й районну (оптові фірми, маркетингові фірми, рекламні агентства, агентства з продажу нерухомості, адвокатські контори, аудиторські фірми та інші).

За формами власності ринкова інфраструктура поділяється на інфраструктуру приватної, кооперативної, державної форм власності; інфраструктуру, що знаходиться у власності суспільних організацій; інфраструктуру, яка належить власникам зарубіжних країн; інфраструктуру змішаної форми власності.

Процес формування та регулювання інфраструктури регіональних ринків передбачає активну участь регіональних органів управління на основі використання методів економічного та правового регулювання.

5.3. Аналіз ринкової кон'юнктури та макроекономічні показники продукції

Кон'юнктура регіонального ринку продукції являє характеристику економічного стану, тенденцій та перспектив розвитку виробництва, обігу й споживання тих чи інших товарів.

Стан кон'юнктури регіональних ринків може бути оцінений за допомогою наступних груп показників:

сфери виробництва (обсяг та динаміка виробництва в цілому, розмір інвестицій, рівень зайнятості);

внутрірегіональної торгівлі (дані про роздрібну та оптову торгівлю, платоспроможний попит);

міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків регіональних ринків (обсяг, динаміка та структура ввезення та вивозу товарів, експорту й імпорту товарів, обсяг та структура вантажних перевезень, показники міграції грошових засобів населення);

кредитно-грошового обігу регіону (розмір та структура банківських кредитів, банківських депозитів, обсяг, структура й динаміка грошових доходів та витрат населення, динаміка курсів акцій на регіональному фондовому ринку);

конкурентного середовища регіональних ринків (чисельність та розподіл господарюючих суб'єктів на регіональному ринку, показники концентрації й монополізації, рівень диференціації товарів, що конкурують).

Показники продукції на регіональному рівні відносяться до макроекономічних показників. У системі національних рахунків макроекономічні показники – це блок інформації про виробництво товарів та послуг, про утворення, розподіл, перерозподіл ті використання доходів, про національне накопичення та міжнародні зв'язки.

Для проведення статистичних досліджень продукції на стадії виробництва використовують систему взаємозв'язаних показників з різними компонентами вартості.

Найважливіші з них:

валовий випуск (ВВ);

проміжне споживання (ПС);

валова додана вартість (ВДВ);

валовий внутрішній продукт (ВВП).

Визначальним узагальнюючим показником обсягом виробництва є валовий випуск, який характеризує сумарну вартість товарів і послуг, вироблених резидентами за певний період, включаючи товари і послуги, які трансформовані або повністю спожиті в процесі виробництва (витрати сировини, матеріалів, палива, електроенергії, напівфабрикатів, послуг тощо). Вартість останніх називають проміжним споживанням.

Методика розрахунку валового випуску різниться за галузями і секторами економіки.

Для нефінансових підприємств:

а) якщо запасів не було –

$$ВВ = РП + (S_1 - S_0) = РП; \quad (5.1)$$

б) якщо були запаси –

$$ВВ = РП + ХП, \quad (5.2)$$

де РП – реалізована продукція;

S_1, S_0 – вартість запасів нереалізованої готової продукції та незавершеного виробництва на кінець та початок періоду; $ХП = \lambda - М$, де λ – вартість продукції, що направлена на склад (в запас) за цінами на момент, коли ця продукція направляється до запасів; $М$ – вартість продукція, що вибула із запасів за цінами, які були на момент цього вибуття.

Для банків:

$$ВВ = П_1 - П_0 + У, \quad (5.3)$$

де $П_1, П_0$ – відсотки, що отримані та виплачені;

$У$ – плата за інші послуги, які надані клієнтам банку.

Для страхових компаній:

$$ВВ = СП - СВ + П - ТР, \quad (5.4)$$

де СП – страхові премії, виплачені страховим організаціям – клієнтам;

СВ – страхові відшкодування, що виплачені клієнтам;

П – відсотки, отримані страховими компаніями від інвестування страхових технічних резервів;

ТР – приріст технічних страхових резервів.

Для органів державного управління та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства:

а) щодо неринкових послуг:

$$ВВ = З + ОТ + (Н - С) + А, \quad (5.5)$$

де $З$ – витрати на придбання товарів і послуг для проміжного споживання;

ОТ – оплата праці робітників;

Н-С – інші податки на виробництво за мінусом субсидій;

А – споживання основного капіталу;

б) щодо ринкових послуг:

ВВ дорівнює грошовим надходженням від продажу ринкової продукції (часткова оплата медичних послуг, послуг дитячих дошкільних установ

та інших).

Для домашніх господарств:

$$ВВ = ПС + ОТ + А + (Н - С). \quad (5.6)$$

Валова додана вартість – це сукупна вартість кінцевої продукції та послуг, тобто тієї частини валового випуску, яка спрямовується на приватне споживання, інвестування (нагромадження) та експорт. На рівні секторів і галузей економіки ВДВ розраховується як різниця між валовим випуском і проміжним споживанням і визначається в основних цінах. Компонентами основної ціни є собівартість і валовий прибуток. Основна ціна включає субсидії на продукти та імпорт і не включає податки на продукти на імпорт.

ВДВ включає спожиту в процесі виробництва вартість основного капіталу, а проміжне споживання не включає. За методологією СНР споживання основного капіталу включає амортизацію та недоамортизовану вартість вибулих основних засобів. Якщо вартість спожитого основного капіталу виключити із ВДВ, то отримаємо чисту додану вартість (ЧДВ).

Сучасні програми стабілізації економіки України повинні враховувати особливості регіонів, роль кожного з них у системі соціально-економічного і політичного управління. Узагальнюючою характеристикою економічного розвитку регіонів слугує валовий регіональний продукт (ВРП), який визначається виробничим методом і за своїм розміром близький до створеної на території регіону валової доданої вартості. ВДВ на душу населення є одним із індикаторів розвитку регіону. Для вимірювання варіації цього показника (x) можна використовувати коефіцієнт осциляції:

$$V_R = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{\bar{x}}, \quad (5.7)$$

де $\bar{x}$ - середній рівень виробництва ВДВ на душу населення по країні в цілому.

Для розрахунку абсолютного змінення ВДВ за рахунок факторів використовують формули:

загальний приріст ВДВ:

$$\Delta \text{ВДВ} = \text{ВДВ}_1 - \text{ВДВ}_0 = \Delta \text{ВДВ}_\pi + \Delta \text{ВДВ}_w + \Delta \text{ВДВ}_d, \quad (5.8)$$

у тому числі:

а) за рахунок зміни витрат праці:

$$\Delta \text{ВДВ}_\pi = \text{ВДВ}_0 \times (I_\pi - 1); \quad (5.9)$$

б) за рахунок зміни продуктивності праці:

$$\Delta \text{ВДВ}_w = (\text{ВДВ}_0 + \Delta \text{ВДВ}_\pi) \times (I_w - 1); \quad (5.10)$$

в) за рахунок зміни долі ВДВ у валовому випуску (або зміни долі ПС у ВВ):

$$\Delta \text{ВДВ}_d = \text{ВВ}_1 (d_0 - d_1), \quad (5.11)$$

де I_π – індекс витрат праці;

I_w – індекс продуктивності праці;

d_1, d_0 – ВДВ у ВВ звітного та базисного періодів відповідно (це може бути і доля ПС у ВВ);

$\text{ВДВ}_1, \text{ВДВ}_0$ – ВДВ звітного та базисного періодів;

ВВ_1 – ВВ звітного періоду.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це сукупна ринкова вартість кінцевої продукції та послуг, створених на економічній території країни за певний період.

ВВП може бути розрахований трьома методами:

а) виробничим методом:

$$\text{ВВП}_{\text{ринк.цін}} = \sum \text{ВДВ}_{\text{осн.цін}} + \text{ЧППІ}, \quad (5.12)$$

де ЧППІ – чисті податки на продукти та імпорт, які є різницею між чистими податками на виробництво та імпорт, іншими чистими податками на виробництво. Чисті податки означають, що з розміру податків виключено розмір відповідних субсидій;

$\sum \text{ВДВ}_{\text{осн.цін}} = \text{ВВ} - \text{ПС} - \text{ПВПФП}$, де ПВПФП – це побічно вимірювані послуги фінансового посередництва;

б) методом використання доходів:

$$\text{ВВП} = \text{КС} + \text{ВН} + (\text{Е} - \text{І}) + \text{СР}, \quad (5.13)$$

де КС – кінцеве споживання продуктів та послуг домашніми господарствами, державними установами та некомерційними організаціями, що обслуговують домашні господарства;

ВН – валове накопичення, яке включає валове накопичення основного капіталу, зміну запасів матеріальних оборотних засобів та чисте придбання цінностей;

Е-І – чистий експорт;

СР – статистичне розходження, значення якого не може бути більше 5% від ВВП;

в) розподільчим методом:

$$\text{ВВП} = \text{ОП} + \text{ЧПВІ} + \text{ВПЕ}, \quad (5.14)$$

де ОП – оплата праці;

ЧПВІ – чисті податки на виробництво та імпорт;

ВПЕ – валовий прибуток економіки,

$$\text{ВПЕ} = \text{ВДВ}_{\text{осн.цін}} - \text{ОП} - \text{ІЧПВ}, \quad (5.15)$$

де ІЧПВ – інші чисті податки на виробництво.

Залежно від того, за якими цінами визначено обсяги кінцевого виробництва, відрізняють номінальний і реальний ВВП. Номінальний ВВП характеризує обсяг виробництва у фактичних цінах поточного року, а реальний – у постійних цінах.

Для корегування номінального ВВП використовується індекс-дефлятор:

$$I_{\text{р ВВП}} = \frac{\text{номінальний ВВП}}{\text{реальний ВВП}}. \quad (5.16)$$

Якщо щорічний темп приросту реального ВВП перевищує 4%, то стан економіки можна вважати позитивним.

Показники продукції на мікрорівні займають одне з центральних місць в системі економіко-статистичних показників промислового підприємства.

Промислова продукція – це прямий корисний результат виробничої діяльності промислового підприємства, що становить сукупність продуктів або робіт промислового характеру.

З даного визначення виходить, що до обсягу продукції промисловості не входять:

результати діяльності непромислових цехів та відділів підприємства (транспортного цеху, будівельного підрозділу, підсобного сільського господарства та ін.);

відходи та брак;

сировина й матеріали, які не вступали у виробництво.

Продукція має дві форми:

продукт підприємства (вироби, деталі, напівфабрикати, обсяг випуску яких можна виразити в натуральних чи умовно-натуральних одиницях виміру);

роботи промислового характеру (РПХ) – промислово-виробничі послуги, спрямовані не на створення нових матеріальних цінностей, а на відновлення або збільшення споживної вартості створених раніше продуктів (ремонтні, монтажні, пусково-налагоджувальні роботи, фарбування, шліфування тощо).

До робіт (послуг) промислового характеру відносять роботи, виконані за замовленнями чи для непромислових господарств і організацій свого підприємства.

За ступенем готовності продукцію поділяють на:

готова продукція (ГП) – продукція, яка пройшла всі стадії технологічного процесу, прийнята відділом технічного контролю, здана на склад готової продукції та призначена для відпуску на сторону або непромислового використання на підприємстві.

ГП виготовлена з давальницької сировини, включається в обсяг продукції по вартості обробки;

напівфабрикати (НФ) – продукт, закінчений обробкою в одному з цехів промислового підприємства і який підлягає обробці в інших цехах цього ж підприємства. При цьому загальна їхня вартість, відпущених в даному періоді на сторону (за межі основної діяльності промислового підприємства), включається в обсяг продукції нарівні з готовими виробами;

незавершене виробництво (НЗВ) – продукція промислового підприємства, незакінчена виробництвом у межах будь-якого цеху.

У статистиці широко використовується система вартісних показників продукції підприємства. Це єдиний метод, за допомогою якого можна отримати загальні підсумки обсягу випуску, відвантаження та реалізації різномірної продукції, охопити єдиним показником продукти, які мають різну ступінь готовності, відображають зміни в рівні якості виробів.

У теорії та практиці планування, обліку та статистики в цілях відображення результатів промислово-виробничої діяльності підприємства на

різних стадіях процесу виробництва застосовується ряд взаємозалежних показників обсягу промислової продукції в грошовому вимірі.

Валовий оборот (ВО) – це вартість всього обсягу сукупної продукції, виробленої всіма промислово-виробничими цехами підприємства незалежно від її подальшого призначення.

Валова продукція (ВП) – це вартість остаточної або кінцевої продукції підприємства. Обсяг валової продукції можна визначити двома способами:

$$1) \text{ ВП} = \text{ВО} - \text{ВЗО}; \quad (5.17)$$

2) за окремими елементами, що входять в поняття ВП.

ВП = вартість готових виробів + вартість напівфабрикатів, відпущених на сторону + продукція підсобних, побічних та допоміжних цехів, відпущена на сторону + РПХ на замовлення зі сторони та для непромислових закладів свого підприємства ± зміна залишків НЗВ та НФ (залишки на кінець періоду – залишки на початок періоду).

До валової продукції не входить вартість продукції, що була виготовлена та використана на виробничі потреби на самому ж підприємстві (ВЗО).

До складу ВП незавершене виробництво включають в оптових цінах. Для визначення обсягу НЗВ в оптових цінах використовують коефіцієнт, який показує, на скільки оптова ціна НЗВ більша за його собівартість:

$$K_{\text{пер.НЗВ}} = \frac{\text{Вартість ГП в опт. цінах за 3 попереднімісяці}}{\text{Вартість ГП по собів. за 3 попереднімісяці}}. \quad (5.18)$$

Товарна продукція (ТП) – це вартість продукції та послуг, які підготовлені у звітному періоді для випуску за межі основної діяльності. Крім того, ТП включає вартість устаткування, пристосувань та інструментів для власних потреб, виготовлених за рахунок коштів капіталовкладень. До ТП не входить вартість сировини й матеріалів замовника.

Обсяг ТП визначають у діючих (для характеристики роботи підприємства у звітному періоді) та фіксованих цінах (для визначення динаміки фізичного обсягу продукції).

Реалізована продукція (РП) – це вартість продукції, відвантаженої покупцям (замовникам) і оплаченої ними в даному періоді. У реалізовану продукцію включається частина вартості товарної продукції попереднього періоду, оплата за яку зроблена в поточному періоді.

Якщо є передоплата, то в обсяг РП не включають невідвантаженої продукцію.

Чиста продукція (ЧП) розраховується як різниця між вартістю валової (або товарної) продукції і матеріальними витратами (МВ).

5.4. Статистичне вивчення ринку продукції

Система показників ринку продукції включає наступні п'ять блоків:

1) стан та формування ринку (ринкової кон'юнктури): попит, пропозиція, рівень ділової активності, інтенсивність конкуренції;

2) рівень та зміна цін;

3) наявність і рух товарів: товарорух, товарообіг, товарні запаси та товарообіговість;

4) торговельна інфраструктура: матеріальне, технічне, інформаційне, транспортне та трудове забезпечення ринкового процесу;

5) ефективність ринкової діяльності: показники статистики комерційної діяльності на ринку.

Ринок продукції характеризується співвідношенням попиту та пропозиції. Попит і пропозиція взаємозв'язані, їх співвідношення постійно змінюється в залежності від сукупності багатьох факторів. Однією із характеристик цієї взаємозалежності є еластичність попиту та пропозиції.

Еластичність попиту – це міра реакції попиту на товар (%) у залежності від зміни ціни на 1%.

Формула еластичності попиту:

$$E = \frac{y_1 - y_0}{x_1 - x_0} : \frac{y_0}{x_0}, \text{ або } E = \frac{\Delta y}{\Delta x}, \quad (5.19)$$

де y_1, y_0 – попит в абсолютному вираженні у звітному та базисному періодах;

x_1, x_0 – факторна ознака в абсолютному вираженні у звітному та базисному періоді (ціна або дохід);

Δy – приріст попиту, у %;

Δx – приріст факторної ознаки, у %.

При $|E| < 1$ виявляється явище інфраеластичності, товар вважається нееластичним; при $|E| > 1$ – ультраеластичність, товар – еластичний; при $|E| = 1$, товар – одинично еластичний.

Позитивне значення коефіцієнта еластичності означає, що при підвищенні факторної ознаки попит підвищується, тобто зв'язок прямий.

Негативне значення коефіцієнта еластичності означає, що при під-

вищенні факторної ознаки попит знижується, тобто зв'язок зворотний.

Еластичність пропозиції – це міра реакції пропозиції (обсягу виробництва) товару (%) у залежності від зміни ціни на 1%.

Формула еластичності пропозиції:

$$E_q = \frac{Q_1 - Q_0}{Q_1 + Q_0} \cdot \frac{P_1 + P_0}{P_1 - P_0}, \quad (5.20)$$

де Q_1, Q_0 – пропозиція після та до зміни ціни;

P_1, P_0 – ціни після та до зміни.

З іншого боку, ринок продукції характеризується системою товароруку та товарообороту.

Товарорух – це процес руху товару від виробника в роздрібну торгівлю до кінцевого споживача.

Товарообіг – це процес обігу товарів, а також обсяг реалізованої продукції за визначений період часу у вартісному вираженні ($Q = q \cdot p$).

Товарообіг може бути валовим, чистим, оптовим, роздрібним.

Для аналізу динаміки товарообігу використовуються індексні моделі товарообігу на мікро- та макрорівні.

Мікрорівень:

а) мультиплікативна індексна модель:

$$I_{qp} = I_q \cdot I_p, \quad (5.21)$$

б) адитивна факторна модель:

$$\Delta qp = \Delta qp_{(q)} + \Delta qp_{(p)} = \sum q_1 p_1 - \sum q_0 p_0 = (\sum q_1 p_0 - \sum q_0 p_0) + (\sum q_1 p_1 - \sum q_1 p_0). \quad (5.22)$$

Макрорівень:

а) мультиплікативна модель товарообігу на душу населення:

$$I_{qp} = I_d \cdot I_T, \quad (5.23)$$

б) адитивна модель товарообігу на душу населення:

$$\Delta q_p = \sum D_1 T_1 - \sum D_0 T_0 = (\sum D_0 T_1 - \sum D_0 T_0) + (\sum D_1 T_1 - \sum D_0 T_1) = \Delta q_{p(T)} + q_{p(D)}, \quad (5.24)$$

де I_D – індекс товарообігу на душу населення $\left(\frac{\sum D_1 T_1}{\sum D_0 T_1} \right)$;

I_T – індекс чисельності населення $\left(\frac{\sum D_0 T_1}{\sum D_0 T_0} \right)$.

Показниками, що характеризують **товарообіговість**, є:

1) швидкість товарообігу:

$$n = \frac{Q}{\bar{3}}, \quad (5.25)$$

де $\bar{3}$ – середні товарні запаси $\left(\bar{3} = \frac{3_{п.п} + 3_{к.п}}{2} \right)$;

2) тривалість одного обороту:

$$B = \frac{D}{n} = \frac{\bar{3}}{m}, \quad (5.26)$$

де D – число календарних днів у періоді;

m – одноденний товарообіг $\left(m = \frac{Q}{D} \right)$;

3) забезпеченість товарообігу товарними запасами (дн.):

$$T = \frac{3_{к.п}}{m}, \quad (5.27)$$

де $3_{к.п}$ – запаси на кінець періоду;

4) ефективність одного обороту:

$$E_\phi = \frac{\Pi}{n}, \quad (5.28)$$

де Π – прибуток.

Література: [6, 8, 15, 16, 19, 26]

Контрольні запитання

1. Що розуміють під регіональним ринком?
2. Які підходи в дослідженні регіональних ринків ви знаєте?
3. Назвіть ознаки групування регіональних ринків.
4. Чим характеризується ринок засобів виробництва?
5. Що становить собою ринок нерухомості?
6. Чим характеризується споживчий ринок?
7. Які ви знаєте концепції та підходи маркетингу?
8. Що являє ринкова інфраструктура?
9. Назвіть методичні підходи до класифікації ринкової інфраструктури.
10. Що розуміють під кон'юнктурою регіонального ринку продукції?
11. Які показники характеризують стан ринкової продукції?
12. Охарактеризуйте макроекономічні показники продукції.
13. Приведіть методику розрахунку валового випуску за секторами економіки.
14. Як розраховується валова додана вартість?
15. Що таке валовий регіональний продукт?
16. Які фактори впливають на зміну валової доданої вартості і як визначити цей вплив?
17. Назвіть методи розрахунку валового внутрішнього продукту.
18. Для чого використовується індекс-дефлятор?
19. Як розраховується і що показує еластичність попиту та пропозиції?
20. У чому сутність мультиплікативної та адитивної моделей товарообігу?
21. Охарактеризуйте показники товарообіговості.
22. Як розраховуються показники продукції на мікрорівні?

МОДУЛЬ II. СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Тема 6. Статистика соціального розвитку регіонів і життєвого рівня населення

6.1. Соціальна інфраструктура як чинник покращення умов життєдіяльності населення

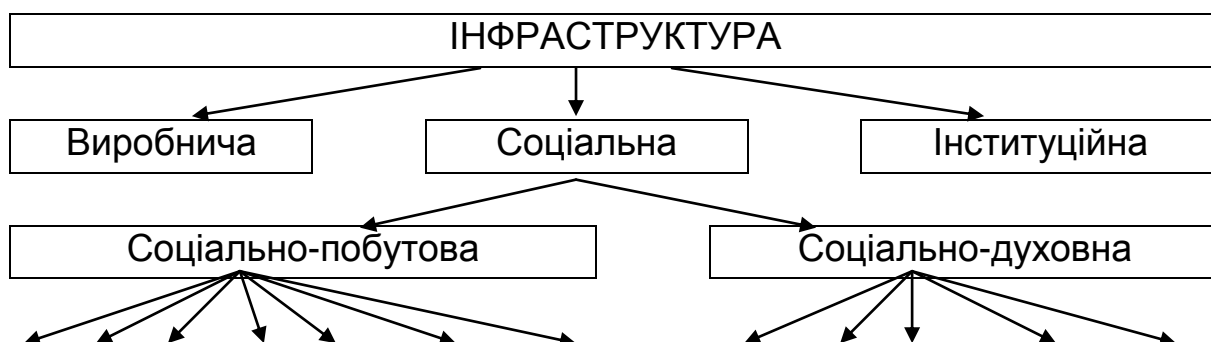
У наукових дослідженнях як синоніми використовуються терміни "невиробнича сфера", "сфера обслуговування", "сфера послуг", "соціальна інфраструктура". При цьому стосовно кожного з цих понять розглядаються, як правило, одні й ті самі проблеми.

Аналізуючи регіональний розвиток комплексу галузей, які надають послуги населенню, доцільно оперувати терміном "соціальна інфраструктура".

Соціальна інфраструктура – це сукупність, або комплекс галузей, що виділяються в системі суспільного поділу праці за функціональним призначенням у процесі відтворення задоволення потреб населення у послугах [27]. На розвиток соціальної інфраструктури впливає просторовий чинник. Її функціонування нерозривно пов'язане з населенням конкретної території.

Поряд із соціальною виділяється виробнича та інституційна інфраструктури (рис. 6.1), [27]. У соціальній розрізняють соціально-побутову та соціально-духовну інфраструктуру. Соціальна інфраструктура має чітко виражений територіальний характер, оскільки пов'язана з обслуговуванням людей, які проживають у поселеннях міського та сільського типу і мають бути забезпечені сприятливими умовами життєдіяльності. Вона активно впливає на відтворення робочої сили, темпи розвитку та ефективність суспільного виробництва. Вплив на її відтворення робочої сили виявляється у зниженні втрат сукупного робочого часу, підвищенні продуктивності праці, подовженні періоду працездатності, формуванні висококваліфікованих кадрів. З регіональних позицій розвиток галузей соціальної інфраструктури створює передумови для запобігання необґрунтованої міжрегіональної міграції населення, розширення сфери праці, особливо жіночої.

Соціальна інфраструктура впливає на формування регіональних комплексів різних рівнів, їх ефективне функціонування. Розвиток і раціональне розміщення об'єктів соціальної інфраструктури сприяє зближенню рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

Торгівля
Громадське харчування
Житлово-комунальне господарство
Побутове обслуговування
Транспорт для обслуговування населення
Зв'язок для обслуговування населення
Кредитування і державне страхування населення

Освіта
Культура і мистецтво
Охорона здоров'я, фізкультура і спорт
Соціальне забезпечення
Охорона навколишнього середовища

Рис. 6.1. **Складові компоненти соціальної інфраструктури**

Умовами комплексного розвитку соціальної інфраструктури в регіонах є [18]: врахування регіональних чинників, що визначають обсяг і структуру потреб населення в послугах; розробка і використання нормативів з урахуванням особистостей пунктів; досягнення оптимальних меж і внутрішньорегіональних пропорцій у розвитку соціальної інфраструктури; обґрунтоване визначення обсягів капітальних вкладень у галузі соціальної інфраструктури та їх розподіл за підгалуззями; узгодження будівництва об'єктів соціальної інфраструктури з потужностями будівельних організацій тощо.

При розробці перспективного розвитку об'єктів соціальної інфраструктури важливим є дані регіональних досліджень про доходи населення та ступінь задоволення його потреб у товарах і послугах. Ці дані враховують для обґрунтування розміщення об'єктів соціальної інфраструктури.

6.2. Статистичні показники розвитку галузей соціальної інфраструктури регіону

Як вважають спеціалісти з регіональної економіки, статистичне вивчення та регулювання галузей соціально-побутової й соціально-духовної інфраструктури базується на ряді положень. [27].

Торгівля і громадське харчування. Добробут населення значною мірою залежить від рівня задоволення його попиту на товари народного

споживання, культурно-побутового призначення і громадського вжитку. Задовольняти попит населення на ці товари повинна торгівля, яка виконує роль посередника між матеріальним виробництвом і споживанням.

Рівень задоволення попиту населення залежить також від обґрунтованості окремих регіональних завдань розвитку торгівлі і громадського харчування. Роздрібний товарооборот характеризує насамперед обсяг продажу товарів міському і сільському населенню для задоволення особистих потреб. Він відображає дію складної сукупності економічних і соціальних чинників. У різних регіонах ця дія неоднакова, проте загальною закономірністю для них має бути зростання забезпеченості потреб людини. Отже, при регулюванні товарообороту слід врахувати вплив численних чинників, які визначають закономірності розвитку товарообороту в регіоні, забезпечувати збалансованість попиту на товари та їх пропозицію, сприяти зближенню рівнів життя населення в регіонах. Відмінності у темпах зростання роздрібного товарообороту і середніх показників на душу населення визначаються насамперед динамікою економічного розвитку регіону, структурою економіки, особливостями умов життєдіяльності населення, його статево-віковими відмінностями, сімейним станом, рівнем освіти, розміром доходу на одного члена сім'ї тощо. Дія соціально-економічних чинників виявляється у розмірі заробітної плати та інших грошових доходів населення, які безпосередньо впливають на роздрібний товарооборот. Побічно на ці доходи впливають галузева і соціальна структури населення, частка осіб, які отримують пенсії і допомогу, в загальній чисельності населення, співвідношення кількості міських і сільських жителів.

Територіальні відмінності товарообороту зумовлюються також міграційними процесами. Вплив цих процесів прямо залежить від стану товарних ресурсів, забезпеченості населення товарами широкого вжитку. При обмеженні ресурсів тих чи інших товарів у цьому регіоні посилюються міграційні процеси населення з метою придбання товарів в інших регіонах. Внаслідок цього змінюється достовірність показника товарообороту на душу населення з боку товарного споживача, оскільки в розрахунках по території бралися до уваги лише постійні мешканці. У зв'язку з цим треба певною мірою коригувати деякі дані, що використовуються при розрахунку цього показника.

Основним чинником формування обсягу і структури товарообороту є розмір платоспроможного попиту населення, який характеризує можливі витрати населення на купівлю товарів і оплату послуг. Прогнозують платоспроможний попит по окремих територіях на основі балансів гро-

шових доходів і витрат.

Товарооборот громадського харчування на всіх підприємствах торгівлі прогнозують окремим показником і вводять його складовою частиною до загального обсягу роздрібного товарообороту. Товарооборот громадського харчування включає реалізацію населенню продукції і купівельних товарів.

Загальний оборот громадського харчування в регіоні на перспективу визначають на основі аналізу фактичного обсягу і структури товарообороту, даних про зростання чисельності обслуговуваних контингентів, їх грошові доходи, а також про розвиток матеріально-технічної бази громадського харчування.

Розвиток громадського харчування регіону характеризують такі економічні й соціальні показники: обсяг товарообороту громадського харчування, у тому числі продукції власного виробництва; кількість страв; кількість підприємств громадського харчування та місць у них на 1000 чоловік; коефіцієнт забезпеченості населення місцями; чисельність населення, яке користується послугами підприємств громадського харчування тощо.

Важливе значення має обґрунтування перспективного розвитку мережі підприємств громадського харчування. Аналіз фактичного її стану в регіоні доповнюється аналізом окремих типів підприємств.

Житлово-комунальне господарство. Це складний комплекс підгалузей, завданням яких є задоволення комунальних, побутових і соціально-культурних потреб населення. До його складу входять житлове господарство, санітарно-технічні підприємства, служби інженерних мереж і споруд, транспорт, енергетичне господарство, всі види зовнішнього благоустрою, протипожежна охорона, служби обрядових і спеціальних послуг.

Вихідними даними для розробки заходів регулювання розвитку житлово-комунального господарства є: чисельність населення та його соціальний склад; нормативи забезпечення житлом і комунальними послугами; перспективні показники розвитку галузей виробничої і невиробничої сфер регіону; обсяг ресурсів, які можуть бути спрямовані на розвиток житлово-комунального господарства. Найважливішими показниками програми житлового будівництва є введена в дію загальна житлова площа, кількість квартир, ліміт капітальних вкладень.

В організації житлового середовища важливе значення мають інженерне забезпечення (водо-, тепло-, газо- і електропостачання), слабкострумні мережі (телефон, радіотрансляція). Інформація про сучасний рівень його функціонування та про основні параметри зосереджена у відповідних службах. Потреби в подальшому розвитку інженерних мереж

і устаткування, кількісні показники навантажень інженерного забезпечення, розміри капітальних витрат визначають відповідно до діючих і перспективних норм.

Побутове обслуговування. Належне побутове обслуговування населення сприяє економії суспільної праці, витрат, раціональному використанню вільного часу, зближенню рівнів життя міських і сільських жителів.

Прогнозні показники побутового обслуговування встановлюють у такій послідовності. Визначають вихідний рівень розвитку побутового обслуговування. Розраховують потребу в побутових послугах на перспективу. Обчислюють потрібні виробничі потужності, розміри основних фондів, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів та визначають джерела їх забезпечення. Вихідними для цих розрахунків є такі дані: досягнутий рівень обслуговування населення; потреба в послугах у цілому в розрахунку на одного мешканця і за видами послуг, у розрізі міста і села; можливий приріст чисельності населення, зміни в його складі, розвиток різних типів населених пунктів; збільшення грошових доходів і можливі зміни в структурі витрат населення; дані бюджетних обстежень сімей робітників, службовців, селян; дані вивчення попиту і ступінь його задоволення; стан і розвиток матеріально-технічної бази; наявність мережі підприємств, майстерень, приймальних пунктів.

У процесі аналізу досягнутого рівня розвитку побутового обслуговування визначають темпи зростання його в галузі, в цілому, за окремими видами послуг, за кількісними та якісними показниками, рівнем використання побутових послуг в розрахунку на одного мешканця в міській і сільській місцевостях. Важливим завданням аналізу є виявлення резервів зростання обсягу послуг.

Прогноз попиту на побутові послуги здійснюється за допомогою методів економіко-математичного і нормативного. Економіко-математичний метод ґрунтується на дослідженні динамічних чинників, що впливають на формування попиту. До них відносяться: рівень розвитку промисловості та сільського господарства в регіоні; динаміка і структура грошових доходів та витрат населення; демографічна ситуація в регіоні; частка сільських жителів у регіоні та умови їх розселення; специфіка і рівень споживання по окремих групах товарів; довговічність і надійність предметів тривалого користування; повнота задоволення масового попиту на послуги тощо.

Ступінь впливу кожного із зазначених чинників визначають через коефіцієнт еластичності, який розраховують методом кореляції. Цей коефіцієнт показує, на скільки відсотків збільшуються або зменшуються вит-

рати населення на ті чи інші блага, якщо величина одного з чинників зміниться на 1%. За коефіцієнтом еластичності, динамікою зміни окремих чинників у перспективі і чисельністю населення розраховують потребу його в побутових послугах на певний перспективний період.

Нормативний метод ґрунтується на застосуванні раціональних норм споживання окремих видів побутових послуг на душу населення. Науковими критеріями задоволення потреб населення в побутових послугах є нормативи споживання. Вони передбачають раціональне забезпечення населення одягом, взуттям, меблями, предметами домашнього вжитку тощо. Оскільки потреби в послугах змінюються досить швидко, то нормативи доцільно розробляти на відносно нетривалий період (до 5 років).

Пасажирський транспорт і засоби зв'язку. Головне завдання пасажирського транспорту – максимальне задоволення потреб населення у перевезеннях. Пасажирські перевезення в межах регіону поділяють на внутрішньоміські та внутрішньорайонні або на сільські й міжрайонні.

Для аналізу роботи пасажирського транспорту і визначення перспектив його розвитку в регіоні застосовуються такі показники: кількість перевезених пасажирів у міжрайонному сполученні і пасажирооборот (в тому числі за видами транспорту); середня відстань перевезень одного пасажирів окремими видами транспорту; довжина автомобільних шляхів загального користування, в тому числі з твердим покриттям; будівництво нових автомобільних шляхів; реконструкція доріг; обсяг капітальних вкладень на будівництво і реконструкцію доріг; площа території; протяжність транспортних шляхів на 100 км² території.

Прогнозування розвитку засобів зв'язку пов'язане з розробкою показників приросту кількості відділень зв'язку, телефонних станцій, телефонів-автоматів, абонентів міського і сільського телефонного зв'язку, трансляційних радіоточок, довжини телефонних міжміських ліній, потужності міських та сільських телефонних станцій тощо.

Одним із основних показників розвитку зв'язку є приріст потужностей міських і сільських телефонних станцій, у тому числі автоматичних. Приріст потужностей телефонних станцій у міській місцевості визначають за нормативом телефонних апаратів для державного сектора, який установлюють відповідно до кількості телефонів на 100 робітників і службовців та прогнозованої чисельності працівників. Кількість квартирних телефонів визначають у розрахунку на 100 жителів. Для сільської місцевості показники розраховують на 100 сільських жителів.

Обсяг окремих видів послуг зв'язку на перспективу визначають нормативним методом у розрахунку на одного мешканця. Потребу в послугах обчислюють за їх обсягом розрахунку на одного мешканця у базисному році, за коефіцієнтів зростання послуг зв'язку та чисельності населення на певний перспективний період.

Освіта. Регулювання розвитку освіти полягає в проведенні заходів, які передбачені реформою загальноосвітньої і професійної школи, створення умов для трудового навчання учнів, удосконалення роботи, пов'язаної з професійною орієнтацією молоді, поліпшенні підготовки кваліфікованих робітників безпосередньо на виробництві, в системі профосвіти відповідно до науково-технічного прогресу.

Аналіз стану мережі професійно-технічних середніх спеціальних і вищих навчальних закладів у регіоні, контингенту випускників дає змогу виявити тенденції в забезпеченні регіону кваліфікованими кадрами, встановити джерела їх поповнення і шляхи використання. Дані аналізу можна використати і для прогнозування підготовки кадрів відповідно до потреби області, району і міста.

Підготовку кадрів та додаткову потребу в них прогнозують за допомогою балансових розрахунків. При цьому визначають додаткову потребу в робітниках основних професій або професійних груп за галузями господарства; джерела забезпечення потреби за формами підготовки; відповідність між кількістю робочих місць з урахуванням нового будівництва та реконструкції і якісним, тобто професійним, складом робочої сили.

Культура. Регулювання розвитку галузей культури передбачає вивчення умов формування суспільних потреб в культурному обслуговуванні, а також аналіз ресурсних можливостей їх задоволення.

Важливим є раціональне розміщення культурно-освітніх закладів з урахуванням подальшого розвитку населених пунктів регіону. Потребу в будівництві об'єктів культури визначають за встановленими нормами (кількість місць на 1000 чол.) з урахуванням виділених на це асигнувань і прогнозу про приріст населення.

Охорона здоров'я, фізкультура і спорт. Для обґрунтування перспективного розвитку охорони здоров'я потрібно знати вихідний його рівень і наявні тенденції, кількісні та якісні показники діяльності лікувально-профілактичних, аптечних, санаторно-курортних, санаторно-епідеміологічних закладів, закладів відпочинку, а також потреби в них і ступінь задоволення цих потреб.

Показниками діяльності закладів охорони здоров'я є насамперед

кількість лікарняних ліжок, амбулаторно-поліклінічних закладів, ліжок у санаторіях, місць у будинках відпочинку тощо. За кількістю лікарняних ліжок обґрунтовують розвиток мережі закладів, чисельність обслуговуючого персоналу, обсяг постачання матеріально-технічних засобів і фінансування. Забезпеченість населення регіону лікарняними ліжками визначають у розрахунку на 1000 або на 10000 жителів на кінець прогнозного періоду.

Якісні показники роботи закладів охорони здоров'я – тривалість перебування хворого в лікарні, оборот ліжка, рівень госпіталізації.

Прогноз розвитку фізкультури і спорту ґрунтується на даних про демографічну структуру населення регіону, фактичний рівень розвитку фізкультури і спорту серед усіх груп населення, даних статистичної звітності, матеріалів соціологічних досліджень.

6.3. Аналіз диференціації доходів населення. Статистика бідності

До методів вивчення диференціації доходів населення відноситься побудова варіаційних рядів і на їх основі – статистичних рядів розподілу населення за рівнем середньодушових грошових доходів.

В якості статистичних характеристик варіаційного ряду розподілу використовуються:

- а) середнє значення душевого доходу;
- б) модальний дохід;
- в) медіанний дохід;
- г) коефіцієнти інтенсивності структурних зрушень та подібності структур;

д) децильний коефіцієнт диференціації доходів (k_d), який показує у скільки разів мінімальні доходи 10% найбагатшого населення перевищують максимальні доходи 10% найбіднішого населення:

$$k = \frac{d_9}{d_1}, \quad (6.1)$$

де d_9, d_1 – дев'ятий та перший дециль, тобто варіант ранжированого ряду, що відсікає десяту частину сукупності.

Нижній дециль (d_1) – найнижчі доходи:

$$d_1 = xd_1 + id_1 \frac{\sum f}{10} - S_{d_1-1} \quad (6.2)$$

Верхній дециль (d_9) – найвищі доходи:

$$d_9 = xd_9 + id_9 \frac{\frac{9 \sum f}{10} - S_{d_9-1}}{f_{d_9}}. \quad (6.3)$$

Децилі розраховуються за формулами медіани, тільки замість медіанного інтервалу використовуються інтервали, в яких знаходяться варіанти, що відсікають по 10% чисельності частот у різних кінцях ряду розподілу;

е) коефіцієнт фондів (K_D), який показує співвідношення між середніми доходами в десятій та першій децильних групах:

$$K_D = \frac{\overline{d}_{10}}{\overline{d}_1}, \quad (6.4)$$

де $\overline{d}_1, \overline{d}_{10}$ – середньодушовий дохід відповідно 10% населення з найменшими доходами та 10% населення з найвищими доходами, або

$$K_D = \frac{D_{10}}{D_1}, \quad (6.5)$$

де D_1, D_{10} – сумарний дохід 10% найбіднішої та 10% найбагатішої частин населення.

Згідно з методикою ООН до найбідніших належать ті групи населення, середньодушовий дохід яких не перевищує 2/3 середнього доходу по регіону в цілому;

ж) коефіцієнт концентрації доходів Джині (K_G), який характеризує розподіл усієї суми доходів населення між його окремими групами:

$$K_G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n x_i \text{cum} y_i + \sum_{i=1}^n x_i y_i, \quad (6.6)$$

де x_i – доля населення, що належить до i -ої соціальної групи у загальній чисельності населення;

y_i – доля доходів, що зосереджена в i -й соціальній групі населення;

n – число соціальних груп;

$\text{cum } y_i$ – кумулятивна доля доходу.

При рівномірному розподілі доходів $K_G \rightarrow 0$ чим вище нерівномірність розподілу доходів у суспільстві, тим ближче K_G до 1.

Для графічного зображення рівня нерівномірності в розподілі доходів будується крива Лоренца, по осі абсцис якої розташовують кумулятивні частки населення, а по осі ординат – кумулятивні частки доходу.

Крім того, можна розрахувати коефіцієнт концентрації Лоренца (K_L):

$$K_L = \frac{\sum(|y_i - x_i|)}{2}. \quad (6.7)$$

K_L знаходиться у межах від 0 до 1.

При $K_L = 0$ спостерігається повна рівномірність у розподілі доходів, а при $K_L = 1$ – повна нерівномірність. Даний коефіцієнт показує концентрацію доходів між лінією рівномірного розподілу та кривою Лоренца.

У статистичних дослідженнях використовуються різні підходи до вимірювання бідності. Більшість дослідників вважає, що до бідних відносяться ті, чиї доходи нижче межі бідності.

В якості межі бідності розраховується **прожитковий мінімум**, який становить вартісну межу набору продуктів харчування, достатніх для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я, а також мінімального набору непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Таким чином, прожитковий мінімум – це вартісна оцінка споживчого кошика плюс обов'язкові платежі та збори.

Споживчий кошик – це набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, що необхідні для зберігання здоров'я людини та забезпечення її життєдіяльності.

Для визначення мінімально необхідного обсягу споживання непродовольчих товарів та послуг, а також витрат на виплату податків, використовуються дані вибіркового бюджетних обстежень витрат на дані цілі 10% найменш забезпеченого населення.

До основних **показників бідності** населення відносять:

а) рівень бідності – питома вага населення з доходами нижче прожиткового мінімуму;

б) дефіцит доходу – сумарний дохід малозабезпеченого населення, який нижче величини прожиткового мінімуму;

в) коефіцієнт дефіциту доходу – відношення рівня доходу, що відповідає порогові бідності (прожиткового мінімуму), до середнього доходу

бідного населення. Цей коефіцієнт показує, у скільки разів треба збільшити доходи бідного населення, щоб підняти їх рівень до прожиткового мінімуму;

г) коефіцієнт глибини бідності:

$$K_{\text{гл.}} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \frac{C_{\text{mini}} - D_i}{C_{\text{mini}}}; \quad (6.8)$$

Даний коефіцієнт показує розрив між рівнями бідності, який залежить від того, наскільки нижче відносно межі бідності розташовані доходи (витрати) бідних.

д) коефіцієнт гостроти бідності:

$$K_{\text{гостр.}} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \left(\frac{C_{\text{mini}} - D_i}{C_{\text{mini}}} \right)^2, \quad (6.9)$$

де N – загальна чисельність домашніх господарств, що досліджуються;

n – чисельність домашніх господарств з доходами нижче прожиткового мінімуму;

i – порядковий номер домогосподарства;

$C_{\text{mini } i}$ – середньодушова величина прожиткового мінімуму для i -го домогосподарства, яка розрахована з урахуванням його статевовікової структури;

D_i – середньодушовий дохід i -го домогосподарства, що має доходи нижче прожиткового мінімуму.

Даний коефіцієнт показує, яку питому вагу займає дефіцит бідності тих домогосподарств, які знаходяться значно нижче межі бідності.

6.4. Статистика споживання населенням матеріальних благ і послуг

Споживання матеріальних благ і послуг – це використання населенням товарів і послуг для задоволення особистих та колективних потреб.

Статистика визначає загальний фонд споживання товарів і послуг

та середньодушовий рівень їх споживання:

$$\bar{k} = \frac{\sum F}{\sum \bar{S}}, \quad (6.10)$$

де F – річний обсяг споживання товарів і послуг;

$\bar{S}$ – середньорічна чисельність населення.

Динаміку рівня середньодушового споживання відображають індекси:

а) змінного складу

$$I_{\text{зм.скл.}} = \frac{\sum k_1 \bar{S}_1}{\sum \bar{S}_1} : \frac{\sum k_0 \bar{S}_0}{\sum \bar{S}_0} = \frac{\sum F_1}{\sum \bar{S}_1} : \frac{\sum F_0}{\sum \bar{S}_0}; \quad (6.11)$$

б) постійного складу

$$I_{\text{пост.скл.}} = \frac{\sum k_1 \bar{S}_1}{\sum \bar{S}_1} : \frac{\sum k_0 \bar{S}_1}{\sum \bar{S}_1}; \quad (6.12)$$

в) структурних зрушень

$$I_{\text{стр.зр.}} = \frac{\sum k_0 \bar{S}_1}{\sum \bar{S}_1} : \frac{\sum k_0 \bar{S}_0}{\sum \bar{S}_0}. \quad (6.13)$$

Статистика також вивчає, як змінюється загальний фонд споживання за рахунок окремих факторів. Зміну його за рахунок рівня середньодушового споживання обчислюють за формулою

$$\Delta F_{(k)} = (k_1 - k_0) \bar{S}_1, \quad (6.14)$$

а за рахунок чисельності населення –

$$\Delta F_{(\bar{S})} = (\bar{S}_1 - \bar{S}_0) k_0. \quad (6.15)$$

Загальний обсяг споживання залежить від рівня душового споживання

вання конкретного виду товарів та послуг (k), ціни на цей вид товарів і послуг (p) та чисельності споживачів цих товарів і послуг ($\bar{S}$):

$$F = k \cdot p \cdot \bar{S}. \quad (6.16)$$

Вплив окремих факторів визначається за формулами:

а) ціни:

$$I_{F(p)} = \frac{\sum k_1 p_1 \bar{S}_1}{\sum k_1 p_0 \bar{S}_1}; \quad (6.17)$$

б) душевого споживання:

$$I_{F(k)} = \frac{\sum k_1 p_0 \bar{S}_1}{\sum k_0 p_0 \bar{S}_1}; \quad (6.18)$$

в) чисельності споживачів:

$$I_{F(\bar{S})} = \frac{\sum k_0 p_0 \bar{S}_1}{\sum k_0 p_0 \bar{S}_0}. \quad (6.19)$$

Абсолютний розмір зміни фонду споживання за рахунок відповідних факторів знаходиться як різниця між чисельником та знаменником індексів.

Важливе місце в статистичному вивченні споживання посідає його регіональний аналіз. Він дозволяє вивчити особливості споживання в регіонах під впливом розміщення продуктивних сил, рівня і структури доходів населення, співвідношення між його окремими соціально-економічними групами.

У цьому випадку використовують коефіцієнт локалізації ($k_{\text{лок}}$), який показує співвідношення частин за окремими регіонами фонду споживання ($d^{\text{ф.с.}}$) і факторів, які його визначають (обсягу виробництва $d^{\text{в}}$, доходів населення $d^{\text{д}}$, чисельності населення $d^{\text{нас}}$ та ін)

Наприклад, для i -го регіону $k_{\text{лок}}$, який характеризує співвідношення частки фонду споживання і обсягу виробництва, розраховують за формулою:

$$k_{\text{лок.}} = \frac{d_i^{\text{ф.с.}}}{d_i^{\text{в.}}} \quad (6.20)$$

Він показує як співвідношення по регіону відрізняються від відповідного співвідношення за всією сукупністю регіонів у цілому.

Коли $k_{\text{лок.}} < 1$, то на цей регіон припадає менший фонд споживання порівняно з пропорційним для нього обсягом факторної ознаки і навпаки.

Вивчають також концентрацію споживання відносно окремих факторів. З цією метою будують криву концентрації – криву Лоренца, коли по осі абсцис відкладається кумулятивний ряд чисельності населення, а по осі ординат – кумулятивний ряд рівнів споживання. Тоді чим більше відхилення кривої Лоренца від діагонали, тим більше нерівномірність розподілу, тобто вища диференціація споживання.

Загальну характеристику варіації рівня споживання в регіональному аналізі дають показники варіації, зокрема середньоквадратичне відхилення:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (q_{ij} - \bar{q}_j)^2 d_j}{\sum d_j}}, \quad (6.21)$$

а також коефіцієнт варіації:

$$v = \frac{\sigma \cdot 100}{\bar{q}_j}, \quad (6.22)$$

де q_{ij} – рівень споживання i -го продукту в j -му регіоні;

$\bar{q}_j$ – середній рівень споживання по сукупності регіонів;

d_j – частка населення окремих регіонів.

6.5. Комплексний статистичний аналіз соціального розвитку

Рівень соціального розвитку у вузькому розумінні – це досягнутий рівень споживання населенням матеріальних благ і послуг, а в широкому – комплекс соціально–економічних умов життя суспільства (якість життя).

В економічній літературі розглядаються **чотири типи рівня життя**:

1) достаток (споживання благ, що забезпечують всебічний розвиток людини);

2) нормальний рівень (раціональне споживання за обґрунтованими нормами, що забезпечує людині відновлення його фізичних та інтелектуальних сил);

3) бідність (споживання благ на рівні збереження працездатності як межі відтворення робочої сили);

4) жебрацтво (мінімально допустимий за біологічними критеріями набір благ та послуг, споживання яких лише дозволяє підтримувати життєздатність людини).

Інтегральний показник рівня соціально-економічного розвитку регіону доцільно розробляти, застосовуючи концепцію людського розвитку. У центрі цієї концепції знаходиться людина, її потреби та розвиток.

Основну увагу в даній концепції приділяють розрахунку індексу людського розвитку (ІЛР).

Важливою категорією концепції є поняття вибору. Розширення вибору – процес безмежний і буде змінюватись з плином часу, але на будь-якому етапі розвитку існує вибір трьох речей: вести здоровий спосіб життя, жити довго, набувати знань та мати доступ до ресурсів.

Згідно з цим будується ІЛР. Він відображає такі аспекти розвитку, як тривалість життя, рівень освіти та реальний ВВП на душу населення.

ІЛР розраховується як середня арифметична проста з трьох указаних показників, які в свою чергу розраховуються за формулами:

$$I_{\text{тр.ж.}} = \frac{x_i - 25}{85 - 25}; \quad (6.23)$$

$$I_{\text{р.осв.}} = I_1 + I_2, \quad (6.24)$$

де I_1 – індекс грамотності покоління від 25 років і вище:

$$I_1 = \frac{2}{3} \left(\frac{x_i - x_{i\min}}{x_{i\max} - x_{i\min}} \right) = \frac{2}{3} \cdot \frac{x_i}{100}; \quad (6.25)$$

I_2 – індекс сукупності долі учнів начальних, середніх та вищих учбових закладів віком до 25 років:

$$I_2 = \frac{1}{3} \left(\frac{x_i - x_{i\min}}{x_{i\max} - x_{i\min}} \right) = \frac{1}{3} \cdot \frac{x_i}{100}; \quad (6.26)$$

$$x_{i\min} = 0\%;$$

$$x_{i\max} = 100\%;$$

$$I_{\text{ВВПнадушу}} = \frac{x_i - 100}{5448 - 100}. \quad (6.27)$$

ІЛР набуває значень у межах від 0 до 1 . При визначенні рівня розвитку країн (або регіонів) використовуються такі градації індексу:

високий рівень (0,8 і більше);

середній рівень (0,5 – 0,799);

низький рівень (0,499 і нижче).

Таким чином, чим ближче ІЛР до 1, тим вище ступінь розвитку.

Слід зазначити, що використання ІЛР в регіональному аналізі супроводжується рядом методологічних проблем: по-перше, неможливістю отримання достовірного значення ВВП за регіонами; по-друге, неврахуванням при оцінці рівня освіти мешканців регіону тих громадян, що навчаються за кордоном, і врахування осіб, котрі навчаються в навчальних закладах регіону.

Ці проблеми слід враховувати при подальшому вдосконаленні методики комплексного регіонального аналізу.

Література: [4, 6, 15, 16, 19, 23, 26, 31. 34]

Контрольні запитання

1. Що розуміють під соціальною інфраструктурою?
2. Назвіть складові компоненти соціальної інфраструктури
3. Що є умовами комплексного розвитку соціальної інфраструктури?
4. Якими показниками характеризуються галузі соціально-побутової інфраструктури?
5. Якими показниками характеризуються галузі соціально-духовної інфраструктури?
6. Які методи вивчення диференціації доходів населення розрізняють?
7. Як розраховується межа бідності?
8. Назвіть основні показники бідності.

9. Як вивчається динаміка середньодушового споживання?
10. У чому полягають особливості регіонального аналізу споживання?
11. Які типи рівня життя ви знаєте?
12. У чому полягає методика розрахунку інтегрального показника рівня соціального розвитку регіону? Її переваги та недоліки.

Тема 7. Статистичний аналіз пропорційності та збалансованості регіонального розвитку

7.1. Загальна оцінка методологічних засад механізму управління регіональним розвитком

Порівняно з мікро- та макрорівнем мезорівень (регіональний рівень) економіки перебуває у стадії дослідження та становлення. При цьому найважливішим є питання розробки механізму управління регіональним розвитком, а також визначення даного поняття.

Як уже було розглянуто, вітчизняні фахівці не мають спільної думки щодо визначення поняття регіону. Вони дотримуються або об'єктивістського підходу, при якому регіон – це соціально-економічне та еколого-географічне утворення, або ототожнюють регіон з адміністративно-територіальним поділом країни. Останнє є більш доцільним та обґрунтованим в сучасних умовах.

Якщо адміністративно-територіальна господарська система економічно не здатна забезпечити розвиток, то це депресивний регіон.

Механізм управління регіональним розвитком повинен враховувати наявність диспропорцій у розвитку певних регіонів і градацію регіонів на депресивні та перспективні. **Депресивними** можна вважати як ті регіони, що погіршили свій попередній економічний стан, так і ті, які за якістю життя населення стоять нижче в порівнянні з більшістю регіонів України. Щодо регіонів пріоритетного розвитку, то це не обов'язково можуть бути депресивні регіони, наприклад, республіка Крим є пріоритетним регіоном здебільшого за ознакою політичної нестабільності, що там існує, і тому потребує постійної регулюючої діяльності державних структур.

Пріоритетними можна вважати і ті регіони, де в силу природно-кліматичних умов чи відповідної структури галузей виробництва існує доцільність додаткового "вливання" зовнішніх і внутрішніх інвестицій з метою створення конкурентноздатної продукції і можливостями виходу з

нею на світові ринки. В даному випадку такі регіони виступають як "локомотиви" розвитку науково-технічного прогресу в рамках здійснення розширювальних відтворювальних процесів. Крім того, такі регіони можуть забезпечувати певну частку надходження валюти до державного бюджету.

У методологічному плані виділення тих чи інших регіонів за ознакою їх депресивного розвитку справа нелегка і потребує використання відповідних принципів [18].

По-перше, нерівномірність розвитку окремих регіонів може бути охарактеризована або абсолютними показниками (розподіл регіонів одного і того ж рангу за кількістю незайнятих чи безробітних) або відносними (доля незайнятих чи безробітних у загальній кількості).

По-друге, за відхиленням відносних показників від деякого середнього рівня (значення відповідного показника за адміністративно-територіальною одиницею більш високого рівня, в склад якої входить даний регіон) регіони поділяються на дві великі групи: "гірші" і "кращі", причому, згідно з теорією ймовірності, розподіл регіонів між ними рівномірний (50% : 50%). Однак у складі "гіршої" групи можуть бути виділені "маргінальні" регіони, кількість яких не повинна перевищувати 10 – 15% загальної кількості "гірших" регіонів (як свідчить зарубіжний досвід, тільки така кількість дозволяє здійснювати реальну допомогу). Такі регіони і повинні виділятися в якості депресивних за станом ринку праці і зайнятості населення.

По-третє, виділення регіону в якості депресивного передбачає виділення йому централізованих ресурсів, причому при вирішенні питань про цей статус повинні використовуватись тільки кількісні методи. Показники повинні характеризувати розвиток ситуації в соціальній сфері за взаємозв'язком із макроекономічною ситуацією. Іншими словами, при виділенні депресивних регіонів повинні бути враховані не тільки внутрішні, але й зовнішні фактори, включаючи стан соціальної сфери.

Важливий елемент структури механізму управління регіональним розвитком – інструментарій управління, який в індустріально розвинутих країнах досить різноманітний і значний. Методи регулювання, що використовуються в державній регіональній політиці, відрізняються, насамперед, у відповідності з особливостями об'єкта управління. Крім того, зазначений інструментарій можна класифікувати за способами, характером і спрямованістю впливу на об'єкт управління. Що ж до депресивних регіонів, то до них застосовуються економічні, адміністративні, інформаційні та змішані методи. За характером економічних методів їх можна віднести до допо-

міжних, а за спрямованістю – до прямих і опосередкованих [2].

Підгрупа прямих допоміжних методів включає: субсидії підприємствам на створення нових робочих місць, перенавчання робочої сили; гарантовані державні позички підприємствам, що розширюють виробництво (звільнюється від сплати процента або повернення позички); інвестиційні субсидії підприємствам, які створюють свої філіали у депресивних регіонах; інвестиційні субсидії новоствореним малим фірмам, що мають намір займатися інноваційною діяльністю; субсидії населенню на переїзд з депресивних регіонів. Серед зазначених методів чимала частка припадає на інвестиційні субсидії.

До підгрупи опосередкованих допоміжних методів входять: державні інвестиції в розвиток виробничої та соціальної інфраструктури господарських комплексів регіонів; будівництво та надання малому бізнесу в безплатне користування виробничих споруд; субсидії малому бізнесу на користування послугами залізничного транспорту, консалтингових приватних фірм, споживання електроенергії, виплату заробітної плати, отримання в оренду земельних ділянок; страхування державою позичок, отриманих підприємцями та органами місцевого самоврядування; формування регіональних цільових фондів з метою проведення диверсифікації господарських комплексів регіонів, де переважають добувні галузі промисловості. Останній із зазначених методів практикується як у промислово розвинутих країнах, так і в країнах "третього світу", при цьому як ставки, так і база відрахувань суттєво відрізняються. Зазначені регіональні фонди створюються у формі трасту, до складу якого входить інвестиційна компанія. Інвестиційні компанії використовують трастовий капітал для інвестування проектів, які забезпечують соціально-економічний розвиток регіону.

У складі заохочувальних економічних методів використовують такі інструменти управління: надання державою органам місцевого самоврядування пільгових кредитів на розвиток соціальної інфраструктури; преміювання підприємств, що розширюють виробництво; преміювання інвесторів; податкові кредити фірмам, які підвищують рівень зайнятості; податкові знижки фірмам на інвестиції, майно, заробітну плату, обсяги продажів; прискорена амортизація основних фондів підприємств; вибіркові контракти для фірм за цільовими схемами.

До адміністративних методів належать: спрощення процедури утворення фірм, насамперед малого бізнесу; встановлення межі муніципальної заборгованості тощо.

Клас інформаційних методів за своєю спрямованістю є близьким до

групи заохочувальних методів економічного класу і включає такі групи: довідкові (проведення прикладних досліджень новоутвореними інноваційними фірмами щодо вакантних робочих місць та пропозиції робочої сили); навчальні (перенавчання безробітних, менеджерів малого бізнесу тощо); консультативні (надання управлінських послуг малим фірмам, допомога в розробці альтернативного плану розвитку великим підприємствам, що перебувають у скрутному економічному стані, розробка бізнес-планів для підприємців-початківців на отримання кредиту, рекомендації щодо вибору джерел фінансування).

До складу змішаних методів можна віднести: створення спеціальних економічних зон, організацію та забезпечення функціонування інвестиційних компаній, укладання між урядом і регіонами планових контрактів.

Особливості перехідного етапу економіки України визначають специфіку інструментів регіонального управління [2]. Для депресивних регіонів на сучасному етапі було б доцільним зробити акцент на застосуванні класу економічних, підгрупи прямих і опосередкованих допоміжних методів, а також класу змішаних методів. Розв'язання проблеми депресивних регіонів є завданням комплексним – як у плані цілей, так і в плані термінів їх досягнення. У зв'язку з цим, а також враховуючи, що зазначені методи спрямовано на стимулювання попиту на ринках економічних ресурсів, їх можна класифікувати на інструменти регулювання середньо- і довгострокової дії.

До середньострокових можна віднести головним чином методи економічного класу, до довгострокових – змішаного.

Арсенал економічних методів державної регіональної політики, що використовується сьогодні в Україні, може бути, з урахуванням зарубіжного досвіду, доповнений: за групою прямих допоміжних методів – інвестиційними субсидіями фірмам, які створюють свої філіали в депресивних регіонах; за групою опосередкованих допоміжних методів – страхуванням державою позичок, отриманих підприємствами і органами місцевого самоврядування, наданням у безплатне або за мінімальними ставками користування малому бізнесу виробничих споруд і земельних ділянок, які перебувають у комунальній власності. Включення цих методів обґрунтовується тією обставиною, що використання їх не потребує додаткових фінансових ресурсів з боку суб'єктів управління, або їх обсяг не може бути надто значним.

До методів довгострокової дії на підставі зазначеного критерію до-

цільно включити: з групи економічних опосередкованих допоміжних методів – формування регіональних цільових фондів з метою проведення диверсифікації господарських комплексів депресивних регіонів (можливості використання цього інструмента управління розширюються з прийняттям нового Земельного кодексу України), а також для України усі групи з класу змішаних методів.

Слід зазначити, що з групи методів для України, які включено до спеціальних економічних зон, враховуючи тип і нинішній стан її економіки, в тому числі стан виробничої та соціальної інфраструктури в регіонах, доцільно робити акцент на комплексних зонах, і в першу чергу – зонах вільного підприємництва та територіях пріоритетного розвитку.

7.2. Методика визначення депресивного або перспективного розвитку

У проекті Закону України "Про засади стимулювання розвитку регіонів та депресивних територій" запропоновано критерії визначення депресивних територій. Їх виділяється два типи [21].

Перший тип – це території, соціально-економічне становище яких на протязі останніх трьох років визначається значною питомою вагою сільськогосподарського виробництва, низьким рівнем розвитку промисловості та інших сфер економічної діяльності, нерозвинутою економічною та транспортною інфраструктурою. Такі регіони пропонується визначати за наступними критеріями:

- питома вага сільськогосподарської продукції в річному валовому випуску продукції;

- питома вага населення, зайнятого у сільськогосподарському виробництві;

- рівень сукупних податкових надходжень на одного мешканця;

- рівень місцевих доходів на одного мешканця;

- рівень місцевих доходів у сукупних податкових надходженнях;

- щільність авто- та залізничних шляхів;

- питома вага доріг із твердим покриттям;

- питома вага непрацездатного населення, в тому числі пенсіонерів.

Другий тип – це території, соціально-економічне становище яких на протязі останніх трьох років безпосередньо пов'язано з занепадом роботи розташованих на них окремих підприємств, що раніше формували на цих територіях бюджетні надходження. Такі регіони визначаються за наступними критеріями:

рівень безробіття серед населення;
кількість зайнятих у галузях, що потерпають від структурних зрушень;
рівень навантаження на одне вільне робоче місце;
рівень монофункціональності виробництва;
питома вага працівників, звільнених з підприємств, що раніше були бюджетотворюючими;
рівень сукупних податкових надходжень на одного мешканця;
питома вага недоїмки по податках та обов'язкових платежах підприємств, що раніше були бюджетотворюючими;
питома вага заборгованості з заробітної плати працівникам підприємств, які раніше були бюджетотворюючими;
питома вага непрацевдатного населення;
рівень застійного безробіття;
рівень заборгованості за соціальними виплатами з державного та місцевого бюджетів у співвідношенні до обсягу місцевого бюджету;
рівень сукупних інвестицій на одного мешканця.

Методичні положення по вибору критеріїв для виділення рівня пропорційності та збалансованості регіонального розвитку передбачають розрахунок статистичних показників, які характеризують соціально-економічний стан регіону.

Визначення рівня розвитку регіону здійснюється за наступними етапами. На першому етапі проводиться оцінка існуючого стану та тенденцій зміни у різних сферах соціальної та економічної діяльності, використовуючи наявні у регіональних дослідженнях чи розроблені на їх основі показники. Потім ці показники зводяться в інтегральний бальний критерій. У результаті виявляються регіони, стан розвитку яких суттєво відрізняється від середніх показників даного рівня адміністративно-територіального поділу.

На другому етапі виявляються причини відзначених відхилень. Це дає можливість визначити напрями політики регулювання розвитку.

На третьому етапі відбирають ті регіони з числа виділених, де не вдається визначити причини, що призвели до небажаного стану. Це означає, що даний стан є наслідком в основному незадовільної діяльності місцевих органів влади. Такі регіони виключаються з числа претендентів на отримання статусу депресивного або перспективного розвитку. Соціально-економічний стан і розвиток таких регіонів потребує подальшого аналізу.

7.3. Система статистичних показників регіонального розвитку

Розвиток регіону можна оцінити за допомогою наступних показників [18]:

1. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – загальний обсяг матеріальних благ і послуг, створений в галузях матеріального виробництва регіону. Найважливішими характеристиками ВВП є його галузева і вартісна структура.

Галузева структура визначається долею (D_r) тієї чи іншої галузі або сектора в економіці регіону:

$$D_r = O_i / O \times 100\%, \quad (7.1)$$

де O_i - обсяг продукції, яка припадає на i -ту галузь;

O – загальний обсяг виробництва даного регіону.

Галузева структура ВВП регіону і динаміка його зміни дозволяють оцінити місце регіону в територіальному розподілі праці, зрушення в галузевій структурі та їх напрямки, тісноту регіональних міжгалузевих зв'язків, можливості регіону в задоволенні внутрішніх потреб.

Вартісна структура ВВП показує долю матеріальних витрат, використаних у процесі його виробництва, і чистої, заново створеної продукції:

$$D_m = MB / ЧП \times 100\%, \quad (7.2)$$

де MB – матеріальні витрати на виробництво ВВП;

$ЧП$ – чиста продукція регіону.

2. Чиста продукція регіону – необхідний і додатковий продукт, тобто заново створена в регіоні вартість – результативний показник, який дозволяє оцінити внесок регіону у створення національного доходу країни. Він є основною характеристикою для виміру ефективності регіональної економіки. Цей показник можна записати такою формулою:

$$\max ЧП = ВВП - СВ, \quad (7.3)$$

де $\max ЧП$ – максимальний чистий прибуток регіону;

$ВВП$ - обсяг внутрішнього валового продукту;

$СВ$ – сукупні витрати.

3. Використаний національний дохід. Відомо, що кожен регіон одночасно як створює, так і використовує його, і суворої арифметичної рівноваги між

створеним і використаним національним доходом немає. Використаний національний дохід і його структура характеризують долю регіону в споживанні національного доходу країни, інтенсивність його розвитку:

$$D_{н.д} = \text{НД}_Р / \text{НД} \times 100\%, \quad (7.4)$$

де $\text{НД}_Р$ – національний дохід регіону;

НД – національний дохід країни.

4. Кінцева продукція регіону – та частина ВВП, яка забезпечує формування фондів споживання, накопичення і відшкодування основних фондів, а також виходить за межі регіону, тобто в склад кінцевої продукції регіону включається і та частина проміжного продукту, яка використовується для поточного виробничого споживання в інших регіонах. Тому кінцевий продукт, вироблений у країні, значно менший, ніж сума кінцевих продуктів усіх регіонів. Показник виробництва кінцевої продукції регіону відображає власну долю регіону у формуванні його фондів споживання і накопичення, а також роль регіону у формуванні міжрегіональних зв'язків:

$$\text{КП}_к = \text{ПР}_{\text{вл.}} - \text{ПВ}_{\text{вив.}} - \text{ПР}_{\text{вв.}}, \quad (7.5)$$

де $\text{ПР}_{\text{вл.}}$ – власна доля продукції регіону, що направляється на формування його фондів споживання і накопичення;

$\text{ПВ}_{\text{вив.}}$ – частина продукції регіону, яка вивозиться за його межі;

$\text{ПР}_{\text{вв.}}$ – частина продукції регіону, що ввозиться із інших регіонів.

У доповнення до цих показників часто використовують показники співвідношення обсягів ввозу і вивозу товарів та послуг із даного регіону.

При співвідношенні обсягів ввозу і вивозу певної продукції або послуг менше або рівно 1 регіональна економіка вважається ефективною.

Ефективність економіки регіону можна також визначити опосередковано, через співвідношення обсягів продукції і-го виду, виготовленої і спожитої в регіоні.

5. Необхідний і додатковий продукт. Необхідний продукт характеризується фондом заробітної плати і виплат типу заробітної плати робітникам матеріального виробництва, а додатковий продукт виступає у формі прибутку, податку на додану вартість і різних платежів за використані ресурси.

При цьому мається на увазі, що необхідний продукт складає лише частину витрат, з якими пов'язане відтворення трудових ресурсів, оскільки значка частина коштів, використаних безпосередньо для відтворення

трудових ресурсів, поступає по каналах перерозподілу додаткового продукту.

Первинно розподілений додатковий продукт складається з трьох частин: частини, яка залишається на підприємстві і слугує основою його підтримки і розширеного розвитку, заохочення і соціального забезпечення його працівників; частини, яка формує бюджетну систему країни, включаючи державні регіональні і муніципальні бюджети; третя частина – суспільні фонди споживання, які мають цільову структуру.

6. Показники регіонального відтворювального процесу. Опосередкованими показниками ефективності розвитку регіональної економіки можуть також виступати такі, як матеріаломісткість, енергомісткість та працемісткість виробленої продукції (послуг), які показують питомі затрати сировини і матеріалів, праці і фондів на одиницю виробленої продукції. Рівень цих показників залежить принаймні від трьох основних факторів: а) галузевої структури; б) природно-кліматичних факторів, що впливають на економічні показники виробництва; в) ефективність організації і системи управління виробничим і регіональним розвитком. За результатами аналізу динаміки зміни цих показників на фоні динаміки факторів, впливаючих на їх величину, можна судити, як змінюється ефективність регіонального відтворювального процесу. При цьому не слід підкреслювати, яке велике значення при здійсненні регіонального виробництва, надається ресурсам відтворення. За своїм економічним призначенням ресурси відтворення покликані вирішувати такі завдання регіонального розвитку як:

забезпечення потреб виробничого споживання:

відшкодування основних виробничих фондів, знищених в процесі виробництва;

розширене відтворення основних та оборотних фондів і створення необхідних знарядь і предметів праці, а також споживчих товарів;

формування фондів споживання.

Зазначені показники ефективності регіональної економіки цілком можуть задовольнити практику оцінки її відтворювальних процесів, проте в ринкових умовах, коли місцеві органи влади змушені самостійно шукати фінансові джерела розвитку своїх регіонів, їм необхідні нові підходи до визначення критеріїв ефективності і до оцінки впливу прийнятих рішень на хід регіонального розвитку. У рамках цього процесу актуальним є визначення рівня самофінансування регіону. Цей показник залежить від питомої ваги в загальному обсязі фінансових ресурсів власних джерел. У практиці економічно розвинутих країн світу він розраховується і вважається високим, якщо досягає 60% і більше. Коефіцієнт самофі-

нансування регіону можна розрахувати за формулою:

$$P_c = \text{ТРН}/K + Д, \quad (7.6)$$

де P_c – коефіцієнт самофінансування;

ТРН – територіальні цільові ресурси та грошові нагромадження, що залишаються на території регіону;

K – кредитно-фінансові ресурси;

$Д$ – додаткові надходження фінансових ресурсів у господарстві регіону.

У руслі дослідження показників ефективності розвитку економіки не можна обійти увагою проблеми розрахунку інтегрального показника. Одні автори висувають в якості такого інтегрального показника відносну фінансову (чи бюджетну) результативність регіону. Але цей підхід не враховує в повній мірі економічної діяльності підприємств і організацій, розмірів їх участі у вирішенні загальнорегіональних потреб. Інші автори в якості основи інтегрального критерію пропонують розглядати відношення величини балансового прибутку до сумарних поточних і перспективних витрат, проведених у розглянутому періоді в регіоні. Даний підхід не враховує бюджетних надходжень у регіон, дольових внесків підприємств і організацій у розвиток соціальної інфраструктури. Найбільш повним є підхід, за яким інтегральний економічний показник ефективності $\sum E_p$ можна визначити як [18]:

$$\sum E_p = \sum \Pi_i + B_{\text{ПР}} + \sum D_i + \sum I_i \Rightarrow \max, \quad (7.7)$$

де $\sum \Pi_i$ – сумарний розмір чистого прибутку всіх $i = 1, 2, \dots, n$ підприємств і організацій регіону за звітний (чи плановий) період;

$B_{\text{ПР}}$ – прибуткова частина бюджету регіону (і бюджетів регіонів нижчих рівнів) за той же період;

$\sum D_i$ – сумарний розмір дольової участі підприємств і організацій різної форми власності у розвитку соціальної інфраструктури за цей же період часу;

$\sum I_i$ – сумарний розмір державних і зарубіжних інвестицій у розвиток економіки регіону за цей же період.

У результаті інтегральний показник ефективності виробництва в регіоні в завданнях оптимізації повинен прагнути до максимуму. Його конкретне аналітичне визначення відноситься до предмета спеціальних досліджень. Що ж до практичної реалізації, то для цього найбільш підходить показник

загальної ефективності (ЗЕ), який визначається співвідношенням чистого прибутку (ЧП) до сукупних витрат (СВ) регіону [18]:

$$\text{ЗЕ} = \text{ЧП} / \text{СВ}, \quad (7.8)$$

а також інші показники прикладного значення, зокрема показник середньодушового ВВП (СДВ):

$$\text{СДВ} = \text{ВВП} / \text{Н}, \quad (7.9)$$

де Н – чисельність населення,

і показник середнього обсягу ВВП на одного зайнятого в економіці регіону (СП):

$$\text{СП} = \text{ВВП} / \text{З}, \quad (7.10)$$

де З – загальна чисельність зайнятих.

7.4. Характеристика регіонального відтворювального процесу

Регіональний відтворювальний процес включає відтворювальні цикли, які характеризуються наступним чином [18]:

1. Відтворення трудових ресурсів. У широкому розумінні відтворення трудових ресурсів – це підготовка замість працівників, які відійшли від виробництва, наступної належної зміни. Цього можна досягти шляхом постійного відтворення предметів і засобів особистого споживання, розвитку системи соціального захисту, підготовки працівників відповідної кваліфікації тощо. В ринкових умовах пріоритети в реалізації цієї роботи дещо змінюються. Регіональний ринок уже не потребує у тій кількості і якості спеціалістів виробництва, як це було раніше. Крім того, затяжна економічна криза призвела до масового безробіття в регіонах. Розвиток підприємницьких структур, сумісних підприємств, фермерських господарств, здійснення процесів роздержавлення і приватизації призводить до появи на території і, відповідно, підготовки нового типу керівників виробництва усіх рангів. Ці та інші процеси, зокрема зниження прожиткового рівня населення, ставлять перед регіонами непрості завдання зайнятості.

Зайнятість населення (Z_H) визначається за формулою:

$$Z_H = (T_P - T_{H3}) + \Pi + I_{HP}, \quad (7.11)$$

де T_P – загальна чисельність трудових ресурсів;

T_{H3} – трудові ресурси, які не охоплені певними галузями економіки;

Π – чисельність працюючого населення пенсійного віку;

I_{HP} – інші працюючі непрацездатного віку.

Зайнятість трудових ресурсів характеризується також таким показником, як рівень зайнятості трудових ресурсів:

$$Z_{TP} = T_3 / T_P \times 100\%, \quad (7.12)$$

де Z_{TP} – рівень зайнятості трудових ресурсів;

T_3 – чисельність трудових ресурсів, яка зайнята в економіці.

Економічним показником, який характеризує стан безробіття в регіоні, є рівень безробіття (P_{B3}):

$$P_{B3} = B_3 / T_P \times 100\%. \quad (7.13)$$

де B_3 – чисельність зареєстрованих безробітних.

Основними заходами щодо зниження рівня безробіття в регіоні є: створення нових робочих місць за рахунок малого і середнього бізнесу;

перепідготовка та зміна професій у реструктуризованих виробництвах.

За цих умов у процесах відтворення і використаних трудових ресурсів активну роль повинні грати біржі і центри зайнятості в регіонах. Їх роль полягає в тому, щоб за допомогою програмних заходів розв'язувати завдання оперативного працевлаштування, аналізу плинності кадрів, міграції населення, збалансованості наявних трудових ресурсів і робочих місць, планомірно здійснювати перепідготовку кадрів.

Для регулювання використання трудових ресурсів слід застосовувати такий методичний інструмент, як баланс трудових ресурсів (БТР).

Слід також підкреслити, що відтворення трудових ресурсів знаходиться в тісній взаємодії з іншими відтворювальними циклами, зокрема, з відтворенням фінансово-кредитних ресурсів, які є джерелом створення нових робочих місць, і відтворенням інформації, яка відіграє важливу роль у підготовці і перепідготовці кадрів у регіоні.

2. Відтворення фінансово-кредитних ресурсів. Цей цикл передбачає наявність тимчасово вільних коштів у суб'єктів регіональної економіки,

системи фінансово-кредитних інститутів, які займаються їх акумуляцією і розміщенням. Основними джерелами формування фінансово-кредитних ресурсів у регіоні виступають державний і місцевий бюджети, підприємства і організацій різних форм власності, а також іноземний капітал.

Суб'єктами процесу відтворення фінансово-кредитних ресурсів у регіоні є комерційні банки, страхові компанії, інвестиційні фонди і інші фінансові інститути, головною функцією яких стає забезпечення переміщення капіталів як у міжгалузевому, так і міжрегіональному аспектах.

У перехідний період роль, відтворення фінансово-кредитних ресурсів у регіональному відтворювальному процесі посилюється, змінюються функції цього циклу. Основними його завданнями стають: здійснення розподільчих функцій і фінансове забезпечення завдань комплексного соціально-економічного розвитку і регулювання розподільчих відносин між підприємствами, місцевим бюджетом і банківською системою; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів у процесі кредитування і обігу.

3. Відтворення інвестиційно-будівельного процесу. Відтворювальний інвестиційно-будівельний цикл відображає взаємодію проектно-пошукових і підрядних робіт, обсягу і структури інвестицій. Найбільший вплив на нього здійснює галузева структура інвестицій в регіоні, співвідношення між інвестиціями в просте і розширене відтворення, технологічна структура інвестицій і внутрішньорегіональна їх структура.

Цей цикл забезпечує стимуляцію і перерозподіл вільних грошових коштів, які направляються на фінансування інвестицій.

З розвитком до ринкових відносин змінилася структура джерел фінансування: бюджетне фінансування замінюється коштами акціонерних і приватних підприємств, іноземних фірм.

Активна роль у інвестиційно-будівельному процесі належить інвестиційним і комерційним банкам. Вони стають безпосередніми учасниками інвестиційного процесу, економічно зацікавленими в скороченні його тривалості. Акумулюючи вільні фінансові ресурси одних клієнтів і надаючи їх іншим для реалізації інвестиційних програм, банки формують фінансово-економічну базу відтворення інвестиційно-будівельного циклу.

Слід також виділити і таку складову інвестиційного процесу, як населення. Сьогодні в регіонах практикують різні форми акумуляції вільних коштів громадян для будівництва житла, об'єктів соціального розвитку, благоустрою територій, доріг тощо.

4. Відтворення продовольчих ресурсів. Резерви в їх розвитку зв'язані

з удосконаленням розміщення підприємств промислової переробки продовольчих ресурсів, виділенням приміських зон, районів спеціалізації сільськогосподарського виробництва, розробкою раціональних схем руху товарів, удосконаленням технології переробки продовольчої сировини, поліпшенням організації виробництва.

Для забезпечення нормального функціонування циклу відтворення продовольчих ресурсів важливо, насамперед, оптимізувати пропорції між наявними в регіоні потужностями інфраструктури (елеваторів, холодильників, сховищ, спеціалізованого транспорту, торгових площ, продовольчих магазинів) і досягнутим рівнем виробництва харчових продуктів.

5. Відтворення виробничих послуг. Виробнича інфраструктура регіону повинна насамперед задовольняти вимоги комплексного розвитку господарства і перспективи розміщення продуктивних сил на території. Звідси основними завданнями розвитку виробничої інфраструктури в рамках відтворювального циклу є:

- пропорційність розвитку основних, допоміжних і обслуговуючих виробництв, прискорене нарощування потужностей виробничої інфраструктури;

- концентрація дрібних господарств інфраструктури і підвищення на цій основі рівня спеціалізації і ефективності виробництва інфраструктурної продукції та послуг;

- об'єднання у випадку економічної доцільності ресурсів для фінансування запланованих до будівництва на території регіону об'єктів виробничої інфраструктури;

- створення міжгалузевих і міжгосподарських територіально-виробничих об'єднань в регіоні;

- раціоналізація системи управління розвитком виробничої інфраструктури, передача нерентабельних підрозділів в систему регіональних органів управління;

- координація діяльності транспортних організацій, енергетики і теплопостачання, водопровідно-каналізаційного господарства, об'єктів комунального господарства.

6. Відтворення соціально-побутових послуг. Для відтворення соціально-побутових послуг характерний високий ступінь локалізації, так як більшість видів послуг прив'язано до конкретної території. Як показує аналіз, сьогодні виробництво і споживання соціально-побутових послуг не збалансовано, більшість видів послуг – побутових, житлово-комунальних, рекреаційних, зв'язку тощо – розвинуті недостатньо. Це відставання

характерне для всіх регіонів України без винятку. Тому, накреслюючи шляхи розвитку сфери соціально-побутових послуг, необхідно вивчити потреби населення в послугах і структуру грошових доходів і витрат населення. При оцінці перспектив споживання послуг необхідно враховувати ряд соціально-економічних, демографічних, регіональних факторів, які здійснюють диференційований вплив на споживання різних послуг.

Масштаби розвитку сфери послуг для ремонту виробів залежить від забезпеченості населення одягом, взуттям, предметами довгострокового користування, від регіонально-кліматичних умов, фізіологічних особливостей груп населення, строків служби і технічної надійності виробу, вартості послуг по ремонту. З ростом грошових доходів і обсягів виробництва товарів широкого вжитку кількість предметів довгострокового користування у населення суттєво зростає, в зв'язку з чим необхідно розширення сітки підприємств по ремонту і обслуговуванню побутової техніки, техобслуговування легкових автомобілів тощо.

7. Відтворення ринкової інфраструктури. Ринкова інфраструктура повинна забезпечувати умови для організації руху товарів, матеріальних і фінансових ресурсів у регіоні. Тому до завдань посередницьких фірм, комерційних центрів, товарних бірж, діючих на території, входить організація аукціонів, ярмарок, систем комерційної інформації. Основу матеріальної бази нової ринкової інфраструктури повинна скласти складська сітка системи оптової торгівлі і матеріально-технічного постачання, адже при її відсутності неможливо досягти високої ефективності функціонування ринкових відносин.

У відтворюванні послуг ринкової інфраструктури регіону важлива роль належить асоціаціям оптової торгівлі, центрам щодо вивчення попиту, рекламним агентствам, ярмаркам і т. п.

8. Відтворення інформації. Створення розвинутого ринку зв'язано з формуванням систем інформації про ринки різних товарів, про виробництво і збут продукції найбільш важливих товарних груп, про виробників і оптовиків з розбивкою на групи товарів і за географічною ознакою, про якісні характеристики споживаної сировини, про виробничі процеси, що застосовуються в галузях і на конкретних підприємствах регіону і т. п. Ця інформація повинна узагальнюватися спеціально створеними бізнес-центрами, центрами по маркетингу, відділами збуту і постачання підприємств регіону.

Важлива роль в інформаційному забезпеченні регіональних ринків відводиться рекламним агентствам. Однією з головних функцій рекламних агентств є розповсюдження інформації про товари і їх властивості в

різних формах (особистого контакту виробників з споживачами, використання торгових посередників, засобів масової інформації, демонстрації товарів на виставках, ярмарках та ін.).

9. Відтворення продукції військового призначення. Вплив оборонних витрат на економіку регіонів можна розглядати під різними кутами зору. Одна з найпоширеніших концепцій полягає в тому, що витрати ресурсів і зусилля науково-технічного потенціалу для збільшення випуску одних предметів зумовлюють зниження випуску інших предметів. Відчутне збільшення військових витрат призводить до скорочення фондів виробництва товарів народного споживання. Така думка має право на існування, оскільки в широкому розумінні продукцію військового призначення не можна віднести ні до фонду споживання, ні до нагромадження.

Інший аспект цієї проблеми полягає в тому, що зусилля, спрямовані на підтримку міцної оборонної бази, є фактором економічного зростання в рамках відтворювального процесу. Оборонна сфера має бути не тільки споживачем національного продукту, але й активним його виробником. Її науково-технічний і кадровий потенціал треба використати в інтересах усіх регіонів, вони мають стати ядром перебудови економіки регіонів на рівні ресурсозбереження та науково-містких технологій.

Таким чином, відтворювальні цикли в регіональній економіці являють собою основу пропорційного та збалансованого соціально-економічного розвитку регіону, забезпечуючи умови для тісної взаємодії всіх суб'єктів господарської діяльності.

Література: [2, 9, 18, 27, 28, 32, 35]

Контрольні запитання

1. Як трактовка поняття регіону впливає на визначення типу розвитку регіону?
2. Що визначає поняття механізму управління регіональним розвитком?
3. Які регіони вважають депресивними?
4. Які регіони вважають перспективними?
5. Охарактеризуйте принципи виділення регіонів за ознакою їх депресивного розвитку.
6. Які розрізняють методи регулювання регіонального розвитку?
7. Дайте характеристику кожному з цих методів.
8. Охарактеризуйте етапи визначення регіонів депресивного або

перспективного розвитку.

9. Які показники найкраще характеризують розвиток регіону?

10. У чому полягає розрахунок інтегрального показника розвитку регіональної економіки?

11. Які цикли включає в себе регіональний відтворювальний процес?

12. Дайте характеристику кожному з цих циклів.

Тема 8. Статистичний аналіз комплексності розвитку регіону

8.1. Методи визначення рівнів економічного і соціального розвитку регіонів

Визначення рівнів економічного розвитку регіонів розглядається в багатьох наукових працях як складна соціально-економічна категорія, що відображує якісно новий етап розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Відомо, що цей показник вимірюється кількістю сукупного суспільного продукту або національного доходу в середньому на душу населення або одиницю трудових ресурсів. Його можна визначити також обчисленням синтетичного зваженого індексу рівня економічного розвитку регіону за формулою [27]:

$$S = \frac{aq_1 + bq_2 + cq_3 + \dots + nq_n}{Q \cdot 100} = \frac{\sum_{i=1}^n nq_i}{\sum_{i=1}^n q_i \cdot 100}, \quad (8.1)$$

де $a, b, c, \dots, n$ – окремі показники у відсотковому відношенні до відповідних середніх показників регіону вищого рангу;

$q_1, q_2, q_3, \dots, q_n$ – вагові коефіцієнти (бали), що встановлюються експертним шляхом для кожного окремого показника залежно від його значення як вимірника рівня економічного розвитку регіону;

Q – сума вагових коефіцієнтів.

Загальний показник рівня економічного розвитку регіонів можна визначити за формулою [18]:

$$П_3 = \left[\frac{а}{А} + \frac{б}{Б} + \frac{в}{В} + \frac{г}{Г} \right] : К, \quad (8.2)$$

де $П_3$ – загальний показник;

$а$ – валова продукція промислового регіону у розрахунку на душу населення;

$б$ – вартість основних промисло-виробничих фондів регіону на душу населення;

$в$ – промислово-виробничий персонал у розрахунку на 1000 жителів регіону;

$г$ – валова продукція сільського господарства регіону (в середньому за ряд років) у розрахунку на одного жителя;

$А, Б, В, Г$ – аналогічні показники по регіону вищого рангу або країні;

$К$ – кількість показників.

Для посилення соціальної спрямованості комплексного і пропорційного розвитку галузей соціальної інфраструктури застосовують систему оціночних критеріїв, які характеризують розвиток матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури.

Так, одна з методик розрахунку рівня забезпеченості населення району, міста, області об'єктами соціальної інфраструктури передбачає використання нормативно-вартісного методу [27]. Відповідно до цієї методики, рівень забезпеченості населення об'єктами невиробничого призначення визначають за формулою:

$$I_n = \frac{\sum_{i=1}^n P_{n_i} K_i}{\sum_{i=1}^n N_{n_i} K_i}. \quad (8.3)$$

Рівень розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури обчислюють так:

$$I_s = \frac{\sum_{i=1}^n P_{n_i} K_i \cdot \chi_i}{\sum_{i=1}^n N_{n_i} K_i}, \quad (8.4)$$

де P_{n_i} і N_{n_i} – відповідно фактична і нормативна забезпеченість 1 тис. чоловік населення i -м об'єктом невиробничого призначення;

K_i – питома кошторисна вартість одиниці потужності i -го об'єкта;

$ч_i$ – коефіцієнт відповідності фактичної матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури містобудівельним вимогам; його визначають експертним методом залежно від частки об'єктів, що відповідають (Q_i) і не відповідають ($1 - Q_i$) таким вимогам, а також від коефіцієнта зниження питомої кошторисної вартості об'єктів (a_i), що не відповідають сучасним вимогам.

Значення Q_i і a_i встановлюють експерти в адміністративних районах і містах. Коефіцієнт відповідності обчислюють за формулою:

$$ч_i = Q_i(1 + Q_i) a_i. \quad (8.5)$$

Рекомендована Міністерством економіки України методика містить прості методи вимірювання показників пропорційності і комплексності розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури за нормативно-вартісною оцінкою забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури, рівнем розвитку матеріально-технічної бази її галузей. Комплексність розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури приймається за одиницю або 100 %, якщо кількісні і якісні параметри рівня розвитку матеріально-технічної бази усіх підрозділів соціальної інфраструктури відповідають нормативним вимогам.

Пропорційність, яка дорівнює одиниці, або 100 %, означає, що рівень розвитку всіх об'єктів соціальної інфраструктури відповідає нормативним вимогам.

Рівень пропорційності (I_n) визначають за формулою:

$$I_n = 1 - \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left[\frac{N_{n_i} K_i}{\sum_{i=1}^n N_{n_i} K_i} - \frac{P_{n_i} K_i ч_i}{\sum_{i=1}^n P_{n_i} K_i ч_i} \right]. \quad (8.6)$$

Рівень комплексності (I_k) обчислюють так:

$$I_k = I_s I_n. \quad (8.7)$$

Рівень пропорційності показує відхилення нормативної структури розвитку соціальної інфраструктури від фактичної.

Використання у практиці територіального управління зазначених показників дає змогу забезпечити регулювання комплексності та пропор-

ційності у розвитку соціальної інфраструктури регіонів.

8.2. Методи визначення комплексності, спеціалізації, структурних зрушень регіонального розвитку

На інтегральному рівні розвитку регіонального господарства комплексність досягається формуванням оптимальних пропорцій між промисловим і сільськогосподарським виробництвом, між наявністю трудових ресурсів і потребою в них, між сферами матеріального і нематеріального виробництв, а також розв'язанням міжгалузевих проблем раціонального природокористування.

Фактичний рівень комплексності можна визначити за такою формулою, у відсотках:

$$K = \frac{ВВП_ч}{ВВП_p} \times 100, \quad (8.8)$$

де $ВВП_ч$ – частка ВВП, який споживається у межах регіону;
 $ВВП_p$ – ВВП регіону.

Спеціалісти пропонують такі методи розрахунку комплексності регіональної економіки [27]:

а) розрахунку і аналізу всіх відношень, пов'язаних з галузевою структурою виробництва;

б) розрахунку (за У. Ізардом) районного мультиплікатора за формулою:

$$M_r = \sum_s / \sum a, \quad (8.9)$$

де $\sum_s$ – сума валової або чистої продукції, або основних виробничих фондів, або чисельності персоналу в галузях спеціалізації регіону;

$\sum a$ – аналогічні сумарні величини по спеціалізованих галузях;

в) розрахунку ступеня готовності виробленої регіоном продукції за формулами:

$$K_r^1 = \frac{\sum_{i=1}^n K_o^c}{n_o} : \frac{\sum_{i=1}^n K_d^c}{n_d}, \quad (8.10)$$

де $\sum_{i=1}^n K_0^c$ – сума величин коефіцієнтів спеціалізації галузей, що виробляють кінцеву продукцію;

$\sum_{i=1}^n K_D^c$ – сума величин коефіцієнтів спеціалізації галузей, що виробляють паливо, сировину та напівфабрикати;

n_0 – кількість галузей першої групи;

n_D – кількість галузей другої групи;

$$K_r^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (C + \Pi + H)}{\sum_{i=1}^n (З + A + I_n)}, \quad (8.11)$$

де $\sum_{i=1}^n (C + \Pi + H)$ – сума галузевих витрат на сировину, паливо, і напівфабрикати;

$\sum_{i=1}^n (З + A + I_n)$ – сума галузевих витрат на заробітну плату, амортизацію та інше.

Розрахунок ступеня пропорційності використання трудових ресурсів регіону здійснюється за формулою:

$$K_{тр}^п = \frac{Ч_M^т}{Ч_ж^т} : \frac{Ч_M^з}{Ч_ж^з}, \quad (8.12)$$

де $Ч_M^т$ і $Ч_ж^т$ – чисельність працюючих відповідно чоловіків і жінок регіону;

$Ч_M^з$ і $Ч_ж^з$ – чисельність відповідно чоловіків і жінок, зайнятих у виробничому комплексі регіону.

Комплексність розвитку регіону – категорія складна і багатогранна. Через багатогранність змісту комплексності для оцінки її рівня пропонується кілька груп показників [27].

Перша з них характеризує ступінь використання ресурсних можливостей регіону. Стосовно трудових ресурсів важливим є показник працездатного населення, яке зайняте в суспільному виробництві, а щодо мінерально-сировинних ресурсів — співвідношення між запасами корисних копалин та обсягом їх видобутку (фактичним і плановим).

Друга група показників характеризує використання виробничих потужностей (за видами продукції), вихід продукції в розрахунку на певну

вартість основних виробничих фондів (за галузями), а в сільському господарстві також на 100 га ріллі порівняно з середнім по країні або близьким до показників типового господарства країни і економічних районів.

До третьої групи належать показники завершеності виробничих циклів, які визначаються як відношення вартості кінцевої продукції, виробленої з місцевої сировини, до вартості всієї такої сировини в перерахунку на кінцеву продукцію.

Четверту групу показників становить частка внутрішньодержавних (внутрішньорайонних) перевезень у всіх перевезеннях; чим вона більша, тим вищий ступінь комплексності господарства. Цей показник треба обчислювати за всіма видами транспорту.

П'ята група показників визначає забезпеченість продукцією, що виробляється в цьому регіоні. Їх розраховують за найважливішими видами промислової та сільськогосподарської продукції.

Аналіз комплексності розвитку регіонів потребує визначення їх спеціалізації, без чого практично неможливо встановити, які виробництва мають бути спеціалізованими, а які – комплектуючими.

Спеціалізація регіонів на виробництві певних видів продукції і розвитку відповідних галузей є важливим чинником зростання ефективності суспільного виробництва. В одних випадках вона залежить від природних умов, в інших – від доцільної діяльності людини і визначається сукупністю природно-географічних та суспільно-географічних чинників.

Галузі спеціалізації господарства регіону слід відрізнити від галузей міжрегіонального значення. Тому спеціалізацію регіонів визначають за певними показниками [27]:

1) коефіцієнт міжрайонної спеціалізації, який розраховують як відношення обсягу вивезення продукції цієї галузі до обсягу міжрегіонального обміну її в країні;

2) коефіцієнтом товарності, який виражається відношенням вартості вивезеної продукції з регіону до вартості її виробництва в регіоні, а за деякими видами продукції – відповідним відношенням у натуральних показниках;

3) коефіцієнтом локалізації (зосередження) цієї галузі на території регіону, який визначають як відношення її частки в усьому виробництві за товарною, чистою продукцією до частки тієї ж галузі по країні в цілому;

4) коефіцієнтом виробництва продукції, (у вартісних або натуральних показниках) на одного мешканця, який обчислюють як відношення частки працівників галузі до чисельності населення.

Галузі, за якими коефіцієнти локалізації виробництва продукції на одного жителя вищі за одиницю і більша частина продукції яких вивозиться за межі регіону, належать до спеціалізованих.

Для вдосконалення територіальної організації суспільного господарства треба визначити не лише рівень спеціалізації, а й економічну ефективність як наявної, так і наміченої на перспективу виробничої спеціалізації регіону.

Для визначення ефективності спеціалізації промисловості за показниками фондівіддачі та продуктивності праці розрахунок здійснюють індексним методом за формулами [18]:

$$I_{e.ф} = \Phi/\Phi_1; \quad (8.13)$$

$$I_{e.п} = П/П_1, \quad (8.14)$$

де Φ ; $П$ – відповідно фондівіддача і продуктивність праці в регіоні;
 $\Phi_1, П_1$ – ті самі показники в країні.

Територіальна спеціалізація галузей промисловості вважається ефективною, якщо індекси фондівіддачі та продуктивності праці більші за одиницю або дорівнюють їй.

Загальний індекс ефективності спеціалізації галузей промисловості регіонів є синтезованим показником і становить [27]:

$$I_{з.е} = \frac{I_{e.ф} + I_{e.п}}{2}, \quad (8.15)$$

де $I_{e.ф}$ – індекс ефективності спеціалізації за фондівіддачею;

$I_{e.п}$ – індекс ефективності спеціалізації за продуктивністю праці.

Для виявлення впливу структурних змін на ефективність суспільного виробництва застосовують різні методи [27]:

1. Розрахунок індексів структурних зрушень:

$$I_c = \frac{\sum_j K_j^0 V_j^1}{\sum_j K_j^0 V_j^0}, \quad (8.16)$$

де K_j^0 – якісний показник j -ї галузі промисловості (матеріального виробництва) базисного року (продуктивність праці, фондівіддача та інше);

V_j^0 – частка j -ї галузі базисного року (за чисельністю промислово-

виробничого персоналу, основними промислово-виробничими фондами і т.п.);

V_j^1 – частка j -ї галузі звітного року.

Тоді можна визначити величину $(I_{c-1}) \cdot 100\%$, яка характеризує зміну в перспективі, що аналізується, якісного показника промисловості базового періоду за рахунок структурних зрушень. Зростання показників позначають знаком плюс (+), зниження – мінусом(-).

2. Визначення частки в прирості (зменшенні) якісного показника промисловості, яка зумовлена структурними зрушеннями:

$$D_c = \frac{\sum_j \Delta K_j^c}{\Delta K} \times 100\%, \quad (8.17)$$

де ΔK_j^c – приріст (зменшення) якісного показника промисловості, зумовлений змінами частки j -ї галузі;

$$\Delta K_j^c = \Delta V_j \frac{(K_j^0 + K_j^1)}{2}, \quad (8.18)$$

де ΔV_j – величина зміни частки j -ї галузі в промисловості за період, що аналізується;

K_j^1 – якісний показник j -ї галузі промисловості звітного року.

8.3. Методика комплексної оцінки рівня стійкого розвитку регіонів

Статистична інформація про розвиток регіонів використовується для багатьох управлінських завдань як у галузі державного управління, так і в галузі підприємницької діяльності. Як найголовніші виділяють чотири групи завдань:

визначення темпів соціально-економічного зростання регіону;

визначення рівня соціально-економічної відсталості регіону порівняно з середнім по країні;

визначення рівня соціально-економічної відсталості регіону порівняно з регіоном-лідером;

визначення ефективності виконання управлінських функцій у регіонах.

Оцінювання економічного розвитку території (регіону) пропонується здійснювати за сукупністю результатів, отриманих населенням, інституціональними установами, що розміщені на даній території протягом року.

Основними результатами території, що визначають її соціально-економічне зростання, є:

результати, отримані завдяки діяльності інституційних виробничих одиниць: валова додана вартість, ВВП, валовий регіональний продукт, обсяг товарів, послуг та інше;

результати, отримані населенням для використання (доходи, заробітна плата та інше);

результати, використані для розвитку економіки (інвестиції в основний капітал, інвестиції у житлове будівництво);

результати, отримані, завдяки організації трудової діяльності (зайнятість населення, трудова активність, трудова міграція тощо);

результати, спрямовані на споживання (роздрібна торгівля, введення вдію житлового фонду та інше).

Критеріями для оцінки розвитку регіону є названі вище результати.

Оцінювання розвитку регіону може бути здійснено:

за частковими критеріями (показниками);

за комплексом показників;

за інтегральним показником.

Часткове оцінювання – це оцінювання, що здійснюється на основі одного часткового критерію (показника-індикатора).

Комплексне оцінювання розвитку здійснюється за певною сукупністю показників.

Інтегральним показником оцінки розвитку регіону є показник, що відображає результати певної сукупності часткових (первинних) показників-індикаторів.

Основними частковими оціночними показниками-індикаторами, на основі яких здійснюється комплексне та інтегральне оцінювання, є:

валовий регіональний продукт, грн.;

рівень безробіття, %;

заробітна плата населення, грн. (або) грошові доходи у розрахунку на душу населення, грн.;

частка зайнятого населення у загальній чисельності, %;

виробництво товарів та послуг на душу населення, грн.;

оборот роздрібною торгівлі на душу населення, грн.;

введення в дію житлового фонду на душу населення, кв.м. загальної площі;

обсяг інвестицій у житлове будівництво на душу населення, грн.;

обсяг інвестицій в основний капітал підприємств, грн. та інші.

При цьому за значенням оцінювального показника регіони поділяють на три групи [21]:

а) регіони з порівняно високим соціально-економічним станом розвитку, для яких:

$$K_i \geq 1,2K_{\text{сер}} ; \quad (8.19)$$

б) регіони з соціально-економічним станом розвитку, близьким до середнього по країні:

$$1,2K_{\text{сер}} \leq K_i \leq 1,2K_{\text{сер}} ; \quad (8.20)$$

в) регіони з порівняно низьким соціально-економічним станом, для яких

$$K_i \leq \frac{1}{1,2} K_{\text{сер}} , \quad (8.21)$$

де K_i – значення оцінювального показника для i -того регіону;

$K_{\text{сер}}$ – середнє по країні значення оцінювального показника;

$$K_i = \frac{P_i}{P_{\text{сер}}} , \quad (8.22)$$

де P_i – значення показника оцінювання для i -того регіону;

$P_{\text{сер}}$ – значення показника оцінювання – середнє по країні.

Перевагою методу статистичного оцінювання стану регіону за порівнянням окремих показників-індикаторів є його простота. Недоліком – неповнота відповідної оцінки, оскільки кожен частковий показник характеризує лише одну властивість соціально-економічного стану регіону.

Досягнення відносно вищої точності оцінки соціально-економічного розвитку території і регіонів (порівняно з методом порівняння значень окремих показників-індикаторів) здійснюється через порівняння значень

комплексу показників, що являє собою доцільне поєднання (єдине ціле) окремих показників.

Головне завдання статистичної науки і практики полягає в тому, щоб формувати комплекси показників і за допомогою них здійснювати всестороннє адекватне, об'єктивне оцінювання соціально-економічних явищ.

Доцільність комплексного оцінювання зумовлюється також необхідністю обґрунтування прийняття однозначних рішень щодо управління регіоном, щодо розподілу коштів держави між регіонами. Цей розподіл може бути здійснений двома способами. Перший спосіб – це розподіл за конкретними адресами на виконання окремих функцій життєзабезпечення. Другий спосіб – це розподіл ресурсів між регіонами на виконання всіх функцій разом узятих.

В існуючій практиці мають місце два способи комплексного оцінювання. Перший – через порівняння комплексу (певної сукупності) показників. Другий – через розрахунок інтегральних показників.

Стійкий розвиток регіону забезпечується рівнями соціального, економічного та екологічного розвитку.

Методика комплексної оцінки стійкого розвитку включає наступні етапи:

1) відбір показників, що характеризують вплив факторів на розвиток регіону. Вагомість впливу будь-якого фактору визначається за допомогою вагового коефіцієнта, який розраховується експертним шляхом за формулою:

$$b_j = \frac{\sum_{n=1}^N P_{jn}}{N}, \quad (8.23)$$

де b_j – вагомий коефіцієнт j -ї ознаки;

P_{jn} – оцінка j -ї ознаки, яку дав n -й експерт;

N – кількість експертів.

2) розрахунок часткових індексів розвитку регіону за кожним блоком показників:

а) для ознаків-стимуляторів:

$$i_{ij} = b_j \frac{x_{ij}}{x_{\max j}}, \quad (8.24)$$

б) для ознаків-дестимуляторів:

$$i_{ij} = b_j \frac{x_{\min j}}{x_{ij}}, \quad (8.25)$$

де i_{ij} – частковий індекс i -го регіону за j -ою ознакою;

x_{ij} – значення j -ої ознаки для i -го регіону;

$x_{\max j}$ – максимальне значення j -ої ознаки для усіх регіонів;

$x_{\min j}$ – мінімальне значення j -ої ознаки для усіх регіонів.

3) розрахунок інтегрального індексу регіонального розвитку за кожним блоком показників:

$$I_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m i_{ij}, \quad (8.26)$$

де m – кількість показників (ознак).

Інтегральний індекс регіонального розвитку можна також розрахувати на основі ранжування регіонів за рівнем розвитку:

$$I_{ij} = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m R_{ij}, \quad (8.27)$$

де R_{ij} – рейтинг i -го регіону за j -ою ознакою;

4) ранжування регіонів за інтегральним показником за кожним із блоків і зображення регіонів України за рівнями економічного, соціального та екологічного розвитку на секторній діаграмі;

5) розрахунок інтегрального індексу стійкого розвитку, який дозволяє дати комплексну оцінку екологічному, економічному та соціальному стану регіону. Цей індекс розраховується за формулою:

$$I_{\text{ст.р.}} = \frac{R_{\text{іс.р.}} + R_{\text{іек.р.}} + R_{\text{іекол.р.}}}{3} \quad (8.28)$$

де $R_{\text{іс.р.}}$ – рейтинг i -го регіону по соціальному рівню розвитку;

$R_{\text{іек.р.}}$ – рейтинг i -го регіону по економічному рівню розвитку;

$R_{\text{іекол.р.}}$ – рейтинг i -го регіону по екологічному рівню розвитку.

Рейтинг регіону визначається на основі алгоритму, у відповідності з яким регіон з найважливішим I_i отримує перший ранг, а з найнижчим – останній;

6) розрахунок узагальнюючого коефіцієнта за кожною ознакою:

$$K_{\text{узаг}} = \frac{\sum i_{ij}}{25}; \quad (8.29)$$

7) сегментування рівней розвитку за кожним із блоків показників для кожного із регіонів та України в цілому;

8) групування регіонів за рівнем стійкого розвитку. Розмір інтервалу для групування визначається за формулою:

$$h = \frac{I_{\text{ст. п. max}} - I_{\text{ст. п. min}}}{p}, \quad (8.30)$$

де $I_{\text{ст. п. max}}$ – максимальне значення інтегрального індексу стійкого розвитку серед регіонів;

$I_{\text{ст. п. min}}$ – мінімальне значення інтегрального індексу стійкого розвитку серед регіонів;

p – кількість груп ($p = 3$).

У групуванні регіонів за рівнем розвитку виділяють 3 групи: прогресивні, середньорозвинуті, проблемні.

Для віднесення регіону до однієї з цих груп використовують залежності:

а) якщо $(h + I_{\text{ст. п. min}}) > I_{\text{ст. п.}}$, то регіон відноситься до категорії прогресивних;

б) якщо $(I_{\text{ст. п. max}} - h) < I_{\text{ст. п.}}$, то регіон відноситься до категорії проблемних;

в) якщо $(I_{\text{ст. п. max}} - h) < I_{\text{ст. п.}} < (I_{\text{ст. п. min}} + h)$, то регіон відноситься до середньорозвинутих;

9) оцінка динаміки розвитку регіону, яка дозволяє оцінити рівень регіонального розвитку.

Для оцінки середньорічного темпу росту часткового показника використовується формула:

$$T = \sqrt[n]{T_1 \times T_2 \times T_3 \dots T_n}, \quad (8.31)$$

де $T_1, T_2, T_3, \dots, T_n$ – ланцюгові темпи росту часткового показника;

n – кількість темпів росту за однаковий інтервал часу.

Для комплексної оцінки темпів росту регіону використовується формула:

$$I_{ti} = \sqrt[m]{\prod_{j=1}^m (1+I_{ij})} - 1, \quad (8.32)$$

де I_{ti} – інтегральний індекс темпів росту i -го регіону за період t ;

I_{ij} – частковий індекс темпів регіонального розвитку за j -ою ознакою в i -ому регіоні;

m – кількість ознак;

3) розрахунок швидкості росту регіону:

$$V = \frac{1}{T} \text{ або } V = \frac{1}{I_{ti}}. \quad (8.33)$$

Література: [5, 10, 11, 21, 23, 30, 31]

Контрольні запитання

1. У чому полягає розрахунок індексу рівня економічного розвитку регіону?
2. Як розраховують загальний показник рівня економічного розвитку регіонів?
3. У чому полягає методика розрахунку рівня забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури?
4. Як розраховують рівень пропорційності та комплексності?
5. Які групи показників характеризують комплексність розвитку регіону?
6. Як визначається спеціалізація регіонів?
7. Які методи використовують для виявлення впливу структурних змін на ефективність суспільного виробництва?
8. Назвіть етапи комплексної оцінки стійкого розвитку регіону.
9. Методи розрахунку інтегрального індексу регіонального розвитку.
10. Розрахунок інтегрального індексу стійкого розвитку.
11. Як здійснюється оцінка динаміки розвитку регіону?
12. Як проводиться групування регіонів за рівнем розвитку?

Тема 9. Організація моніторингових систем у регіональній статистиці

9.1. Характерні риси моніторингу та його завдання

Створення методики моніторингу соціально-економічних процесів на базі статистичної інформації тісно пов'язане з вирішенням завдань, поставлених у Програмі реформування державної статистики, головною метою якої – "завершення системного реформування статистики для найбільш повного задоволення потреб органів державної влади та інших користувачів у об'єктивній статистичній інформації щодо соціально-економічного розвитку країни, її регіонів, галузей, секторів економіки та господарюючих суб'єктів" [12].

Згідно з Програмою визначають такі основні напрямки проведення моніторингу: моніторинг екологічного стану навколишнього природного середовища, рівня життя населення, соціально-трудових відносин, соціально-економічного становища сільських населених пунктів, ділової активності підприємств.

Сучасна система регіональної статистики виконує життєво важливу для існування суспільства роль регіональної контрольної служби [12]: у мережі регіональної статистики за призначенням мають бути наявні найповніші кількісні та якісні дані щодо всіх процесів, які відбуваються в регіоні. При цьому істотно, що наявна статистична інформація повинна бути всеохоплюючою як "по вертикалі": від мікрорівня (джерела інформації) дані проходять через кілька ступенів і каналів узагальнення (регіони, галузі, відомства) аж до формування показників макрорівня (загальногалузеві, загальнодержавні), так і "по горизонталі": збираються дані про всі соціальні, економічні, екологічні, фінансові, культурні та інші процеси, важливі для існування і розвитку регіону й держави. Дані накопичуються на паперових та електронних носіях, дозволяють виконувати як ретроспективний аналіз й оцінювання перебігу тих чи інших процесів, так і – за наявності відповідних методів і програмних засобів – прогнозування цих процесів на близьку чи далеку перспективу.

Важливо зазначити, що користувачі та споживачі інформації на всіх рівнях – державному, відомчому, галузевому, регіональному чи муніципальному – зацікавлені не так в самих числових статистичних даних, як у певним чином опрацьованій інформації: вона має бути принаймні подана

в максимально зручній для сприйняття формі, тобто відповідати запитам адресата. Очевидно, що адресати, які використовують статистичну інформацію для прийняття обґрунтованих оперативних рішень у межах своєї компетенції, потребують саме результатів спеціального перероблення інформації – аналізу, оцінювання, прогнозування, узагальнення і подання у належній формі.

Тут доцільно наголосити, що завдання спостереження і моніторингу не тотожні: аналіз літератури показує, що перша з них є необхідним етапом другої. Тобто моніторинг обов'язково включає спостереження, але його завдання значно ширші, оскільки в ході моніторингу на основі даних спостережень – зафіксованих фактичних даних про зміну в часі певних показників контрольованих процесів – повинні проводитися:

оцінювання поточного стану процесів ("що відбувається?");

аналіз даних для встановлення певних закономірностей перебігу процесів ("чому саме такі зміни?");

короткотермінове (оперативне) прогнозування процесів ("які зміни очікуються?");

візуалізація результатів моніторингу і подання їх конкретному користувачеві.

Чи варто в системі Держкомстату запроваджувати невластиві їй функції служби моніторингу? Відповідь на це питання залежить від багатьох чинників і обставин, вона повинна даватись компетентними органами. Тут же наведемо лише таку аналогію: дані регіональних статистичних досліджень є своєрідною інформаційною "сировиною", необхідною для прийняття рішень на різних рівнях. Але ж відомо, що значно вигідніше розповсюджувати і продавати не сировину, а "готову продукцію", якою в даному разі є саме результати моніторингу, зорієнтованого на конкретні завдання прийняття рішень або в загальному випадку на задоволення потреб певних учасників ринку інформаційних послуг.

Відповідно з зауваженнями автора [12], по-перше, функцію спостереження можна вважати незалежною від функції моніторингу, але моніторинг цілком базується на спостереженні. По-друге, функцію моніторингу так само можна вважати незалежною від функції прийняття рішень, але прийняття рішень цілком базується на моніторингу. Отже, для підвищення якості прийняття рішень в будь-якій галузі необхідно організувати відповідну службу моніторингу, яка потребує досконалої системи спостереження.

Наведені міркування свідчать про важливість і актуальність ство-

рення системи статистичного моніторингу саме на базі інформаційних ресурсів регіону.

Статистичний моніторинг – це процес поточного спостереження, контролю, оцінювання, аналізу і прогнозування ключових процесів у суспільстві на базі статистичних даних. Ключовими (найважливішими для життя суспільства) є соціальні, економічні, демографічні, екологічні, фінансові та інші процеси. Показники, які досить повно характеризують конкретний досліджуваний процес, будемо називати цільовими [12].

Метою проведення статистичного моніторингу регіонального розвитку є поглиблення розуміння його поточного стану і тенденцій розвитку для сприяння прийняттю обґрунтованих рішень щодо його управління.

Основними завданнями типового моніторингу цільових показників з урахуванням сказаного вище будемо вважати такі [12]:

- спостереження (контроль);
- оцінювання поточного стану;
- аналіз закономірностей;
- короткотермінове прогнозування тенденцій розвитку;
- відображення результатів моніторингу.

Створенню системи регіонального моніторингу в масштабах держави повинна передувати наукова розробка цього питання, з'ясування його суті, структури, призначення тощо.

Регіональний моніторинг – це спеціально організована і постійно діюча система необхідної статистичної звітності, збору та аналізу статистичної інформації, здійснення альтернативних інформаційних заходів (проведення соціологічних досліджень, вивчення звітів вітчизняних і зарубіжних аналітиків тощо) і діагностики стану та тенденцій розвитку регіонів [17]. Крім державних статистичних органів, до такої діяльності можуть залучатися науково-дослідні інститути, аналітичні центри, окремі професійні об'єднання тощо.

Державний вплив на регіони реалізується за двома напрямками: регулювання регіонального розвитку, що стосується всіх регіонів як адміністративно-територіальних одиниць; державна підтримка тих регіонів, що визнані проблемними і межі яких не завжди збігаються з межами адміністративно-територіальних одиниць. Виходячи з цього, необхідно розрізняти тотальний та проблемно-орієнтований моніторинг. При цьому тотальний моніторинг є інформаційно-аналітичною базою для здійснення державного впливу на регіони в масштабі країни і виявлення тих частин території держави, що можуть стати проблемними регіонами. Проблемно-орієнтований

моніторинг служить для відслідкування тенденцій розвитку ситуації в проблемних регіонах [35].

9.2. Засади створення методики статистичного моніторингу

У процесі моніторингу конкретної предметної області можуть зустрітись принаймні три характерних ситуації [12]:

1) задано окремий цільовий показник, який ефективно характеризує стан предметної області, а також більшу чи меншу групу додаткових показників, котрі на нього впливають, їх часто називають незалежними (екзогенними) змінними, або факторами;

2) задано певну групу цільових показників, які ефективно характеризують стан предметної області, а також деяку групу незалежних факторів;

3) задано певну групу показників-факторів, серед яких не визначено цільові, але які в сукупності досить повно характеризують стан предметної області. Необхідно в результаті аналізу множини цих показників визначити серед них один або невелику підмножину ефективних, котрі можна прийняти як цільові, а решту віднести до незалежних факторів. Можна також поставити завдання формування цільового показника (показників) за допомогою спеціальних статистичних процедур.

У загальному випадку до труднощів, що виникають при спробах організувати моніторинг, треба віднести вирішення таких питань [12]:

які показники (індикатори) необхідно включити до множини тих, що спостерігаються;

яка оптимальна частота спостережень;

як узгодити методи моніторингу за різними напрямками;

як контролювати якість даних;

як проводити економічний аналіз отриманих даних;

наскільки ці дані (агреговані дані або економічний аналіз, зроблений на їх основі) задовольняють споживачів;

як оцінити якість проведення моніторингу.

Щоб полегшити завдання створення методики моніторингу, розглянемо лише найпростішу ситуацію: задано один цільовий показник і декілька незалежних факторів, тобто інших процесів, що так чи інакше впливають на цей цільовий показник. Крім того, зробимо такі істотні зауваження у зв'язку з цим завданням [12]:

розглядається методика проведення моніторингу, яку в принципі можна застосувати навіть "вручну", а не концепція побудови комп'ютерної

системи моніторингу, що є предметом спеціального розгляду;

на даній стадії пропонуються основні елементи або етапи методики розв'язання задач моніторингу без заглиблення в деталі методів і засобів;

вважається, що проблема інформаційного забезпечення завдань моніторингу вже розв'язана, тобто організовано службу поточного спостереження за цільовими показниками і екзогенними змінними (факторами) або існує відповідна поповнювана база даних;

усі показники і фактори є кількісними динамічними рядами.

9.3. Загальна методика проведення моніторингу

Методику проведення статистичного моніторингу можна сформулювати у вигляді послідовності таких етапів [12]:

1. Формування завдання моніторингу певного об'єкта, явища, процесу соціально-економічної дійсності в термінах предметної області, що включає:

а) якомога повніший функціональний опис процесу, який є об'єктом моніторингу;

б) визначення найважливіших (з точки зору змістовного опису) ендогенних та екзогенних факторів, що впливають на досліджуваний процес;

в) розбиття ендогенних факторів на цільові (які ефективно характеризують стан предметної області) та незалежні фактори на підставі змістовного аналізу явища, що досліджується.

2. Спостереження за обраними показниками і підготовка статистичної інформації:

а) встановлення для обраних факторів наявності відповідних статистичних даних. Якщо статистичної інформації не вистачає, коло факторів звужується, або відсутні показники замінюються рівноцінними за змістом задачі факторами;

б) формування відповідних динамічних часових рядів числових характеристик обраних показників з використанням наявних статистичних баз даних.

Можлива ситуація, коли необхідна для моніторингу статистична інформація відсутня, тоді потрібна розробка нових форм та бланків статистичної звітності для суцільних обстежень, а якщо з різних причин це неможливо, то проведення вибіркового обстеження за розробленими Науково-дослідним інститутом статистики методиками для різних сфер статистики.

3. Оцінювання стану контрольованих процесів на основі змістовного

аналізу, експертних оцінок та візуального аналізу графіків даних з метою встановлення характеру поточних змін.

4. Попередня обробка статистичних даних з метою усунення пропусків та аномальних значень.

5. Первинний аналіз даних (аналіз усіх відібраних статистичних показників як окремо взятих динамічних рядів) з метою перевірки однорідності, стаціонарності та оцінювання трендових, коливальних та ймовірнісних характеристик.

6. Багатовимірний аналіз даних (аналіз статистичних показників як взаємопов'язаних динамічних рядів) з метою одержання якісних і кількісних характеристик зв'язку цільових показників з факторами впливу.

7. Короткострокове прогнозування контрольованих показників з метою поточного виявлення тенденцій їх розвитку за умов, що склалися. Прогнозування включає як обов'язковий етап побудову відповідних моделей, що можуть бути одновимірними (трендовими) або багатовимірними (комплексними).

8. Інтерпретація одержаних результатів, тобто оцінка корисності кожного результату з точки зору завдань моніторингу: висновки щодо оцінки стану досліджуваних показників; оцінка динаміки розвитку досліджуваних процесів; рішення про передачу одержаних оцінок замовникові або внесення результатів моніторингу у відповідну базу даних.

Усі вказані етапи дещо детальніше характеризуються нижче як складові основних завдань моніторингу.

9.4. Методичні підходи до реалізації окремих етапів моніторингу

Розглянемо завдання спостереження [12]. Це завдання виконує добре налагоджена система регіональної статистичної служби, яка охоплює всі сторони життя регіону і забезпечує збирання (у формах статистичної звітності), опрацювання, передавання, накопичення і зберігання статистичних даних.

Крім спрямованого перетікання статистичної інформації у напрямку "знизу-вгору", відбувається також приплив галузевої інформації до органів статистики "по горизонталі", до того ж цей процес є двостороннім, оскільки галузі та відомства у свою чергу є користувачами (абонентами) необхідної для їх діяльності частини державної статистичної інформації.

Ще активнішими, ніж галузеві органи, постійними користувачами (абонентами) статистичної інформації є органи законодавчої та виконавчої

гілок влади різного рівня, які потребують різноманітної інформації для прийняття законодавчих і нормативних актів та управлінських рішень.

Органи статистики у встановленому порядку надають також інформацію організаціям, установам, фірмам (адресатам) за окремими (разовими) замовленнями.

Нарешті, частина інформації з органів статистики різного рівня передається в місцеві, регіональні та центральні засоби масової інформації для ознайомлення широкої громадськості з перебігом соціально-економічних процесів у державі.

Зазначимо, що, крім перелічених "зовнішніх" у відношенні до системи державної статистики користувачів і споживачів інформації, можна говорити й про "внутрішніх", оскільки в самій системі органів статистики постійно відбувається обмін інформацією між окремими підрозділами, причому кінцевими "внутрішніми" споживачами можна назвати підрозділи, що займаються накопиченням інформації в архівах та (або) базах даних. Очевидно, що всі "зовнішні" адресати інформації у своїй сукупності формують ринок інформаційних послуг, який стимулює розвиток статистичного моніторингу соціально-економічних процесів, що відбуваються в регіоні та країні в цілому.

Завдання оцінювання стану процесів [12] знаходиться на наступній сходинці ієрархії процесу роботи зі статистичними даними. На цьому етапі регіональна статистика повинна відповісти на запитання, що відбувається, за допомогою статистичних даних. З цим завданням в основному справляються статистичні органи, але частково (для власних потреб) – й галузеві та відомчі органи.

Для того, щоб відповісти на головне запитання цього етапу, необхідно мати певний набір (або множину) показників, аналіз яких у змозі дати загальну картину визначеної ситуації у визначений період часу. Тобто треба, з одного боку, вирішити питання, як використовувати дані, зібрані за допомогою статистичної звітності, з іншого – які показники (дані) придатні для вирішення завдання оцінювання стану процесів.

Зараз органами регіональної статистики різних рівнів оцінюється стан різноманітних соціальних та економічних процесів: щодо населення, доходів, цін, зайнятості, обсягів виробництва різних галузей економіки, фінансів, зовнішньоекономічних зв'язків тощо. Це оцінювання проводиться за різними галузями, у різноманітних розрізах.

Найбільш розповсюдженою і прийнятною є практика порівняння значень показників з їх значеннями за попередній період. Це дає можли-

вість зробити висновок, як змінився показник за певний період часу та чому це відбулося (якщо додатково провести оцінювання набору ще деяких статистичних показників).

Найбільш відомими і корисними формами подання результатів оцінювання на теперішній час є експрес-доповіді, експрес-інформація, статистичні збірники та бюлетені, де вміщуються аналітичні коментарі та пояснення.

Завдання аналізу процесів [12] має на меті знаходження різноманітних характеристик статистичної інформації, які потрібні, по-перше, для глибокого поточного аналізу й оцінювання стану тих соціально-економічних та інших показників, котрі досліджуються в процесі моніторингу, і, по-друге, для сприяння ефективному розв'язанню задач моделювання і прогнозування цих процесів.

Розв'язання названого завдання передбачає використання різних статистичних методів, що сприяють виконанню функцій чотирьох основних етапів статистичного аналізу часових рядів у системі моніторингу, до яких належать: попередня обробка статистичних даних; первинний аналіз даних (аналіз окремих часових рядів); багатовимірний аналіз даних (аналіз взаємопов'язаних рядів); інтерпретація результатів статистичного аналізу.

Завдання прогнозування процесів [12] є ключовим елементом статистичного моніторингу соціально-економічних процесів, оскільки саме результати моделювання і прогнозування мають вирішальне значення для обґрунтованого прийняття законодавчих, виконавчих і управлінських рішень.

Зазначимо, що завдання моделювання і прогнозування тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Завданням моделювання є побудова математичних моделей для кількісного опису характеру зв'язку між цільовими показниками (вихідними або залежними змінними) модельованих процесів та вхідними показниками (незалежними змінними або факторами). Прогнозування – це кількісне передбачення майбутнього розвитку досліджуваного процесу.

Для виконання завдання прогнозування соціально-економічних процесів, з одного боку, існує група спеціальних методів, орієнтованих на її розв'язання як завдання екстраполяції часових рядів. З іншого боку, може використовуватися увесь арсенал економіко-математичних, економетричних та індуктивних методів моделювання.

Для прогнозування більш адекватними є динамічні моделі, цільові показники яких залежать від значень у попередні інтервали часу як їх самих, так і незалежних факторів ("запізнюванні" значення, лагові змінні). Динамічні моделі дають змогу одержувати комплексний прогноз сукупності цільових показників на наступний інтервал часу (на крок вперед) за допомогою статистичних даних, наявних на момент прогнозування. Така постановка завдання відповідає меті короткострокового прогнозування, оскільки дозволяє виявляти дійсну тенденцію розвитку контрольованих процесів.

У процесі моніторингу завдання прогнозування розв'язується в постійному режимі. Тому з появою нових даних необхідно: перевірити якість попереднього прогнозу та застосувати наявні моделі для подальшого прогнозування у разі задовільної якості прогнозів; за незначного погіршення точності прогнозування скоригувати з урахуванням нової інформації коефіцієнти попередньої моделі без зміни структури; у разі істотного відхилення результатів прогнозування побудувати нову модель (корекція структури і параметрів).

Завдання відображення результатів моніторингу [12] повністю визначається максимально високим ступенем узгодження інформативності та сприйнятливості результатів моніторингу: найінформативніші дані можуть бути використані неефективно, якщо вони подані у формі, важкій для сприйняття особою (органом), що приймає рішення, і, навпаки, найсприятливіша візуалізація не зробить корисними малоінформативні відомості. Очевидно, що повністю зміст поняття "сприйнятливості" результатів моніторингу визначається не лише специфікою конкретної предметної області, а й неповторними інтересами (потребами) кожного конкретного адресата інформації.

Арсенал форм і способів зображення статистичної інформації, які традиційно застосовуються в статистиці, досить різноманітний. Наведемо стисло характеристику наявних форм подання статистичної інформації, котрі можуть застосовуватись і для висвітлення результатів моніторингу.

Найбільше розповсюджені статистичні таблиці, де статистичні дані розміщені як певна систематизована інформація, що сприймається значно швидше, ніж у текстовій формі.

Зображення статистичних даних у вигляді графіків та діаграм (лінійних, радіальних, площинних та ін.) завдяки наочності підвищує ступінь сприйняття інформації, оскільки створює зоровий образ досліджуваного

процесу.

Для аналізу просторових процесів призначені картодіаграми та картосхеми, де інформація має територіальну прив'язку (наприклад, за областями країни чи районами області). Тепер розвивається новий напрям, насамперед у сфері екологічного моніторингу, – статистичне картографування (статичне або динамічне).

В умовах стрімкого розвитку комп'ютерних та інформаційних технологій особливого значення набуває сучасна форма зберігання і зображення статистичної інформації із застосуванням геоінформаційних систем (ГІС). Під ГІС розуміють комп'ютернореалізоване сховище системи кількісних і якісних знань про територіальні аспекти екологічних, економічних, демографічних та інших процесів у природі й суспільстві. ГІС призначені для забезпечення наглядною географічно розподіленою інформацією всіх користувачів і споживачів, включаючи як відповідальних осіб та органи прийняття рішень, так і широку громадськість.

9.5. Досвід проведення статистичного моніторингу в європейських країнах

Проведення статистичного моніторингу соціально-економічного стану – одна з нових функцій статистичних систем у різних країнах [12]. Якщо раніше головними завданнями статистичних служб були спостереження за станом процесів та деякий аналіз даних, то в останні роки у багатьох європейських країнах статистичними або економічними організаціями проводиться моніторинг у широкому його розумінні: до завдань спостереження та аналізу додалися завдання короткотермінового прогнозування та візуалізації результатів моніторингу, подання їх конкретному спостерігачеві.

Відома добре організована система моніторингу макроекономічних показників у Франції. Щоквартально Національний інститут статистики та економічних досліджень (INSEE) видає бюлетені, де подається не тільки докладний аналіз стану економічної кон'юнктури країни, але й прогноз на 2 – 3 квартали основних макроекономічних показників: ВВП за статтями доходів, обсягів виробництва за секторами, імпорту, експорту, інвестицій, споживання домогосподарств, цін тощо. Прогноз робиться на базі статистичної інформації та результатів кон'юнктурних опитувань, які проводяться INSEE щомісячно та щоквартально.

Національний інститут економічних досліджень Швеції (Konjunkt-

institutet), який не входить до її статистичної системи, регулярно публікує річні та квартальні прогнози таких макропоказників, як ВВП (за статтями доходів), безробіття, державний борг тощо. Статистична інформація збирається статистичною службою Швеції, але аналітичні матеріали публікуються обома організаціями: як Центральним статистичним бюро (SCB), так і названим інститутом.

Європейська комісія (директорат з економічних і фінансових питань) щоквартально видає матеріали, присвячені економічним перетворенням у країнах ЄС і Центральної та Східної Європи. На основі статистичних даних Європейською комісією робиться докладний аналіз економічної ситуації певних країн та надаються прогнози щодо найближчого майбутнього. Крім цього, на основі статистичних даних та інформації з кон'юнктурних обстежень у країнах ЄС нею будуються короткотермінові (1 – 3 квартали) прогнози макропоказників для країн – членів ЄС.

Треба відзначити, що моніторинг ділової активності підприємств на базі кон'юнктурних обстежень також існує практично у всіх західноєвропейських країнах ще з 50 – 60-х років. З 90-х років до цієї роботи підключились спочатку країни Центральної та Східної Європи, а пізніше – деякі колишні республіки СНД. У більшості країн такий моніторинг проводять наукові установи, але в деяких із них цю роботу виконують статистичні служби. На підставі результатів обстежень можливо отримувати як докладний аналіз економічної кон'юнктури, так і короткотермінові прогнози (3 – 6 місяців) деяких показників, надані самими учасниками обстежень. З 1997 року Україна теж приєдналася до європейської системи моніторингу ділової активності підприємств.

Таким чином, як показує світовий досвід, органи статистики повинні виконувати роль не тільки постачальника об'єктивної інформації, а й задовольняти потреби користувачів різних рівнів у якісній аналітичній інформації, яка містить деякі результати і оперативного прогнозування соціально-економічних процесів. Організація такої роботи неможлива без створення системи статистичного моніторингу регіонального розвитку, яка повинна базуватись на методиці статистичного моніторингу. Основні засади цієї методики і було сформульовано вище.

Література: [12, 13, 14, 17, 22, 32]

Контрольні запитання

1. У чому полягає роль сучасної системи регіональних статистичних досліджень?

2. Спостереження та моніторинг: спільне та відмінне?
3. Що таке статистичний моніторинг?
4. Основні завдання моніторингу.
5. Які характерні ситуації зустрічаються в процесі моніторингу?
6. Назвіть етапи статистичного моніторингу.
7. Охарактеризуйте основні завдання моніторингу.
8. Функції та організація статистичного моніторингу в інших країнах.

Тема 10. Міжрегіональні статистичні порівняння

10.1. Характеристика міжрегіональних зв'язків

Міжрегіональні зв'язки – це система економічних відносин між суб'єктами регіональної економіки, пов'язана з виробництвом та реалізацією товарних, фінансових, трудових й інформаційних ресурсів, що здійснюються у відповідності з принципами територіального поділу праці.

Об'єктами міжрегіональних зв'язків виступають товари, послуги, фінансові ресурси, робоча сила, інформація.

Суб'єктами міжрегіональних зв'язків є підприємства та організації різних форм власності.

Міжрегіональні зв'язки здійснюються в наступних формах:

торгівля товарами, реалізація послуг;

бартерний обмін;

виробнича та науково-технічна кооперація;

кредитно-фінансова діяльність;

міграція трудових ресурсів;

інформаційний обмін та інше.

Міжрегіональні економічні зв'язки забезпечують:

зв'язок регіону з іншими районами й загальноукраїнським ринком в цілому;

формування матеріальних, фінансових, інформаційних, трудових ресурсів, що утворюються за рахунок міжрегіонального обміну;

створення системи виробничо-економічних зв'язків, які сприяють раціоналізації внутрігалузевої та міжгалузевої кооперації, розвитку виробництва в регіоні на основі останніх досягнень науково-технічного прогресу;

формування ефективних торговельно-економічних зв'язків та загальної орієнтації регіональної економіки в системі територіального поділу праці;

формування асортиментної структури продукції, що реалізується в інших регіонах, з урахуванням ємності національного та регіонального ринків.

Формування міжрегіональних зв'язків залежить від розміщення продуктивних сил, особливостей розвитку регіональних систем різного рівня та їх економіко-географічного положення.

10.2. Статистичні методи оцінки міжрегіональних зв'язків

У статистичній практиці для зіставлення рівнів економічних явищ у регіонах використовують територіальні індекси. Для побудови цих індексів обґрунтовують базу порівняння та порядок фіксації в просторі значень ознаки x_j та структури сукупності d_j . База порівняння обирається довільно, залежно від мети порівняння або однаковою (середній рівень, стандарт). Середня база для значень ознаки x_j визначається як середня арифметична зважена за двома об'єктами, а середня структура – як структура сумарної з двох об'єктів сукупності.

Територіальний індекс змінного складу по об'єктам А і В обчислюється за формулою:

$$I_x = \frac{\sum x_A f_A}{\sum f_A} : \frac{\sum x_B f_B}{\sum f_B} = \sum x_A d_A : \sum x_B d_B. \quad (10.1)$$

Цей індекс показує у скільки разів середній рівень ознаки об'єкта А більше або менше, ніж об'єкта В.

Територіальний індекс фіксованого складу обчислюється за формулою:

$$I_x = \frac{\sum x_A f^{st}}{\sum f^{st}} : \frac{\sum x_B f^{st}}{\sum f^{st}} = \sum x_A d^{st} : \sum x_B d^{st}, \quad (10.2)$$

де f^{st} – частота;

d^{st} – частка стандартної структури сукупності.

Замість стандартної структури сукупності може використовуватись середня структура.

Даний індекс показує співвідношення середніх значень ознаки при

фіксованій структурі сукупності.

Використовують також метод порівняння структур регіонів за різними ознаками. Для цього розраховують коефіцієнт подібності структур.

З метою ув'язки обсягу і структури суспільних потреб з матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами використовують балансовий метод.

Міжгалузевий баланс господарства країни – це каркасна модель економіки, що відображує на рівні господарства країни за галузями міжгалузеві виробничі зв'язки, використання матеріальних і трудових ресурсів, створення і розподіл національного доходу. Модель міжгалузевого балансу можна подати за допомогою прийомів матричної алгебри у формі системи рівнянь або побудувати в табличній (матричній) формі.

У табл. 10.1 [27] кожен галузь показано в рядках – як виробника – в стовпчиках – як споживача продукції. Клітинка X_{11} , наприклад, означає вартість продукції 1-ї галузі виробництва, витраченої в самій галузі; X_{21} – вартість продукції 2-ї галузі у виробництві 1-ї галузі споживача і т. д. Кінцева продукція району в цей період не надійде на переробку, а поповнить запаси основних фондів і буде використана на власне споживання. Вона надходить із сфери виробництва у сферу кінцевого використання. Валова продукція – це сума кінцевої продукції та продукції для поточного виробничого використання.

Таблиця 10.1

Схема міжгалузевого балансу району

Галузі, що виробляють, i	Галузі, що споживають, j					Кінцева продукція району			Валова продукція
	1	2	...	n	разом	споживання	нагромадження	вивезення	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	X_{11}	X_{12}	...	X_{1n}	$\sum X_{1j}$	C_1	k_1	e_1	X_1
2	X_{21}	X_{22}	...	X_{2n}	$\sum X_{2j}$	C_2	k_2	e_2	X_2
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
n	X_{n1}	X_{n2}	...	X_{nn}	$\sum X_{nj}$	C_n	k_n	e_n	X_n
Разом	$\sum X_{i1}$	$\sum X_{i2}$	...	$\sum X_{in}$	$\sum \sum X_{ij}$	$\sum C_i$	$\sum k_i$	$\sum e_i$	X
Ввезення	...								
1	U_{11}	U_{12}	...	U_{1n}	U_1				
2	U_{21}	U_{22}	...	U_{2n}	U_2				
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
n	U_{n1}	U_{n2}	...	U_{nn}	U_n				

Оплата праці	V_1	V_2	...	V_n	$\sum V_j$				
Чистий дохід	m_1	m_2	...	m_n	$\sum m_j$				
Валова продукція	x_1	x_2	...	x_n	x				

Знизу до шахматної таблиці дописують рядки, котрі характеризують ввезення, чисту продукцію галузей (оплата праці і чистий дохід), а ще нижче – підсумок, або обсяг валової продукції, виміряний за рядками як сума матеріальних витрат і їх чистої продукції.

Витрати продукції одних галузей на виробництво продукції інших характеризуються коефіцієнтами прямих і повних витрат. Ці основні аналітичні показники розраховують на основі міжгалузевого балансу.

Повні витрати одного продукту для виробництва іншого складаються з прямих витрат кожної галузі на дану продукцію і побічних витрат по всьому ланцюгу взаємозв'язаних галузей. Коефіцієнт прямих витрат у міжгалузевому балансі є середньою величиною витрат продукції однієї галузі на виробництво одиниці продукції іншої. Вони можуть бути виражені в натуральній і вартісних формах. Отже, для того щоб розрахувати ці коефіцієнти, потрібно поділити величини міжгалузевих потоків продукції на валову продукцію споживчих галузей.

Для міжгалузевого балансу, показаного в табл. 10.1, коефіцієнти прямих витрат становитимуть: $a_{12} = x_{12}/x_2$; $a_{21} = x_{21}/x_1$ і т. д.

Коефіцієнт прямих матеріальних витрат показує, скільки одиниць продукції i -ї галузі витрачається як засоби виробництва на випуск одиниці продукції j -ї галузі.

Повні витрати розраховують двома способами:

- 1) обчислюють побічні витрати і додають їх до прямих;
- 2) визначають коефіцієнти повних витрат з матриці прямих витрат за допомогою операції, яка називається оберненням матриці; при цьому розв'язання балансових рівнянь приводить до отримання матриці коефіцієнтів повних витрат. Розрахунки коефіцієнтів повних витрат тільки за однією галуззю є дуже трудомісткими, тому їх здійснюють лише за допомогою сучасної обчислювальної техніки.

Для статистичного забезпечення управління збутом виробленої продукції використовується схема балансу міжрегіональних зв'язків (табл. 10.2.)

Схема балансу міжрегіональних зв'язків

Регіони вивезення	Регіони ввезення					Вивезення за межі даної сукупності регіонів (B_i)	Усього (W_i)
	1	2	3	.....	j		
1							
2							
3							
.....							
i							
Ввезення із-за меж даної сукупності регіонів (I_j)							
Усього (V_j)							

Основне рівняння балансу:

$$\sum V_j + \sum B_i = \sum W_i + \sum I_j. \quad (10.3)$$

Аналіз розподілу ресурсів виводиться зі співвідношення:

$$W_i = B_i + \sum A_{ij} + A_{ii}, \quad (10.4)$$

де A_{ij} – обсяг вивезеної регіоном-постачальником продукції у регіон-споживач;

A_{ii} – обсяг ввезеної (або вивезеної) продукції в межах регіону – споживача або регіону-постачальника.

Відпускання ресурсів знаходиться за співвідношенням:

$$V_j = I_j + \sum A_{ij} + A_{ii}. \quad (10.5)$$

При цьому регіональні зв'язки аналізується за допомогою коефіцієнтів:

а) використання власних ресурсів:

$$k_{\text{вик.}} = \frac{A_{ii}}{W_i} \quad (10.6)$$

б) забезпеченості власних ресурсами:

$$k_{\text{заб.}} = \frac{A_{ii}}{V_j}; \quad (10.7)$$

в) участі j-го регіону у використанні ресурсів i-го регіону:

$$L_{ij} = \frac{A_{ij}}{W_i}; \quad (10.8)$$

г) участі i-го регіону у формування ресурсів j-го регіону:

$$\beta_{ij} = \frac{A_{ij}}{V_j}; \quad (10.9)$$

д) ввезення:

$$k_{\text{ввез.}} = \frac{V_j - A_{ii}}{V_j}; \quad (10.10)$$

е) вивезення:

$$k_{\text{вив.}} = \frac{W_i - A_{ii}}{W_i}. \quad (10.11)$$

Система показників статистичного забезпечення регіону продукцією диференціюється залежно від стратегії маркетингу, спрямованої на задоволення потреб цільового ринку.

10.3. Методика комплексної оцінки у міжрегіональному вимірі

Одним із важливих завдань регіональної статистики є оцінка стану соціально-економічного розвитку країни в міжрегіональному порівнянні.

Складність господарської діяльності та соціальної політики на регіональному рівні не дозволяє виділити найбільш істотний показник, який би повною мірою характеризував розвиток території та який можна було б використовувати для порівняння розвитку різних територій.

У статистичній практиці для цього використовують методику комплексної оцінки, що полягає в розрахунку комплексного коефіцієнта вагомості відхилень рівнів абсолютних, відносних та середніх показників соціально-економічного розвитку країни за формулою [15]:

$$k_{\text{вар.}} = \sum \frac{x_{\text{max}} - x_i}{x_{\text{max}} - x_{\text{max}}} + \sum \frac{x_i - x_{\text{min}}}{x_{\text{max}} - x_{\text{min}}}, \quad (10.12)$$

де x_i – значення показника соціально-економічного розвитку регіону;

x_{min} , x_{max} – відповідно мінімальне та максимальне значення показника соціально-економічного розвитку регіону.

Для показників, зростання рівнів яких має позитивне значення, розрахунок відхилень здійснюється як різниця: $x_{\text{max}} - x_i$, а для показників, зростання рівнів яких має негативне значення, – як різниця $x_i - x_{\text{min}}$.

За розміром $K_{\text{вар}}$ встановлюють місце окремого регіону в їх сукупності. Чим нижчий цей коефіцієнт, тим вище місце регіону за результатами комплексної оцінки показників соціально-економічного розвитку.

Література: [15, 16, 19, 21, 31].

Контрольні запитання

1. Що собою являють міжрегіональні зв'язки?
2. Що виступає об'єктами та суб'єктами міжрегіональних зв'язків?
3. Охарактеризуйте форми міжрегіональних зв'язків.
4. Що забезпечують міжрегіональні зв'язки?
5. Які статистичні методи використовують для оцінки міжрегіональних зв'язків?
6. Поясніть рівняння балансу міжрегіональних зв'язків.
7. Назвіть показники для оцінки соціально-економічного розвитку країни у міжрегіональному порівнянні.
8. Суть комплексного коефіцієнта вагомості відхилень показників соціально-економічного розвитку.
9. Послідовність розрахунків при проведенні комплексної оцінки показників соціально-економічного розвитку регіонів.
10. Значення комплексної оцінки показників соціально-економічного розвитку у міжрегіональному порівнянні.

Література

1. Барбаков О. М. Регион как объект управления // Социс. – 2002. – №7. – С. 96 – 100.
2. Братута О. Удосконалення механізму управління депресивними регіонами // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 43 – 48.
3. Варналій З. Актуальні проблеми зміцнення потенціалу регіонів України // Банківська справа. – 2004. – №2. – С. 71 – 84.
4. Внукова Н. М. Методологія та практика побудови статистики обсягів послуг виробничого характеру на регіональному рівні / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук // Статистика України. – 2002. – №4. – С. 30 – 36.
5. Герасимчук З. Комплексна оцінка рівня стійкого розвитку регіонів України // Економіка України. – 2002. - №2. – С. 34 – 42.
6. Гусаров В. М. Статистика. – М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 464 с.
7. Долішній М. І. Соціально-економічне районування України / М. І. Долішній, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 50 с.
8. Длугопольський О. Промисловий розвиток регіону: методичні аспекти дослідження // Регіональні перспективи. – 2002. – №20. – С. 11 –14.
9. Епіфанов А.О. Регіональна економіка. / Епіфанов А.О., Сало І. – К.: Наукова думка, 2000. – 344 с.
10. Карпов В. Основні засади і заходи реформування регіональної статистики в Україні / В. Карпов, Я. Побурко, С. Матковський // Інформаційний статистичний бюлетень. – 2002. – №1. – С. 20 – 25.
11. Карпов В. І. Методологія європейської регіональної статистики (основні теоретичні положення і практичне значення для України) // Статистика України. – 2002. – №4. – С. 19 – 26.
12. Карпов В. Статистичний моніторинг соціально-економічних проце-

сів як актуальне завдання державної статистики / В. Карпов, М. Пугачова, В. Степашко // Статистика України. – 2002. – №2. – С. 33 – 40.

13. Керецман В. Ю. Регіональний моніторинг як інформаційно-аналітична база державного регулювання розвитку регіонів // Статистика України. – 2004. – №4. – С. 23 – 26.

14. Котельников В. Д. Региональная статистика: между информационными потребностями и возможностями // Статистика України. – 2006. – №1. – С. 49 – 52.

15. Кулинич О. І. Економічна статистика. – Хмельницький: Вид. "Поділля", 2000. – 286 с.

16. Курс социально-экономической статистики / Под ред. М. Г. Назарова. – М.: Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 770 с.

17. Лексин В. Н. Сущность, проблемы и механизмы формирования общероссийской системы мониторинга региональных ситуаций и региональных проблем / В. Н. Лексин, В. Е. Селиверстов // Регион: экономика и социология. – 1999. – №4. – С. 4 – 7.

18. Мазур А. Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління. – К.: Вища школа, 2000. – 282 с.

19. Методологічні положення зі статистики / Державний комітет статистики України. – К.: ЗАТ "Август", 2002. – Вип.1 / Ред.: О. Г. Осауленко. – 252 с.

20. Моторченко В. Соціально-економічні проблеми і стратегія їх подолання в Харківському регіоні / Моторченко В., Калюжний В. // Економіст. – 2001. – №10. – С. 61 – 67.

21. Побурко Я. О. Основи організації регіональної статистики. – Львів: НАН України, ІРД, 2004. – 196 с.

22. Пугачова М. В. Нові підходи до методології побудови та використання синтетичних індикаторів для статистичного моніторингу економічних тенденцій // Статистика України. – 2006. – №4. – С. 18 – 26.

23. Сидорова А. В. Комплексна оцінка розвитку сектору послуг на регіональному рівні // Статистика України. – 2002. – №1. – С. 46 – 51.

24. Симоненко В. К. Регионы Украины: проблемы развития. – К.: Наук. думка, 1997. – 262 с.

25. Сологуб О. П. Сучасні тенденції розвитку регіональної економіки України // Финансовая консультация. – 2000. – №11. – С. 32 – 40.

26. Статистика / За ред. С. С. Герасименко та ін. – К.: КНЕУ, 1998. – 468 с.

27. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. – К.: Вища

школа, 2000. – 224 с.

28. Топчієв О. Г. Концепція державної регіональної політики України й шляхи її реалізації / Актуальні проблеми державного управління. – Одеса: Астроприн, 2000. – Вип. 4. – С. 130 – 139.

29. Трансформація структури господарства України: Регіональний аспект / За ред. Г. В. Балабанової, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.

30. Уманець Т. В. Поняття суті управлінської категорії "регіон" та її типи в умовах трансформації структури господарства України // Статистика України. – 2004. – №4. – С. 83 – 90.

31. Харківська область у 2004 році (статистичний щорічник) / За ред. М. Л. Чмихало. – Харків: ГУС в Харківській області, 2005. – 608 с.

32. Хохлова О. А. Региональная диагностика как методологическая база статистического исследования экономики региона // Вопросы статистики. – 2006. – №9. – С. 52 – 58.

33. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія світу. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.

34. Шишкін В. С. Концептуальні та методологічні підходи до вивчення регіональних особливостей людського розвитку // Статистика України. – 2001. – №1. – С. 30 – 37.

35. Штульберг Б. М. Региональная политика России: теоретические основы, задачи и методы реализации / Б. М. Штульберг, В. Г. Введенский – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 234 с.

Зміст

Вступ

Модуль I. Статистичні підходи до оцінки соціально-економічного стану регіону

Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	4
1.1. Предмет та методи регіональної статистики	4
1.2. Напрями вдосконалення структури та змісту статистики регіонів	4
1.3. Основні недоліки сучасної регіональної статистики в Україні	8
1.4. Завдання регіональної статистики	9
<i>Контрольні запитання</i>	10
Тема 2. Основні поняття та історія розвитку регіональної статистики	10
2.1. Деякі підходи до вивчення регіону	10
2.2. Ієрархія побудови регіональної статистики	18
2.3. Взаємозв'язок регіональної політики, економіки та статистичних досліджень	22
2.4. Принципи регіональної статистики	26
2.5. Значення регіональної статистики	27
<i>Контрольні запитання</i>	28
Тема 3. Система показників	28
3.1. Поняття, форми та види статистичних показників регіональної статистики	28
3.2. Основні групування та класифікації	30
3.3. Характеристика класифікаційних одиниць СНР	33
<i>Контрольні запитання</i>	34
Тема 4. Статистика регіонального розміщення продуктивних сил	35
4.1. Напрями системно-діагностичного аналізу регіонального розвитку продуктивних сил	35
4.2. Метод економічного районування	36

4.3. Метод типології і класифікації	37
4.4. Методи оцінки економіко-географічного положення та природно-ресурсного потенціалу регіонів	38
<i>Контрольні запитання</i>	39
Тема 5. Статистика виробничої сфери регіонів	40
5.1. Економічне районування регіональних ринків та їх типізація	40
5.2. Формування інфраструктури регіональних ринків та механізму їх регулювання	44
5.3. Аналіз ринкової кон'юнктури та макроекономічні показники продукції	46
5.4. Статистичне вивчення ринку продукції	53
<i>Контрольні запитання</i>	56
Модуль II. Статистичне забезпечення управління регіональним розвитком	
Тема 6. Статистика соціального розвитку регіонів і життєвого рівня населення	57
6.1. Соціальна інфраструктура як чинник покращення умов життєдіяльності населення	57
6.2. Статистичні показники розвитку галузей соціальної інфраструктури регіону	59
6.3. Аналіз диференціації доходів населення. Статистика бідності	65
6.4. Статистика споживання населенням матеріальних благ і послуг	68
6.5. Комплексний статистичний аналіз соціального розвитку	73
<i>Контрольні запитання</i>	71
Тема 7. Статистичний аналіз пропорційності та збалансованості регіонального розвитку	73
7.1. Загальна оцінка методологічних засад механізму управління регіональним розвитком	73
7.2. Методика визначення депресивного або перспективного розвитку	77
7.3. Система статистичних показників регіонального розвитку	79
7.4. Характеристика регіонального відтворювального процесу	84
<i>Контрольні запитання</i>	90
Тема 8. Статистичний аналіз комплексності розвитку регіону	90
8.1. Методи визначення рівнів економічного і соціального	

розвитку регіонів	90
8.2. Методи визначення комплексності, спеціалізації, структурних зрушень регіонального розвитку	93
8.3. Методика комплексної оцінки рівня стійкого розвитку регіонів	98
<i>Контрольні запитання</i>	104
Тема 9. Організація моніторингових систем у регіональній статистиці	104
9.1. Характерні риси моніторингу та його завдання	104
9.2. Засади створення методики статистичного моніторингу	107
9.3. Загальна методика проведення моніторингу	109
9.4. Методичні підходи до реалізації окремих етапів моніторингу	110
9.5. Досвід проведення статистичного моніторингу в європейських країнах	114
<i>Контрольні запитання</i>	116
Тема 10. Міжрегіональні статистичні порівняння	116
10.1. Характеристика міжрегіональних зв'язків	116
10.2. Статистичні методи оцінки міжрегіональних зв'язків	117
10.3. Методика комплексної оцінки у міжрегіональному вимірі	122
<i>Контрольні запитання</i>	123
Література	124

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

РЕГІОНАЛЬНА СТАТИСТИКА

Конспект лекцій

Автор **Аксьонова Ірина Вікторівна**

Відповідальний за випуск **Сєрова І. А.**

Відповідальний редактор **Сєдова Л. М.**

Редактор **Демченко Н. І.**

Коректор **Демченко Н. І.**

План 2008 р. Поз. №133-К.

Підп. до друку Формат 60 × 90 1/16. Папір MultiCopy. Друк Riso.

Ум.-друк. арк. 8,0. Обл.-вид. арк. 9,2. Тираж прим. Зам. №

---

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
Дк №481 від 13.06.2001 р.*

Видавець і виготівник — видавництво ХНЕУ, 61001, м. Харків, пр. Леніна, 9а

Аксьонова І. В.

РЕГІОНАЛЬНА СТАТИСТИКА

Конспект лекцій